ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈԼՈՐ ԵՐԿՐՆԵՐԻ, ՄԻԱՑԵՔ

ԼԵՆԻՆՅԱՆ ՈՒՂԻՈՎ

ՀԿԿ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ԱՄՍԱԳԻՐ

7

ՀՈՒԼԻՍ

ԵՐԵՎԱՆ • 1975

digitised by A.R.A.R.@

ՄԵՐ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻՆ

«Լենինյան ուղիով» ամսագրի խմբագրությունը խնդրում է հոդվածներ ուղարկելիս ճշտորեն պահպանել հետևյալ կանոնները. տեսական բնույթի հոդվածները՝ 18 մեքենագրական էջից ոչ ավելի, պրակտիկ աշխատանքը և առաջավոր փորձը լուսաբանող հոդվածները՝ 8—10, նամակներն ու թղթակցությունները՝ 4—6, գրախոսականները և մամուլի տեսությունները՝ 6—8 էջ։

Անդրկովկասի ու Հայաստանի հեղափոխական շարժման թեմաներով գրված և Հայաստանում մարքսիզմ-լենինիզմի տարածմանը նվիրված հոդվածները պետք է ունենան ռուսերեն ամփոփում՝ 8 տողի չափով։

Հոդվածները պետք է մեքենագրված լինեն երկու ինտերվալով, երկու օրինակից, հեղինակի կողմից ստորագրված, նշելով հեղինակի լրիվ անունը, հայրանունը և ազգանունը, հասցեն, աշխատանքի վայրն ու հեռախոսի համարը։ Խմբագրությանը հանձնված հոդվածներից մեկը պետք է լինի մեքենագրվածի առաջին օրինակը։ Հոդվածում անհրաժեշտ է ցույց տալ մեջբերումների և թվական տվյալների աղբյուրները։

Մարքսիզմ-լենինիզմի կլասիկների, կուսակցության և սովետական պետության ղեկավարների, միջազգային բանվորական ու կոմունիստական շարժման ականավոր գործիչների աշխատություններից, պաշտոնական փաստաթղթերի ժողովածուներից վերցված քաղվածքները, վկայակոչումները պետք է լինեն երկերի հատորյակների կամ աշխատությունների հայերեն, իսկ եթե այդպիսիք չկան՝ ռուսերեն վերջին հրատարակությունից։

Տեսական և գիտական բնույթի հոդվածների վերջում պարտադիր է նշել օգտագործված աղբյուրների համառոտ ցանկը։

Սույն պահանջները խախտողների հոդվածները չեն տպագրվի։ Ներկայացված հոդվածն անհետևանք կմնա, եթե այն ամբողջովին կամ հատվածներով հրապարակված լինի մամուլի և ինֆորմացիայի որևէ օրգանում։

Խմբագրությանն ուղարկված հոդվածները չեն վերադարձվում։

ԼԵՆԻՆՅԱՆ ՈՒՂԻՈՎ

7 ՀՈՒԼԻՍ 1975

ԼՈՒՅՍ Է ՏԵՍՆՈՒՄ 1922 ԹՎԱԿԱՆԻՑ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԿԿ-Ի ՏԵՍԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

«Ленинян угнов»—теоретический и политический журнал ЦК КП Армении

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ

ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔ

ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԷԿՈՆՈՄԻԿԱՅԻ ՀԱՐՑԵՐ

ԸՆԴԴԵՄ ԲՈՒՐԺՈՒԱԿԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՂԻ ԱՄԲԻՈՆ

ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԿՅԱՆՔԸ

digitised by A.R.A.R.@

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

Партийная жизнь

Советское строительство

Вопросы экономики

Против буржуазной идеологии

Трибуна научного работника

Наука и жизнь

8548-սմ

ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ

ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՍՏՈՒԳՈՒՄԸ ԿԱՐԳԱՊԱՀՈՒԹՅԱՆ ԱՄՐԱՊՆԴՄԱՆ ԳՐԱՎԱԿԱՆՆ Է

Ե. Թ. ԱՍԾԱՏՐՅԱՆ

Հայկական ՍՍՀ ժողովրդական վերահսկողության կոմիտեի նախագահ

ԼԵՆԻՆՅԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՆՐԱ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵՆ գլխավորում են սովետական հասարակության վերընթացը դեպի կոմունիզմ, հետևողականորեն կատարելագործում տնտեսական և կուլտուրական շինարարության ղեկավարումը, կազմակերպական ու քաղաքական աշխատանքի ձևերն ու մեթոդները, զարգացնում կատարման նկատմամբ վերահսկողության և ստուգման միջոցները։

Այժմ, երբ մեր երկրի ժողովրդական տնտեսությունը դարձել է անչափ բարդ ու բազմակողմանի, իսկ ժողովրդի, կուսակցության և պետության ստեղծարար գործունեության մասշտաբները հասել են վիթխարի չափերի, բացառիկ կարևոր նշանակություն են ստանում կատարման վերահսկողությունն ու ստուգումը՝ սոցիալիստական շինարարության ղեկավարման այդ կարևորագույն սկզբունքը։

Սիստեմատիկ և արդյունավետ վերահսկողությունն օգնում է պահպանել տնտեսական աշխատանքի գործարար ռիթմը, կանխել հնարավոր վրիպումներն ու թերությունները, կադրերին դաստիարակել հանձնարարված գործի հանդեպ բարձր պատասխանատվության, կազմակերպված կատարողական կարգապահության ոգով։

Թե կոմունիստական կուսակցությունը ինչպիսի հսկայական նշանակություն է տալիս ներգործուն, մասսայական վերահսկողության կազմակերպմանն ու կարգապահության բարձրացմանը կուսակցական, սովետական և տնտեսական ապարատի բոլոր օղակներում, հաստատում են ՍՄԿԿ Կենտկոմի դեկտեմբերյան պլենումի որոշումը և պլենումում Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար Լ. Ի. Բրեժնևի ելույթում առաջ քաշված դրույթները։

Վ. Ի. Լենինը մեծ նշանակություն էր տալիս կատարման վերահսկողու-

digitised by A.R.A.R.@

թյանն ու ստուգմանը պետական և վարչա-կառավարչական ապարատի աշխատանքում, այդ ապարատի էժանացմանն ու կատարելագործմանը։ Նա հետևողականորեն պահանջում էր, որ վերահսկողության մարմինները վճռականորեն կանխեն կուսակցական և պետական կարգապահության խախտումները, բյուրոկրատիզմի և քաշքշուկի փաստերը, կյանքի, պրակտիկայի առաջադրած հարցերը հստակորեն և օպերատիվ լուծել չկարողանալու և չցանկանալու դեպքերը։ «Ստուգել մարդկանց և ստուգել գործի փաստացի կատարումը.— սովորեցնում էր Վ. Ի. Լենինը,— ա՛յս է, դարձյալ ա՛յս է, միմիայն ա՛յս է այժմ ամբողջ աշխատանքի, ամբողջ քաղաքականության մեխը» (Երկեր, հ. 33, էջ 265)։

Անցած տարիներին Սովետական Միությունը հասել է էկոնոմիկայի աննախադեպ վերելքի, գիտության ու տեխնիկայի զարգացման բարձր տեմպերի, աշխատունակ բնակչության զբաղվածության և ժողովրդական բարեկեցության բարձրացման։ Մեր ժողովրդական տնտեսության զարգացման պլանաչափությունը հնարավորություն է ընձեռում ճիշտ ու արդյունավետ կառավարել էկոնոմիկան համապետական մասշտաբներով, ռացիոնալ կերպով տեղաբաշխել արտադրաուժերը, տնտեսել նյութական, աշխատանքային և ֆինանսական ռեսուրսները։

Որոշելով իններորդ հնգամյակի հիմնական խնդիրները կառավարման մեթոդների կատարելագործման բնագավառում՝ ՍՄԿԿ XXIV համագումարը շեշտեց, որ անհրաժեշտ է ամեն կերպ ամրապնդել պետական կարգապահությունը ժողովրդական տնտեսության բոլոր օղակներում, խստորեն պահպանել սոցիալիստական օրինականությունը տնտեսական հարաբերություններում։

Մեր կադրերի բարձր կազմակերպվածությունն ու կարգապահությունը, բոլոր աշխատավորների եռանդն ու նախաձեռնությունը հնգամյակի համար մղվող պայքարում վառ կերպով դրսևորվում են տնտեսական գործունեության բեղմնավոր արդյունքների մեջ։ Իններորդ հնգամյակի անցած չորս տարիներին արդյունաբերական արտադրանքի թողարկումը մեր հանրապետությունում մեծացել է 33 տոկոսով, մոտ կես միլիոն աշխատավորներ ստացել են նոր բարեկարգ բնակարաններ կամ բարելավել են իրենց բնակարանային պայմանները։ Կառուցվել և շահագործման են հանձնվել զգալի թվով հիվանդանոցներ, մանկապարտեզներ, դպրոցներ և կուլտուրական ու կոմունալ-կենցաղային այլ օբյեկտներ։ Մեծ աշխատանք է տարվել մասսայական պահանջարկ ունեցող և առօրյա օգտագործման ապրանքների բնագավառում բնակչության հարաճուն պահանջմունքները բավարարելու համար։

Պետական շահերի անշեղ պահպանման օրինակ կարող է ծառայել հանրապետության առաջավոր ձեռնարկությունների ղեկավարման պրակտիկան։ Դրանք պատվով են ավարտում հնգամյակի հինգերորդ տարին։ Շատ տնտեսություններ ու շրջաններ անցյալ տարի զգալիորեն գերակատարեցին պետության գյուղատնտեսական մթերքներ հանձնելու և վաճառելու պլանները։

Մեր բոլոր հաջողություններում, կոմունիստական կուսակցության նշած պլանների կատարման գործում գլխավոր դերը պատկանում է աշխատավորներին։ Աշխատավորների դեպուտատների սովետների նստաշրջաններում, կուսակցական, արհմիութենական և կոլեկտիվների ընդհանուր ժողովներում, ժողովրդական վերահսկողության մարմինների, մամուլի, ռադիոյի, հեռուստատեսության միջոցով նրանք հանդես են գալիս հասարակական կյանքի զանազան

հարցերի վերաբերյալ առաջարկություններով, քննարկում են օրինագծերը, քննադատում թերություններն ու սխալները, պայքարում օրինականության խախտումների և անկազմակերպվածության դեմ։

Կատարման ստուգմանը մասնակից դարձնելով հազարավոր աշխատավորների՝ ժողովրդական վերահսկողության մարմինները ավելի լրիվ են իրականացնում դաստիարակության յուրատեսակ դպրոցի իրենց ֆունկցիաները։ Նրանք օգնում են կուսկազմակերպություններին՝ գործնականում սովետական մարդկանց համակել ամբողջ հասարակության գործի հանդեպ պատասխանատվության զգացումով, նրանց դաստիարակել բարձր կազմակերպվածության և կարգապահության ոգով։

ՍՄԿԿ XXIV համագումարի, ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1974 թ. դեկտեմբերյան պլենումի և Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի 1975 թ. հունվարյան պլենումի որոշումներում առաջադրված խնդիրների հաջող լուծումը հրամայաբար պահանջում է արմատապես կատարելագործել պետական ապարատի գործունեության ոճն ու մեթոդները, բարձրացնել կառավարման բոլոր օղակների աշխատողների պատասխանատվությունը՝ իրենց վրա դրված պարտականությունները հստակ ու ժամանակին կատարելու համար։

Կատարված մեծ աշխատանքի հետ միասին, վերջին տարիներին, ինչպես նշվեց Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի 1975 թ. հունվարյան պլենումում Կենտկոմի առաջին քարտուղար Կ. Ս. Դեմիրճյանի զեկուցման մեջ, գործունեության շատ ոլորտներում իջել է կուսակցական և պետական կարգապահության մակարդակը, թուլացել պահանջկոտությունը կադրերի նկատմամբ, որոնց մի մասը սկսել էր անպատիժ կերպով չկատարել իր անմիջական պարտականությունները, անպատասխանատվություն ցուցաբերել դիրեկտիվ մարմինների որոշումների կատարման գործում։ Որոշ տեղերում ստեղծվել էր անսկզբունքայնության, ամեն ինչ ներելու, ծառայողական պարտքը ուղղակի խախտողների նկատմամբ բարեհոգի վերաբերմունքի իրադրություն։ Պլենումը նշեց, որ իններորդ հնգամյակի առաջադրանքների կատարման գործում ետ մնալու հիմնական պատճառներն են ժողովրդական տնտեսության կուսակցական ղեկավարման մակարդակի իջեցումը և անհամապատասխանությունը առաջադրված խնդիրների ու աշխատանքի ոճի և մեթոդների միջև։

Շրջադարձը դեպի էկոնոմիկայի զարգացման որակական գործոնները, դեպի տնտեսավարման ինտենսիվ մեթոդները հրամայաբար պահանջում է ապահովել կառավարման ապարատի հստակ ու ներդաշնակ աշխատանքը, ըստ ամենայնի ամրապնդել պետական և կատարողական կարգապահությունը։

Կենսագործելով կուսակցության և կառավարության որոշումները՝ Հայկական ՍՍՀ ժողովրդական վերահսկողության կոմիտեն ու նրա տեղական մարմինները անցկացրել են դիրեկտիվ մարմինների ցուցումների և սեփական որոշումների կատարման վիճակի մի շարք ստուգումներ սննդարդյունաբերության, առևտրի մինիստրություններում, ձկնային տնտեսության միավորումում և մի քանի այլ կազմակերպություններում։ Ստուգումները պարզեցին, որ նշված մինիստրություններն ու գերատեսչությունները որոշակի աշխատանք են կատարում կուսակցության և կառավարության դիրեկտիվները, արտադրական պլաններն ու առաջադրանքները կատարելու, աշխատավորների հարաճուն պահանջմունքների բավարարմանն ուղղված միջոցառումներն իրականացնելու համար։

digitised by A.R.A.R.@

Դրա հետ մեկտեղ, պետական և կատարողական դեռևս ցածր կարգապահության, ոչ հստակ ու համերաշխ աշխատանքի հետևանքով կառավարման ապարատի առանձին օղակներում վերադաս մարմինների շատ որոշումներ և ցուցումներ, ինչպես նաև սեփական որոշումները կատարվում են ոչ ժամանակին և ոչ լրիվ, կան քաշքշուկի, ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների առաջ քաշած հարցերի լուծման բյուրոկրատական ձգձգման փաստեր։

Իրականացնելով վերահսկողությունը տնտեսական և կուլտուրական շինարարության հարցերի վերաբերյալ կուսակցության և կառավարության ցուցումների փաստական կատարման նկատմամբ, ժողովրդական վերահսկողության կոմիտեն ու նրա տեղական մարմինները բախվում են պետական կարգապահության կոպիտ խախտման փաստերին։ Այսպես, 1970—1974 թվականներին վերադաս մարմիններն ընդունել ու տվել են ավելի քան 240 որոշում ու հրաման Ալավերդու լեռնամետալուրգիական կոմբինատի վերակառուցումն ավարտելու, տեխնոլոգիական պրոցեսները կարգավորելու, արտադրական կարողությունները գործարկելու, արտադրության աճն ապահովելու և շրջապատի միջավայրին ու շրջանի բնակիչների առողջությանը հսկայական վնաս հասցնող ծծմբաշատ գազերը լրիվ վերամշակելու և արտադրության վնասակար թափոնները օգտագործելու մասին։ Մինչդեռ առաջադրված խնդիրներից և ոչ մեկը գործնականորեն մինչև այժմ լրիվ լուծված չէ։ Կոմբինատի վերակառուցումը, որն սկսվել է դեռևս 1959 թ., իրականացվում է չափազանց դանդաղ։ Նախահաշվով նախատեսված 90 մլն ռուբլուց անցած 16 տարում իրացվել է միայն 56 մլն ռուբլի։ Բազմիցս խախտվել են վերակառուցումն ավարտելու համար սահմանված ժամկետները։ Տեղի են ունեցել տեխնոլոգիական և արտադրական կարգապահության սիստեմատիկ խախտումներ, որոնց հետևանքով չեն կատարվել հնգամյակի անցած չորս տարիների պետական պլանները և չեն ապահովվել հնգամյա պլանով նշված արտադրության աճի տեմպերը։

Չափազանց անբավարար է կենսագործվում Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի և հանրապետության Մինիստրների սովետի որոշումը, որը ընդունվել է ի կատարումն մասսայական պահանջարկ ունեցող ապրանքների արտադրության հետագա զարգացման վերաբերյալ ՍՄԿԿ XXIV համագումարի դիրեկտիվների։

1973—1974 թթ. Երևանի տեխնոլոգիական սարքավորանքի գործարանը առաջադրանքով նախատեսված 15 անուն մասսայական սպառման ապրանքներից թողարկել է միայն յոթ անուն։

Մասսայական պահանջարկ ունեցող ապրանքների թողարկման առաջադրանքները չեն կատարում նաև միութենական ենթակայության ուրիշ ձեռնարկություններ, ինչպես, օրինակ, Աբովյանի կիսահաղորդիչ սարքերի, Կիրովականի «Ավտոմատիկա», Սևանի գործադիր սարքերի, Լենինականի շինարարական մեքենաների գործարանները։

Մասսայական պահանջարկ ունեցող ապրանքների արտադրության վերաբերյալ կառավարության առաջադրանքների կատարման գործում անկարգապահություն ցուցաբերելու հետևանքով առևտրական կազմակերպությունները

հաճախ հնարավորություն չեն ունենում բավարարելու բնակչության պահանջները և ստիպված են լինում կուլտուր-կենցաղային և տնտեսական օգտագործման շատ ապրանքներ հանրապետություն ներմուծել երկրի հեռավոր շրջաններից, թեև դրանց արտադրությունը կարելի է և պետք է կազմակերպել տեղում։

Կոմիտեն լուրջ թերություններ է բացահայտել նաև գյուղատնտեսության մինիստրության ղեկավարության և կոլեգիայի, նրա վարչությունների ու բաժինների աշխատանքի ոճի և մեթոդների մեջ։

Հարկ է խոստովանել, որ ժողովրդական վերահսկողության կոմիտեն դեռևս անբավարար է օգնում մինիստրությունների և գերատեսչությունների ժողովրդական վերահսկողության խմբերին, որոնցից շատերն ակտիվորեն չեն ներազդում կառավարման ապարատի գործերի վիճակի վրա, չեն կարողացել անհանդուրժողության մթնոլորտ ստեղծել պետական կարգապահությունը խախտելու, հանձնարարված գործի նկատմամբ անպատասխանատու վերաբերմունք ցուցաբերելու փաստերի շուրջը։

Բացահայտ անկարգապահությամբ միայն կարելի է բացատրել այն, որ մի շարք ձեռնարկություններ չեն կատարում պետական պլանները։ Իններորդ հնգամյակի անցած չորս տարիներին հանրապետության արդյունաբերական ձեռնարկությունների մոտ 10—12 տոկոսը ամեն տարի չի կատարել արտադրական պլանները։ 1971—1974 թթ. աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման առաջադրանքները չեն կատարել 130—200 արդյունաբերական ձեռնարկություններ։ Աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման առաջադրանքները չկատարելու, արտադրական կարողությունները անբավարար օգտագործելու, աշխատաժամանակի կորուստների և այլ թերությունների պատճառով զգալի թվով արդյունաբերական ձեռնարկություններ իջեցրել են արտադրության մակարդակը նախորդ տարվա ձեռք բերածի համեմատությամբ։

Ձեռնարկությունների նորմալ աշխատանքին խանգարում են նաև պլանային կարգապահության խախտումները, տարվա առաջին եռամսյակներում արտադրանքի արտադրության պլանները կրճատելու և կամ դրանց մեջ բազմաթիվ փոփոխություններ մտցնելու արատավոր պրակտիկան։

Հաճախ դա այլ բան չէ, քան այն, երբ պլանները արհեստականորեն համապատասխանեցնում են փաստացի կատարմանը, ստեղծում են բարեհաջողության վիճակ, ինչպես նաև պայմաններ՝ ապօրինի և անարդարացի պարգևներ ստանալու համար։ Օրինակ «Պոլիվինիլացետատ» գործարանում արտադրության պլանները, իջեցման նպատակով, 1973 և 1974 թվականներին 31 անգամ ճշգրտվել են։

Հանրապետական կոմիտեի ստուգումներով բացահայտվել են բազմաթիվ փաստեր, երբ առանձին ձեռնարկությունների ղեկավարներ, սահմանված պլաններն ու առաջադրանքները կատարելու նպատակով աշխատավորական կոլեկտիվներին մոբիլիզացնելու համար, կազմակերպչական աշխատանք ծավալելու փոխարեն, ձգտում էին իջեցնել ձեռնարկությունների համար սահմանված տեխնիկա-տնտեսական ցուցանիշները, դրանով դանդաղեցնում զարգացման տեմպերը, խախտում ձեռնարկությունների աշխատանքի ռիթմը, իջեցնում արտադրական կարողությունների օգտագործման գործակիցը։

Գունավոր մետալուրգիայի վարչության հաշվետու տվյալներով հնգամ-

digitised by A.R.A.R.@

յակի չորս տարում հաջողությամբ կատարվել են արտադրանքի ծավալի և աշխատանքի արտադրողականության աճի տարեկան պլանները, մինչդեռ հնգամյա պլանով սահմանված առաջադրանքների դիմաց ժողովրդական տնտեսությանը պակաս է տրվել 38 հազար տոննա խառնուրդաշատ պղինձ, 44 հազար տոննա զտված պղինձ, 320 հազար տոննա ծծմբաթթու, 790 հազար տոննա ցեմենտ, զգալի քանակությամբ կապար, ցինկ և պղինձ՝ կոնցենտրատներով: Մեծ ճեղքվածք է գոյացել նաև հնգամյակի՝ 1975 թ. կոնտրոլ թվերի և ընթացիկ տարվա համար վարչության ձեռնարկություններին իջեցված պլանի միջև:

Ձեռնարկությունների համար հնգամյակի կոնտրոլ թվերի համեմատությամբ ավելի ցածր պլաններ ու առաջադրանքներ սահմանելու, տարվա ընթացքում դրանք իջեցնելու փաստեր են եղել նաև թեթև ու սննդի արդյունաբերության մինիստրություններում, ինչպես նաև հանրապետության տերիտորիայում գտնվող միութենական գերատեսչությունների մի քանի ձեռնարկություններում:

Անկարգապահության, նշված կազմակերպական-տեխնիկական միջոցառումները ժամանակին չիրականացնելու հետևանքով գործարկված արտադրական շատ կարողություններ լրիվ չեն օգտագործվում, որի պատճառով ընկնում է հանրային արտադրության արդյունավետությունը:

«Հայքիմմեքենա» միավորումում 1971—1972 թթ. գործարկված կոմպրեսորների արտադրակարողությունները օգտագործվում են 76,9, պոմպերինը՝ 58,2 տոկոսով: «Հայէլեկտրամեքենա» միավորումում ուժային տրանսֆորմատորների արտադրակարողություններն օգտագործվում են 50 տոկոսից պակաս չափով:

Մասիսի թղթե տարայի կոմբինատում, որը գործում է արտասահմանյան սարքավորումներով, տուփի ստվարաթղթի արտադրակարողությունները 1973 թ. օգտագործվել են 39, 1974 թ.՝ 50 տոկոսով, փաթեթաթղթինը՝ համապատասխանաբար 42 և 57 տոկոսով:

Սննդի արդյունաբերության մինիստրության համակարգի հրուշակեղենի արտադրակարողությունները 1974 թ. օգտագործվել են 61, գարեջրինը՝ 73,4, հանքային ջրերինը՝ 78,1 և ոչ-ալկոհոլային խմիչքներինը՝ 80,7 տոկոսով:

Իններորդ հնգամյակի տարիներին հանրապետությունում զգալի աշխատանք է կատարվել շինարարական ինդուստրիան և շինանյութերի արդյունաբերությունը զարգացնելու, շինարարական և մոնտաժային կազմակերպությունների նյութատեխնիկական բազան ամրապնդելու, շինարարության մեջ առաջավոր փորձը արմատավորելու ասպարեզներում: 1971—1974 թթ. ընթացքում գործարկվել են ավելի քան 300 ձեռնարկություն և խոշոր արտադրամաս: Պետական միջոցների հաշվին շահագործման են հանձնվել 5.300 հազար քմ բնակելի տարածություն, կուլտուրայի և կոմունալ-կենցաղային տասնյակ օբյեկտներ:

Հանրապետության ժողովրդական վերահսկողության մարմինները սիստեմատիկաբար ստուգում են թեթև, սննդի, մսեղենի ու կաթնեղենի արդյունաբերության կարևորագույն օբյեկտների, հայկական ատոմային էլեկտրակայանի, գյուղատնտեսական արտադրության, բնակարանային, կոմունալ և կուլտուր-կենցաղային օբյեկտների շինարարության ընթացքը: Խոշոր հաջողություններին ու նվաճումներին զուգընթաց՝ ստուգումները կապիտալ շինա-

րարության բնագավառում ևս բացահայտեցին թերություններ ու խախտումներ: Հնգամյակի և ոչ մի տարում չեն կատարվել կապիտալ շինարարության պլաններն ու հիմնական տեխնիկատնտեսական ցուցանիշները: Հիմնական ֆոնդերի գործարկման պլանները հնգամյակի չորս տարում կատարվել են 75 տոկոսով:

ՍՄԿԿ XXIII, իսկ ապա նաև XXIV համագումարների դիրեկտիվներով նախատեսված էր ութերորդ և իններորդ հնգամյակներում կառուցել ՍՍՀՄ գունավոր մետալուրգիայի մինիստրության Զոդի ոսկու հանքի կոմբինատը և Արարատի ոսկեզտիչ ֆաբրիկան՝ դրանք 1975 թ. գործարկելու պայմանով: Հնգամյակի անցած չորս տարիներից և ոչ մեկում այդ օբյեկտներում չեն կատարվել կապիտալ ներդրումների և շինմոնտաժային աշխատանքների պլանները: Նույնպիսի վիճակ գոյություն ունի նաև Շինուհայրի ռետինե կոշիկի գործարանի և ուրիշ շատ օբյեկտների շինարարությունում:

Արդեն տասը տարի է, ինչ «Երքիմշին» տրեստը Երևանում կառուցում է համամիութենական գիտահետազոտական «Պոլիմեր» ինստիտուտը, իսկ «Երարդշին» տրեստը՝ քարի և սիլիկատների գիտահետազոտական ինստիտուտը: Բնական է, որ մինչև այդ օբյեկտների շինարարության ավարտումը մշակված տեխնոլոգիան և տեխնոլոգիական սարքավորումները բարոյապես կհնանան և կպահանջվի կատարելագործել դրանք ու վերակառուցել օբյեկտները: Շինարարության մեջ բացահայտվել են նաև դրամական, նյութական և աշխատանքային ռեսուրսները բազմաթիվ օբյեկտների վրա փոշիացնելու փաստեր, որը հանգեցնում է անավարտ շինարարության ծավալի աճի և կապիտալ ներդրումների անարդյունավետ օգտագործման:

Կապիտալ շինարարության պլանները սիստեմատիկաբար չկատարելու և կառուցվող օբյեկտների գործարկման ժամկետները հաճախակի խախտելու հետևանքով միայն Հայկական ՍՍՀ արդյունաբերական շինարարության մինիստրության «Կիրշին» տրեստում անցած երկու տարում թերավարտ շինարարության ծավալն աճել է ավելի քան երկու անգամ և 1972 թ. 4,7 մլն ռուբլուց 1974 թ. հասել է մինչև 11 մլն ռուբլու:

Ժողովրդական վերահսկողության մարմինները ստուգումների միջոցով բացահայտել են պաշտոնատար անձանց կողմից պետական, ֆինանսական և պլանային կարգապահության կոպիտ խախտումների, պետությանը խաբելու, սոցիալիստական սեփականության պահպանումը չապահովելու և պաշտոնական դիրքը չարաշահելու բազում փաստեր: Ժողովրդական վերահսկողության կոմիտեներն ստիպված են եղել նրանց նկատմամբ կիրառել պատժի խիստ միջոցներ՝ հեռացնել զբաղեցրած պաշտոնից, նյութերը հանձնել համապատասխան մարմինների՝ կուսակցական և վարչական պատասխանատվության ենթարկելու, կարգապահական տույժ տալու և դրամական տուգանք գանձելու համար: Մինչդեռ, այդ ամենից կարելի կլիներ խուսափել, եթե մինիստրությունների, գերատեսչությունների, ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների ղեկավարները ժամանակին ձեռնարկեին անհրաժեշտ միջոցներ՝ նշված բացասական երևույթները կանխելու, կադրերին սխալներից ու խախտումներից զերծ պահելու համար:

Ելույթ ունենալով Հայկական ՍՍՀ ժողովրդական վերահսկողության ակտիվի ժողովում, Հայաստանի կոմկուսակցության Կենտկոմի առաջին քարտուղար Կ. Ս. Դեմիրճյանը նշեց, որ ժողովրդական վերահսկողության կոմի-

digitised by A.R.A.R.@

տեները, խմբերը և պոստերը, ժողովրդական վերահսկիչները պետք է իրենց ամենօրյա աշխատանքի ծրագիրը դարձնեն համակողմանի օգնությունը կուսկազմակերպություններին՝ Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի հունվարյան պլենումի որոշումները կատարելու համար: Ժողովրդական վերահսկիչների աչքից չպետք է վրիպեն ոչ ոք և ոչ մի բան, որոնք խանգարում են մեր առաջընթաց շարժմանը, մեր հաջողություններին, մեր սոցիալիստական ապրելակերպին: Կուսկոմիտեները, սկզբնական կուսկազմակերպությունները պարտավոր են ամեն կերպ պաշտպանել ժողովրդական վերահսկողության մարմինների և ժողովրդական վերահսկիչների բոլոր նախաձեռնությունները, ժամանակին արձագանքեն թերությունների բացահայտմանը և լուծեն առաջադրված խնդիրները:

Ժողովրդական վերահսկողության մարմինների բազմակողմանի ու նպատակամղված աշխատանքը տնտեսական և կուլտուրական շինարարության բոլոր բնագավառներում տալիս է նկատելի արդյունքներ և արժանանում կուսկազմակերպությունների և աշխատավորական լայն զանգվածների միահամուռ աջակցությանը:

Կուսակցական, պետական և կատարողական կարգապահության լիա ամենայնի բարձրացումը, ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1974 թ. դեկտեմբերյան պլենումի որոշումների, պլենումում ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար Լ. Ի. Բրեժնևի ելույթում շարադրված պահանջների անվերապահ կատարումը, ինչպես նաև ՀԿԿ Կենտկոմի 1975 թ. հունվարյան պլենումի որոշումների լրիվ իրագործումը հուսալի երաշխիք են, որ հաջողությամբ կկատարվեն ընթացիկ հնգամյակի եզրափակիչ՝ 1975 թ. պետական պլանները, կայուն բազա կստեղծվի տասներորդ հնգամյակի խնդիրները լուծելու և ՍՄԿԿ XXV համագումարն արժանավայել դիմավորելու համար:

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱՐԾԻՔԸ ԵՎ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԸ

Լ. Մ. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
Փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր

ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՀԱՐՑԵՐԸ ՄՇՏԱՊԵՍ ԳՏՆՎՈՒՄ ԵՆ մեր կուսակցության ուշադրության կենտրոնում: ՍՄԿԿ ծրագրային փաստաթղթերում գաղափարական աշխատանքը բնորոշվում է որպես կոմունիստական շինարարության առաջավոր տեղամասերից մեկը: Գաղափարական կադրերի խնդիրն է դաստիարակչական աշխատանքի բոլոր միջոցներով աշխատավորներին մասնակից դարձնել արտադրության արդյունավետության բարձրացմանը և հասարակական գործերի կառավարմանը, յուրաքանչյուր քաղաքացու համակել կոմունիստական բարոյականության բարձր սկզբունքներով, ընդսմին, մեծ ուշադրություն հատկացնելով գաղափարա-դաստիարակչական խնդիրների կոմպլեքսային լուծմանը:

Գաղափարական աշխատանքի հիմնական ձևերի ու մեթոդների կոմպլեքսում, նրա արդյունավետության ապահովման գործում կարևոր տեղ են գրավում հասարակական կարծիքի ուսումնասիրությունը, ձևավորումն ու հաշվառումը: Ավելի լայն առումով հասարակական կարծիքի ուսումնասիրությունն անհրաժեշտ է բազմապիսի հասարակական հարաբերությունների ճիշտ կարգավորման, սոցիալական պրոցեսների կառավարման փաստական կազմակերպման համար: «Ժողովրդական մասսայի մեջ,— նշել է Վ. Ի. Լենինը,— մենք, այնուամենայնիվ, մի կաթիլ ենք ծովում, և մենք կարող ենք կառավարել միայն այն ժամանակ, երբ ճիշտ ենք արտահայտում այն, ինչ որ գիտակցում է ժողովուրդը» (Երկեր, հ. 33, էջ 360—361):

Ժողովրդի գիտակցությունն առավել ակներև ու անմիջականորեն է դրսևորվում հասարակական կարծիքում: Իսկ վերջինս պայմանավորված է հասարակական գաղափարախոսությամբ, հոգեբանության վիճակով և հասարակական գիտակցության բոլոր ձևերի զարգացման մակարդակով: Հասարակական կարծիքը հասարակական գիտակցության տարբեր ձևերի խտացված արտահայտությունն է՝ որոշակի երևույթի ու իրադարձության, անձի, խմբի ու կոլեկտիվի վարքագծի սոցիալ-հոգեբանական կոնկրետ գնահատմամբ:

Հասարակական կարծիքը ձևավորվում և գործում է ինչպես սոցիալական, դեմոգրաֆիական, ռեգիոնալ, ազգային, արտադրական, քաղաքական և զանազան այլ խմբերի, այնպես էլ ողջ հասարակության շրջանակներում: Ընդորում, այն չի հանգեցվում սոսկ նրա կրողների գիտակցությանը, այլ արտահայտում է նրանց ռեալ փոխհարաբերությունները:

Հասարակական կարծիքի ազատ արտահայտման և գործուն ներդրման վճռական նախապայմաններն են սոցիալ-տնտեսական ու քաղաքական կարգերը, ինչպես նաև լայն մասսաների կրթական ու կուլտուրական մակարդակը: Կապիտալիստական հասարակարգում քիչ չեն խոսում ու գրում հասարակա-

կան կարծիքի մասին: Սակայն պաշտոնական գաղափարախոսությունն այդ անում է գլխավորապես քաղաքական դեմագոգիայի նպատակով: Բացի դրանից, այնտեղ իշխում է տարբեր դասակարգերի, ազգերի և այլ սոցիալական խմբերի հասարակական կարծիքի անտագոնիզմը: Նման պայմաններում աշխատավորական մասսաները բավարար հնարավորություններ չունեն գործնականում իրականացնելու հասարակական կարծիքը, քանի որ փաստորեն զրկված են հասարակության կառավարմանը մասնակցելուց:

Սոցիալիստական հասարակարգում գոյություն չունի դասակարգերի, ազգերի և սոցիալական այլ խմբերի հասարակական կարծիքի անտագոնիզմ: Ուստի և հասարակական կարծիքի ուսումնասիրությունը չի հանգեցվում հարցերի ձևական պատասխաններին, ինչպես այդ արվում է բուրժուական պետություններում՝ հանրաքվեների և բնակչության համանման այլ հարցումների ժամանակ: Սոցիալիստական հասարակարգում այդ ուսումնասիրության պրոցեսը կապված է մասսաների ակտիվության բարձրացման, հասարակական հարաբերությունների արդյունավետ կարգավորման ապահովման, սոցիալական կառավարման ողջ մեխանիզմի կատարելագործման հետ:

Սոցիալիստական հասարակարգում հասարակական կարծիքը ինֆորմացիայի կարևոր աղբյուր է և արտահայտում է ողջ հասարակական կյանքի դինամիզմը: Իսկ դա թույլ է տալիս ժամանակին ճշտել և նկատի առնել լայն մասսաների վերաբերմունքը հասարակական-քաղաքական, տնտեսական և հասունացած այլ հարցերի լուծման նկատմամբ, հայտաբերել և հաշվի առնել նրանց պահանջմունքները, դիտողություններն ու առաջարկները: Հասարակական կարծիքն օգնում է բացահայտելու կոլեկտիվների, սոցիալական տարբեր խմբերի, հասարակական կամքի և գոյություն ունեցող իրավական նորմերի միջև ծագող հակասությունները, կանխելու մարքս-լենինյան ուսմունքի և պրակտիկայի համապատասխանության հնարավոր խախտումները:

Ահա ինչու դժվար է գերագնահատել հասարակական կարծիքի նշանակությունը գաղափարական աշխատանքի կազմակերպման և արդյունավետության բարձրացման գործում: Հասարակական կարծիքի ուսումնասիրության, ձևավորման ու հաշվառման շնորհիվ հասարակության յուրաքանչյուր անդամ ավելի խորն է գիտակցում իր փաստացի մասնակցությունը պետական քաղաքականության մշակմանը և պրակտիկ խնդիրների լուծմանը, հստակ պատկերացնում է իր հասարակական դերը: Միաժամանակ ամրապնդվում է մասսաների վստահությունը կուսակցության վարած քաղաքականության և կառավարող մարմինների ձեռնարկած միջոցառումների նկատմամբ: Դրանով իսկ ապահովվում է սոցիալ-տնտեսական խնդիրների լուծման և մասսաների կոմունիստական դաստիարակության նպատակով տարվող կազմակերպչական ու գաղափարական աշխատանքի սերտ զուգակցումը:

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱՐԾԻՔԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ նշանակությունն առանձնապես աճում է զարգացած սոցիալիզմի ու կոմունիզմի կառուցման պայմաններում: Այդ ամենից առաջ բացատրվում է սոցիալ-տնտեսական և գաղափարական խնդիրների մասշտաբների մեծացմամբ, սոցիալիստական դեմոկրատիայի և կառավարման գիտական սկզբունքների հարաճուն զարգացման պահանջներով, ընդհանուր գործի նկատմամբ ղեկավար աշխատողների և յուրաքանչյուր անհատի պատասխանատվության բարձրացմամբ:

Հասարակական կարծիքի ուսումնասիրումն ու ձևավորումը եղել և մնում են ժողովրդի հետ կոմունիստական կուսակցության ու սոցիալիստական հասարակության կառավարման բոլոր սուբյեկտների մշտական կապի կարևորագույն ձևը: Այս կապակցությամբ Վ. Ի. Լենինը կոչ է արել. ստեղծել «պատասխանատու ընկերների մի ամբողջ սիստեմ..., որոնք պետք է ապրեն բանվորական կյանքի խորքում, ճանաչեն նրան ամեն կողմից, կարողանան անսխալ որոշել ամեն մի հարցում, ամեն մի րոպե մասսայի տրամադրությունը, նրա իսկական ձգտումները, կարիքները, մտքերը, կարողանան որոշել, առանց

կեղծ իդեալականացման որևէ նշույլի, նրա գիտակցականության աստիճանը և անցյալի այս կամ այն նախապաշարմունքի ու մնացորդի ազդեցության ուժը, կարողանան նվաճել մասսայի անսահման վստահությունը՝ ընկերական վերաբերմունք ցուցաբերելով դեպի նա, նրա կարիքները հոգատարությամբ բավարարելով» (Երկեր, հ. 33, էջ 221):

Լենինյան այս ցուցումը աշխատավորական լայն մասսաների շրջանում տարվող կազմակերպական ու գաղափարական աշխատանքի հիմքն է: «Մեր կուսակցությունը,— ընդգծել է Լ. Ի. Բրեժնևը ՍՄԿԿ XXIV համագումարին տված Կենտկոմի հաշվետու զեկուցման մեջ,— ամենից բարձր է դասում աշխատավորների վստահությունը, թանկ է գնահատում այն: Ըստ ամենայնի ամրապնդել մեր մեծ կուսակցությունը, խորացնել նրա կապերը ժողովրդի, մասսաների հետ՝ այսպիսի պատգամ է թողել մեզ Վ. Ի. Լենինը, և մենք հավատարիմ կլինենք լենինյան այդ պատգամին» (ՍՄԿԿ XXIV համագումարի նյութերը, էջ 139):

Կուսակցությունը ո՛չ միայն սովորեցնում է մասսաներին, այլև սովորում է նրանցից, հենվում է ժողովրդի կոլեկտիվ բանականության վրա և իր պրակտիկ քաղաքականությամբ արտահայտում է նրա իսկական շահերը: Կուսակցության ղեկավարությամբ են մշակվում այն միջոցառումները, որոնցով կառավարման բոլոր օրգանները բացահայտում են հասարակական կարծիքը. կիրառվում են տարբեր մեթոդներ, ելնելով կոնկրետ խնդիրների լուծման նպատակից, ոլորտից ու մասշտաբներից: Սակայն հասարակական կարծիքի առավել օբյեկտիվությունն ապահովվում է ինֆորմացիայի ուղիղ և հակադարձ կապի սկզբունքը: Տվյալ դեպքում առավել կարևոր է մասսաներին հնարավորին չափ ժամանակ և նախնական ինֆորմացիա տալ այն հաշվով, որ նրանք կարողանան ճշտել իրենց վերաբերմունքը առաջադրված հարցի նկատմամբ:

Հասարակական կարծիքն ուսումնասիրելիս և գնահատելիս անհրաժեշտ է նաև նկատի ունենալ, որ այն մեխանիկական մեծամասնության գումար չէ: Ավելին, հնարավոր է, որ մարդկանց, կոլեկտիվի կամ խմբի մեծամասնության կարծիքը չարտացոլի ռեալ վիճակը: Պետք է տարբերել նաև զանազան անհիմն լուրերը, ասեկոսեները, որոնք հաճախ լայն տարածում են գտնում բնակչության շրջանում, ժամանակին կանխել դրանք, եթե հարկ կա՝ հիմնավոր հերքել: Օրինակ, չի կարելի անտեսել այնպիսի լուրերը, երբ պաշտոնատար անձինք հաճախ հանիրավի մեղադրվում են բյուրոկրատիզմի, կաշառակերության, կարիերիզմի, պաշտոնական դիրքի չարաշահումների մեջ: Նման դեպքերում համապատասխան կուսակցական և մյուս վերադաս մարմինները պետք է պարզեն տարածվող լուրերի սկզբնաղբյուրը, դրանց հիմնավորվածությունը, օպերատիվորեն վերլուծեն գործերի վիճակը կոլեկտիվում, պատասխանատվության ենթարկեն վատ ղեկավարներին կամ վերականգնեն արժանավորների հեղինակությունը: Միայն նման մոտեցմամբ կարելի կլինի ապահովել կազմակերպական ու գաղափարական աշխատանքի արդյունավետությունը:

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱՐԾԻՔԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՄԱՆ հաջողված մեթոդներից է սոցիալական կոնկրետ հետազոտությունը, որի նշանակությունը վերստին ընդգծում է ՍՄԿԿ Կենտկոմի՝ «Գաղափարական կադրերի ընտրության ու դաստիարակության ուղղությամբ Բելոռուսիայի կուսակցական կազմակերպությունում տարվող աշխատանքի մասին» որոշման մեջ: Այս առումով նկատելի գործ են անում հանրապետության կուսակցական կազմակերպություններն ու գիտահետազոտական ինստիտուտները: Այսպես, ՀՍՍՀ ԳԱ փիլիսոփայության և իրավունքի ինստիտուտը, կուսակցական մարմինների հանձնարարությամբ, մի շարք խոշոր ձեռնարկություններում ուսումնասիրեց հետևյալ հարցը— որքանո՞վ է արդյունավետ կուսակցական և հասարակական այլ կազմակերպությունների գործունեությունը կոլեկտիվների կոմունիստական դաստիարակության մարզում: Հետազոտության նպատակն էր բացահայտել այդ պրոցեսն արգելակող կամ ակտիվացնող հանգամանքները: Հետազոտվեցին այն-

digitised by A.R.A.R.@

ղիսի գործոններ, ինչպես՝ աշխատողների աշխատանքային ու կենցաղային պայմանները, որոնք ազդում են կոմունիստական համոզմունքների ձևավորման վրա, ձեռնարկություններում և շրջանում բարոյական մթնոլորտը բնորոշող մի շարք երևույթները, կոլեկտիվի բարոյական նկարագրի հատկանիշները:

Հարցման տվյալները բացահայտեցին կոլեկտիվների անդամների ճնշող մեծամասնության հասարակական բարձր ակտիվությունը և ընդհանուր գործի համար պատասխանատվության զգացումը: Հարցաթերթերում շարադրված էին ուշագրավ առաջարկներ՝ աշխատանքային ու կենցաղային պայմանները, ադմինիստրացիայի ու հասարակական կազմակերպությունների աշխատանքի ոճը բարելավելու, հանրային սեփականության պահպանությունն ուժեղացնելու, սոցիալիստական համակեցության կանոնները պահպանելու վերաբերյալ:

Աշխատանքի նյութական ու բարոյական խթանման վերաբերյալ հասարակական կարծիքի ուսումնասիրությունը պարզել է, որ հարցման ենթարկվածների մի մասը նախապատվություն է տալիս աշխատավարձին՝ անկախ աշխատանքի բնույթից:

Ուշագրավ տվյալներ են ստացվել աշխատողներին արտադրական և վարչական ավելի պատասխանատու աշխատանքի առաջ քաշելու վերաբերյալ հարցին՝ կոլեկտիվների անդամների տված պատասխաններից: Մեծամասնությունը գտնում է, որ տվյալ հարցը ադմինիստրացիայի և կուսակցական ու արհմիութենական կազմակերպությունների կողմից լուծվում է արդարացի, գործնականորեն ու օբյեկտիվ: Բայց ոմանց կարծիքով, հաճախ կադրային հարցերը լուծելիս կարևորվում են ղեկավարի անձնական համակրանքը, առաջ քաշվողի միրաշահելու և հնազանդ լինելու ունակությունը և այլն: Կադրերի ընտրության լենինյան սկզբունքների խախտման փաստեր են եղել, դժբախտաբար, ո՛չ միայն աշխատավորական կոլեկտիվներում, այլև կուսակցության ջաղկոմների ու շրջկոմների գործունեության մեջ: «Հենց այսպիսի վճռասկար պրակտիկան,— նշվեց Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի հունվարյան պլենումում,— պայմաններ ստեղծեց պետական ու կուսակցական կարգապահության խախտումների համար, մեր աշխատանքի առանձին տեղամասերում ծնեց հաճոյակատարության և ստորաքարշության, քծնանքի երևույթներ, «ով ում մարդն է, ում դրածոն է» քաղքենիական բնորոշումները, որոնք կործանաբար կերպով են անդրադառնում գործի, մարդկանց վարքագծի և փոխհարաբերությունների վրա»: Նման պրակտիկան խիստ բացասաբար է անդրադարձել արտադրական և գաղափարա-դաստիարակչական խնդիրների լուծման վրա:

Այսպիսի փաստերը մի անգամ ևս հաստատում են, որ կադրային քաղաքականության նկատմամբ հասարակական կարծիքի ուսումնասիրումն ու ձեւավորումը բացառիկ նշանակություն ունեն, մանավանդ, երբ որոշվում է ամեն մի օղակի ղեկավար աշխատողների հարցը: Չէ՞ որ ղեկավար աշխատողը կուսակցության ներկայացուցիչն է և պետական իշխանության լիազորը: Իսկ նա կարող է հաջողությամբ կատարել ղեկավարի դերը, եթե իր անձնական հատկանիշներով, գործերով և մարդկանց հետ աշխատելու ունակությամբ նվաճի կոլեկտիվի, միջավայրի համակրանքն ու հավանությունը: Վատ ղեկավարը չի արժանանա հասարակական կարծիքի պաշտպանությանը, ավելին՝ նրա մասին բացասական կարծիք կստեղծվի, և նա լոկ կխոչընդոտի կառավարման տվյալ օղակի նորմալ գործունեությունը:

Գաղափարական աշխատանքը չի կարող արդյունավետ լինել, եթե անտեսվի հասարակական կարծիքն այն բոլոր հարցերում, որոնք բարոյա-հոգեբանական մթնոլորտի ձևավորման էական ազդակ են յուրաքանչյուր կոլեկտիվում, շրջանում և այլուր: Այստեղից հետևում է, որ կազմակերպական ու գաղափարական աշխատանքի արդյունավետության երաշխիքներից մեկը համապատասխան հասարակական կարծիք ծնող բոլոր գործոնների սիստեմատիկ ուսումնասիրումն ու կոմպլեքսային հաշվառումն է:

ՈՉ ՊԱԿԱՍ ԿԱՐԵՎՈՐ Է ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱՐԾԻՔԻ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ: Եվ դա հասկանալի է, քանի որ գաղափարական աշխատանքը չի կարող սահմանափակվել տարերայնորեն առաջացող հասարակական կարծիքի արձանագրմամբ: Այն պետք է նպաստի սոցիալական առաջընթացին, սոցիալիզմի ու կոմունիզմի կառուցման պահանջներին համապատասխան գիտական ու գաղափարա-քաղաքական հասարակական կարծիքի ձևավորմանը:

Այդպիսի հասարակական կարծիքի ձևավորման գիտական հիմքը մարքս-լենինյան տեսությունն է, միակ ճիշտ գիտական աշխարհայացքը, որը օգնում է հասարակական զարգացման օբյեկտիվ օրինաչափությունների ռեալ արտացոլմանը: Իսկ աշխատավորական լայն մասսաներին մարքսիզմ-լենինիզմի գաղափարներով համակելը, ինչպես ՍՄԿԿ XXIV համագումարում շեշտեց Լ. Ի. Բրեժնևը, գաղափարական ողջ աշխատանքի ուղղն ու ծուծն է: Ուստի, գիտական աշխարհայացքի և համապատասխան հասարակական կարծիքի ձևավորման կարևորագույն պայմանն է լայն մասսաների կողմից մարքս-լենինյան տեսության նպատակասլաց ու խոր ուսումնասիրությունը:

Մարքս-լենինյան տեսությունը նախ և առաջ կուսակցության գործնական քաղաքականության գիտական հիմքն է, որը դարձյալ վճռական նշանակություն ունի ճիշտ ու գործուն հասարակական կարծիքի ձևավորման համար: Այս առումով գաղափարական աշխատանքի առանցքային խնդիրն է կուսակցության քաղաքականության սոցիալական դերի և բարձրագույն նպատակի բուն էությունը խորապես պարզաբանել աշխատավորությանը, լայնորեն պրոպագանդել ՍՄԿԿ համագումարների և Կենտկոմի պլենումների որոշումները, կուսակցության տեսական ու քաղաքական կարևոր փաստաթղթերի դրույթները: Այդ տեսակետից անգնահատելի են երկրի ժողովրդական տնտեսության զարգացման հնգամյա պլանների դիրեկտիվների, քաղաքական հրատապ իրադարձությունների առթիվ ՍՄԿԿ Կենտկոմի թեզիսների, հիմնական օրինագծերի և այլ փաստաթղթերի նախնական համաժողովրդական քննարկումները: Դրանք դեմոկրատիայի ձևական ակտի ցուցադրում չեն. ժողովրդի բանականությունն ու հարուստ փորձն ապահովում են մշակվող քաղաքականության գիտական մակարդակը:

Հասարակական կարծիքի ձևավորման հետ կապված բոլոր հարցերի պրակտիկ լուծման գործում առաջնակարգ դեր են խաղում աշխատավորական կոլեկտիվները: Չէ՞ որ դրանք սոսկ տնտեսական միավորներ չեն: Դրանց գործունեությունը չի սահմանափակվում լոկ նյութական բարիքների արտադրությամբ, այլ իրենց մեջ ընդգրկում են սոցիալական ֆունկցիաների ողջ կոմպլեքս: Պատահական չէ, որ աշխատավորական կոլեկտիվների դերի ուժեղացման, դրանք նոր մարդու դաստիարակության իսկական կենտրոններ դարձնելու խնդիրն այնքան ընդգծվում է կուսակցության XXIV համագումարի և ՍՄԿԿ Կենտկոմի վերջին որոշումներում:

Աշխատավորական կոլեկտիվի հասարակական կարծիքն ավելի կոնկրետ է արտահայտում հասարակության յուրաքանչյուր անդամի շահերը, նրա պահանջմունքները, արժանիքներն ու պակասությունները, նրա վերաբերմունքը դեպի բուն կոլեկտիվը և հասարակությունը: Բնորոշ ընդհանրություններից բացի, ամեն մի կոլեկտիվ ունի իր առանձնահատկությունները, որոնք դրսևորվում են որոշակի փոխհարաբերություններում, ավանդույթներում և համապատասխան կնիք են դնում հասարակական կարծիքի վրա: Ուստի, արտադրական և գաղափարա-դաստիարակչական աշխատանքի ճիշտ կազմակերպման համար խիստ կարևոր է կոմպլեքսային ձևով պարզել աշխատավորական կոլեկտիվի սոցիալ-հոգեբանական գործոնները:

Աշխատավորական կոլեկտիվի հասարակական կարծիքի ձևավորումը պայմանավորված է ադմինիստրացիայի, կուսակցական, արհմիութենական և հասարակական այլ կազմակերպությունների նպատակասլաց աշխատանքով: Այս խնդրում առանձնահատուկ է սկզբնական կուսակցական կազմակերպության դերը, քանի որ հենց նրա ակտիվ գործունեությունն է ապահովում

digitised by A.R.A.R.@

հասարակության բոլոր անդամների ներգրավումը ստեղծագործ աշխատանքի
և հասարակության կառավարման մեջ:

Փորձը ցույց է տալիս, որ արտադրական ու գաղափարա-դաստիարակ-
չական խնդիրներն առավել արդյունավետ են լուծվում աշխատավորական այն
կոլեկտիվներում, որտեղ կուսկազմակերպությունները մշտապես ու հմտորեն
են զբաղվում հասարակական կարծիքի ուսումնասիրմամբ և ձևավորմամբ,
ստեղծում ստեղծագործական ու բարոյական անհրաժեշտ մթնոլորտ: Այս ի-
մաստով դրական որոշակի փորձ են կուտակել Երևանի Լենինյան, Սովետական
շրջանների և Հրազդանի շրջանի աշխատավորական կոլեկտիվների կուսկազ-
մակերպությունները: Սակայն շատ կուսկազմակերպություններ դեռևս պատ-
շաճ ուշադրություն չեն դարձնում այդ կարևոր հարցին: Եվ պատահական չէ,
որ հանրապետության արդյունաբերական ձեռնարկությունների ու շինարարա-
կան կազմակերպությունների 10—12 տոկոսը տարիներ շարունակ չի կատա-
րում արտադրական պլանները:

Այդպիսի ձեռնարկությունների ու կազմակերպությունների մասին բազ-
միցս խոսվել է կուսակցական-տնտեսական ակտիվի ժողովներում, կուսակ-
ցության շրջկոմների և քաղկոմների պլենումներում ու բյուրոյի նիստերում,
ընդունվել են որոշումներ, մշակվել են համապատասխան միջոցառումներ,
որոնց զգալի մասը, սակայն, մնացել է անկատար: Մինչդեռ սոցիալիստա-
կան կառավարման սկզբունքները պահանջում են նման հարցերը քննարկել
կոլեկտիվներում, հասարակական կարծիք ստեղծել թերությունները ծնող
պատճառների շուրջը, այն հաշվով, որ կոլեկտիվի անդամներից յուրաքան-
չյուրը կարողանա որոշել իր տեղն ու դերը դրանց վերացման գործում: Դրա
փոխարեն, ինչպես նշվեց Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի հունվարյան
պլենումում, ստեղծվել էր արատավոր պրակտիկա, երբ ետ մնացող ձեռնար-
կությունների ղեկավարները մինիստրությունների և մյուս վերադաս մարմին-
ների համաձայնությամբ նվազեցնում էին պլանները, իսկ այնուհետև հաճախ
զեկուցում էին դրանց գերակատարման մասին: Պլենումն ամենայն խստու-
թյամբ դատապարտեց նման պրակտիկան, քանի որ այն մեծապես վնասում է
ո՛չ միայն տնտեսությանը, այլև գաղափարա-դաստիարակչական աշխա-
տանքին:

Հասարակական կարծիքի ձևավորմանը խոչընդոտում են նաև այնպիսի
փաստերը, երբ կուսակցության ու կառավարության որոշումների կատարումը
վեր է ածվում կամպանիայի: Ինչպես երևում է մամուլի հաղորդումներից,
նման տենդենցների դրսևորումն է, օրինակ, երբ մի շարք կուսկազմակերպու-
թյուններ անհետևողական են պայքարում աշխատանքային կարգապահության
ամրապնդման համար, ինչպես նաև գործալիքների, ժողովրդական բարիքնե-
րը հափշտակողների, խուլիգանների ու հակահասարակական այլ տարրերի
դեմ: Իսկ դա ստեղծում է բացասական բնույթի հասարակական կարծիք, որը
խանգարում է արտադրական խնդիրների լուծմանը և մասսաների կոմունիս-
տական դաստիարակությանը:

Մինչդեռ կուսակցության Կենտկոմի հաշվետու զեկուցման առթիվ ՍՄԿԿ
XXIV համագումարի ընդունած բանաձևում ընդգծվում է. «Հարկավոր է հա-
սարակական կարծիքն է՛լ ավելի վճռականորեն պայքարի հանել աշխատան-
քային կարգապահության խախտումների, հափշտակումների, կաշառակերու-
թյան, հափշտակումների, կաշառակերության, շահամոլության, պորտաբուծու-
թյան, ... դեմ: Անհրաժեշտ է շարունակել պայքարը մարդկանց գիտակցության և վարքի մեջ անց-
յալի բոլոր մնացուկների դեմ: Այդ գործը պահանջում է կուսակցության, մեր
հասարակության բոլոր գիտակից ուժերի մշտական ուշադրությունը» (ՍՄԿԿ
XXIV համագումարի նյութերը, էջ 271):

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱՐԾԻՔԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՈՒ ՍՈՑԻԱԼԻԶՄԻ հետ անհա-
մատեղելի բոլոր երևույթների դեմ մղվող պայքարին աշխատավորների մո-
բիլիզացման գործում կարևոր դեր են խաղում բանվորների ու ծառայողների
ժողովները, գյուղական ժողովները և անմիջական դեմոկրատիայի մյուս ձևե-

րը: Կուսակցության XXIV համագումարին տված ՍՄԿԿ Կենտկոմի հաշվետու
զեկուցման մեջ Լ. Ի. Բրեժնևն ընդգծեց, որ հարկ է հոգալ այդ ժողովների
հեղինակության հետագա բարձրացման մասին, դրանցում քննարկել ձեռնար-
կության աշխատավորական տվյալ կոլեկտիվի կյանքի կարևորագույն պրոբ-
լեմները՝ արտադրական ու դաստիարակչական բնույթի հարցեր, լսել ձեռնար-
կությունների ղեկավարների և հասարակական կազմակերպությունների ին-
ֆորմացիաները:

Կուսակցական, սովետական, տնտեսական և այլ մարմինների ղեկավար-
ների մշտական շփումը աշխատավորության հետ Վ. Ի. Լենինը համարում էր
ողջ աշխատանքի արդյունավետության ապահովման կարևորագույն պայմա-
նը: Ինչպես հայտնի է, սովետական իշխանության առաջին տարիներին Կենտ-
կոմի անդամները և պատասխանատու մյուս աշխատողները ուրբաթ օրերին
սիստեմատիկ ելույթներ էին ունենում ձեռնարկություններում ու հիմնարկու-
թյուններում: Լենինյան «ուրբաթները» մասսաների հետ ղեկավարների մըշ-
տական շփման, կուսակցության ու պետության քաղաքականության համա-
կողմանի պարզաբանման կարևոր ձևերն էին, հասարակական կարծիքի և
դրված խնդիրների լուծմանը հասարակության մոբիլիզացման արդյունավետ
միջոց: Լենինյան այդ ավանդույթները զարգանում են արդի պայմաններում:
Սակայն պետք է նկատել, որ ղեկավար աշխատողների ելույթները տեղերում
առայժմ հազվադեպ են, հաճախ միակողմանի, ինֆորմացիոն բնույթի: Աշ-
խատավորության հետ ղեկավար աշխատողների հանդիպումների ու ելույթնե-
րի ուշագրավ փորձ են կուտակել Մոսկվայում, Լենինգրադում, Կիևում և երկրի
այլ քաղաքներում:

Աշխատավորների հետ ղեկավար աշխատողների հաճախակի հանդիպում-
ները, նրանց հետ անմիջական շփումը, գործարար խոսակցությունը, հարց ու
պատասխանները, նպաստում են համապատասխան հասարակական կարծիքի
ձևավորմանը, ընկերական վստահության և փոխադարձ պահանջկոտության
մթնոլորտի ստեղծմանը, հանձնարարված գործի համար թե՛ ղեկավարների,
թե՛ շարքային աշխատողների պատասխանատվության բարձրացմանը: Եվ
ընդհակառակը, երբ կուսակցական ու հասարակական կազմակերպությունները
պատշաճ ուշադրություն չեն նվիրում այդ հարցերին, չի ստեղծվում թերու-
թյունների նկատմամբ սկզբունքային քննադատության մթնոլորտ, երբ ղեկա-
վարները մասսաների հետ դեպքից-դեպք են հանդիպում, իսկ կոլեկտիվի ժո-
ղովները հազվադեպ են հրավիրվում՝ չեն կարող ապահովվել հասարակական
կարծիքի ուսումնասիրությունն ու ձևավորումը, խոսք անգամ չի կարող լինել
գաղափարական աշխատանքի արդյունավետության մասին:

Հասարակական կարծիքն ուսումնասիրելիս ու ձևավորելիս կուսկազմա-
կերպությունների և կառավարման մյուս մարմինների աշխատանքը սիստե-
մատիկ, նպատակասլաց և արդյունավետ կլինի այն դեպքում, երբ նրան օժան-
դակում և վերահսկում են վերադաս ղեկավար մարմինները: Ցավոք, մեր հան-
րապետությունում շրջանային, քաղաքային, իսկ հաճախ նաև հանրապետա-
կան շատ ղեկավար մարմիններ պատշաճ ուշադրություն չեն դարձրել տվյալ
հարցին: Ավելին, հաճախ անտեսվել է լայնորեն տարածված հասարակական
կարծիքն այս կամ այն բացասական երևույթի, առանձին մարմինների ու
նրանց ղեկավարների շուրջ: Ինչպես նշվեց ՀԿԿ Կենտկոմի հունվարյան պլե-
նումում՝ աշխատավորական կոլեկտիվներում, գիտական հիմնարկություննե-
րում, ուսումնական հաստատություններում և ստեղծագործական կազմակեր-
պություններում լայն հասարակայնությունը տարիներ շարունակ զայրույթով
ու անհանգստությամբ ուշադրություն էր հրավիրում արտադրական պլանների
կատարման նկատմամբ անպատասխանատու վերաբերմունքի, առևտրի, հա-
սարակական սննդի, տրանսպորտի անբավարար աշխատանքի, բժշկական ու
կենցաղային վատ սպասարկման, օրինախախտումների, պրոտեկցիոնիզմի և
բացասական այլ երևույթների վրա: Դրանց մասին հաճախ էր խոսվում նաև
տարբեր ժողովներում, բնակչության շրջանում: Սակայն հասարակական կար-
ծիքի պաշտպանության գործում միջոցներ չէին ձեռնարկվում: Պլենումը

digitised by A.R.A.R.@

նշեց, որ «Վերջին տարիներս մեր գործունեության շատ ոլորտներում թուլացել
է կուսակցական և պետական կարգապահությունը, նվազել պահանջկոտությու-
նը կադրերի նկատմամբ, որոնց մի մասը սկսել է անպատիժ կերպով չկատա-
րել իր ուղղակի պարտականությունները, անպատասխանատվություն և ան-
կարգապահություն ցուցաբերել դիրեկտիվ մարմինների որոշումների կատար-
ման գործում։ Առանձին տեղերում ստեղծվել էր անսկզբունքայնության, ամեն
ինչ ներելու, պաշտոնական պարտքը ուղղակի չկատարողների նկատմամբ նե-
րողամտության մթնոլորտ»։ Վերջին հաշվով, վնաս էր հասցվում քաղաքա-
ցիների շահերին, կուսակցական ու սովետական մարմինների հեղինակու-
թյանը։
Պլենումում խոր վերլուծության ենթարկվեցին նման երևույթների առա-
ջացման պատճառները, նշվեցին դրանք արագ արմատախիլ անելու ուղիները։
Անցած կես տարում ՀԿԿ Կենտրոնական կոմիտեն, կուսակցության քաղ-
կոմներն ու շրջկոմները ձեռնարկել են կարևոր միջոցառումների մի ողջ հա-
մալիր։ Ակներև են կատարված աշխատանքի արդյունքները։ Տնտեսական
բնագավառում դրանք իրենց արտահայտությունն են գտել արդյունաբերական
արտադրության զարգացման՝ նախորդ տարիների համեմատությամբ ավելի
բարձր տեմպերում։ Կատարվել ու գերակատարվել են կարևորագույն արտա-
դրատեսակների թողարկման պետական առաջադրանքները։ Կոլտնտեսու-
թյունների ու սովխոզների մեծամասնությունը ժամանակին և ագրոտեխնիկա-
կան բարձր մակարդակով ավարտեց գարնանային գյուղատնտեսական աշխա-
տանքները։ Գերակատարվել են անասնապահական մթերքների արտադրու-
թյան և պետությանը դրանց վաճառքի կիսամյա առաջադրանքները։ Որոշ չա-
փով բավարարվել է առևտրի, հասարակական սննդի, կենցաղային սպասարկ-
ման ձեռնարկությունների ու տրանսպորտի աշխատանքը։ Լայն մասսաները
մասնակցում են այդ ձեռնարկությունների գործունեությունը վերահսկելուն,
հասարակական կարգի և սոցիալիստական օրինականության պահպանմանը։
Նպատակասլաց կերպով շտկվում են կադրային քաղաքականությունում
անցյալում թույլ տրված սխալները։ Հունվարյան պլենումի նախանշած կուրսի
հետևողական անցկացման շնորհիվ հանրապետության աշխատավորական կո-
լեկտիվներում, քաղաքներում ու շրջաններում ստեղծվում է բարոյա-հոգեբա-
նական առողջ մթնոլորտ, որը նպաստում է մասսաների ստեղծագործական
ակտիվության աճին, ձևավորվում է գործուն հասարակական կարծիք իննե-
րորդ հնգամյակի առաջադրանքները հաջողությամբ կատարելու և ՍՄԿԿ XXV
համագումարը պատվով դիմավորելու ռեալ հնարավորությունների մասին։
Պրակտիկան մի անգամ ևս հաստատում է գիտական կոմունիզմի կարևո-
րագույն այն դրույթը, ըստ որի հասարակական կարծիքը միայն այն դեպքում
է նպաստում կազմակերպական և գաղափարա-դաստիարակչական աշխա-
տանքի արդյունավետության բարձրացմանը, երբ կոնկրետ հարցերի լուծման
համար մոբիլիզացվում է բուն հասարակական կարծիքի և հասարակական գոր-
ծողության դիալեկտիկական միասնությունը։
պես հարկավոր է ապահովել հասարակական կարծիքի և հասարակական գոր-
Հասարակական կարծիքի ուսումնասիրման և ձևավորման մեխանիզմը
կատարելագործելու նպատակով ՍՄԿԿ ղեկավարությամբ ձեռնարկվող մի-
ջոցառումների սիստեմը կոմունիստական շինարարության բոլոր խնդիրների
իրականացման համար մասսաների ստեղծագործական ակտիվության հետա-
գա բարձրացման, հասարակության անդամներից յուրաքանչյուրին կոմունիզ-
մի ազնիվ սկզբունքներին ու իդեալներին համապատասխան մտածելակերպի,
գործելակերպի և ապրելակերպի ոգով դաստիարակելու կարևորագույն պայ-
մանն է։

ՏԱՐԵՐԱՅԻՆԻ ԴՐՍԵՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱ-
ՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՍՈՑԻԱԼԻԶՄԻ ՕՐՈՔ

Վ. Ա. ՍԱՀԱԿՅԱՆ
Փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

ԳԻՏԱԿՑԱԿԱՆԻ ԵՎ ՏԱՐԵՐԱՅԻՆԻ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅԱՆ, սոցիալիզմի պայմաններում տարերային երևույթների դրսևորման առանձնահատկությունների պրոբլեմը մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում ինչպես տեսականորեն, այնպես էլ գործնականորեն։ Վ. Ի. Լենինը նշել է, որ «...գիտակցականության և տարերայնության հարաբերու-թյան հարցը ահագին ընդհանուր հետաքրքրություն է ներկայացնում, և այդ խնդրի վրա պետք է կանգ առնել ամբողջ մանրամասնությամբ» (Երկեր, հ. 5, էջ 493)։ Եվ դա հասկանալի է, քանի որ տարերայնությունը և գիտակցակա-նությունը հասարակական կյանքի առավել ընդհանուր կողմերն են։ Դրանց հարաբերակցության պրոբլեմի ճիշտ լուծմամբ է հասկանալի դառնում Հոկ-տեմբերյան սոցիալիստական մեծ հեղափոխության հաղթանակին հաջորդած թռիչքի էությունը, սոցիալիստական հասարակարգի զարգացման արմատա-կան տարբերությունները նախորդներից։ Այն հնարավորություն է ընձեռում նաև պարզաբանելու ժողովրդական մասսաների որակապես նոր խնդիրները սոցիալիստական հեղափոխության իրականացման, սոցիալիզմի և կոմու-նիզմի կառուցման գործում, ինչպես և ողջ խորությամբ ըմբռնելու կոմունիս-տական կուսակցության և սոցիալիստական պետության դերը հասարակական զարգացման մեջ։

ՄԱՐՔՍԻԶՄ-ԼԵՆԻՆԻԶՄԸ ԳԻՏԱԿՑԱԿԱՆ Է ՀԱՄԱՐՈՒՄ հասարակական այն գործողությունները, որոնք կատարվում են նպատակադրված ձևով և մշտա-պես վերահսկվում են, հաշվառվում ու կարգավորվում։ Գիտակցականը՝ նպա-տակադրվածությունն ու պլանայնությունն է, հետևաբար և՝ մարդկանց կող-մից իրենց գործունեության սոցիալական հետևանքների ճիշտ ըմբռնումը։ Գիտակցականին բնորոշ է արդյունքների կանխատեսումը, դրանց համընկնու-մը նպատակներին, ընդ որում նկատի են առնվում մարդկային գործունեու-թյան ոչ միայն մերձավոր, այլև հեռավոր հետևանքները։ Գիտակցականը ներառում է նաև հասարակական կյանքի գիտական կառավարումը, որը խա-րսխվում է օբյեկտիվ զարգացման պահանջների ճիշտ ըմբռնման, հաշվա-ման, նախապես միասնական նպատակի ու դրա իրականացման ուղիների և միջոցների որոշման վրա։

Հարկավոր է տարբերել անհատի գիտակցական գործունեությունը հասա-րակականից։ Անհատը գիտակցաբար գործում է այն իմաստով, որ իր արարք-ները նախապես ծրագրում է և հասնում նպատակային որոշակի հետևանքնե-րի։ Սակայն երբ նրա արարքները բեկում ենք հասարակական գիտակցության պրիզմայով, տեսնում ենք, որ դրանք հանգեցնում են հեռավոր հասարակա-

digitised by A.R.A.R.@

կան արդյունքների, որոնք միշտ չէ, որ նա կարող է կանխատեսել: Այդ նշանակում է, որ անհատի համար իր գործունեությունը կարող է կրել գիտակցական, իսկ հասարակական տեսակետից՝ տարերային բնույթ:

Իսկ ի՞նչ բան է տարերայինը: Այն դրսևորվում է, երբ մարդիկ չեն կարողանում պլանավորել իրենց գործունեությունը ողջ հասարակության զարգացման օբյեկտիվ օրենքներին համապատասխան, հետևաբար և՝ կանխատեսել դրա հեռավոր հասարակական հետևանքները, որոնք երբեմն նույնիսկ հակադրվում են ծրագրված նպատակին: Ուրեմն, տարերայինը չվերահսկվող պրոցեսներն են, որոնք տեղի են ունենում մարդկանց կամքից ու ցանկություններից անկախ, իսկ հետևանքների մասին նրանք իմանում են, երբ դրանք արդեն կատարվել-ավարտվել են:

Պետք է, իհարկե, նկատի ունենալ, որ հասարակական զարգացման մեջ տարերայինի և գիտակցականի սահմանազատումը հարաբերական է: Հասարակական պրոցեսներում տարերայինին զուգընթաց միշտ էլ առկա է գիտակցականը, տարերայինը հանդես է գալիս որպես գիտակցականի սաղմնային ձև, իսկ վերջինս, իր հերթին, պարունակում է տարերայինի տարրեր: Հետևաբար, չի կարող լինել ինչպես բացարձակ տարերային, այնպես էլ բացարձակ գիտակցական գործունեություն. մարդկանց ամեն մի գործողություն միաժամանակ և՛ գիտակցական է, և՛ տարերային: Տարերայնությունն ունի և իր իմացաբանական հիմնավորումը: Իմացության պրոցեսն անվերջ է, իսկ գիտակցությունը երբեք չի կարող բացարձակ սպառել իմացության օբյեկտը, ամբողջությամբ համընկնել օբյեկտիվ ռեալությանը: Նշանակում է՝ միշտ էլ կլինեն չվերահսկվող և չկառավարվող պրոցեսներ թեկուզ այն պատճառով, որ դրանք դեռևս գիտակցված չեն կամ ոչ լրիվ են գիտակցված: Դրանք էլ հենց տարերայինի դրսևորումներ են: Հետևաբար, գիտակցականը և տարերայինը անխզելիորեն կապված են միմյանց: Խնդիրն այն է, թե դրանցից որն է գերակշռում, տիրապետում հասարակական զարգացման տվյալ աստիճանում: Անտագոնիստական բոլոր ֆորմացիաներում, ամբողջությամբ վերցրած, տիրապետում է տարերայինը, այն գերիշխում է գիտակցականի վրա, մարդիկ անգիտակցաբար հանդես են գալիս որպես պատմության կերտողներ ու պատմական զարգացման կրողներ: Վիճակն էապես փոխվում է սոցիալիստական, հասարակարգի պայմաններում, որտեղ գերակշռողը մարդկանց գիտակցական, նպատակադրված գործունեությունն է:

Մարքսիզմ-լենինիզմը հասարակա-տնտեսական ֆորմացիաների զարգացումը դիտում է իբրև բնապատմական պրոցես: Այդ դրույթն ամբողջովին վերաբերում է նաև սոցիալիստականին, որի ձևավորումն ու զարգացումը, սակայն, արմատապես տարբեր են մյուսներից: Դրանցից ամեն մեկի արտադրաեղանակի սաղմերը ձևավորվում էին նախորդող ֆորմացիայի ընդերքում: Հասարակական զարգացման օբյեկտիվ օրենքները դրսևորվում էին տարերայնորեն: Մարդիկ ենթակա էին չվերահսկվող ուժերի կույր խաղին, իրենց իսկ սեփական հասարակական հարաբերությունների ստրուկներն էին: Յուրաքանչյուրն ունակ էր հասկանալ միայն իր նեղ, անձնական շահերը, անմիջականորեն ելնելով դրանցից, անտեսելով հասարակականը: Ըստ էության, օբյեկտիվորեն անհնար էր կանխատեսել անհատական ջանքերի հասարակական հետևանքները: Մարդկանց ցանկություններն ու պահանջմունքները իրականացվում էին պատահականորեն: Էնգելսն այդ առթիվ գրել է, որ ամենազարգացած ժողովուրդների պատմության մեջ «...դեռ գոյություն ունի հսկայական անհամապատասխանություն առաջադրված նպատակների ու ձեռք բերված արդյունքների միջև, որ շարունակում են գերակշռել չնախատեսված հետևանքները, որ չվերահսկվող ուժերը շատ ավելի հզոր են, քան պլանաչափորեն շարժման մեջ դրվող ուժերը: Եվ դա չի կարող լինել այլ կերպ, քանի դեռ մարդկանց ամենագլխավոր պատմական գործունեությունը, այն գործունեությունը, որը նրանց բարձրացրեց կենդանական վիճակից մինչև մարդկային վիճակը, որը նրանց գործունեության բոլոր այլ տեսակների նյութական հիմքն է կազմում... այսինքն՝ մեր ժամանակում հասարակական արտադրությունը

առանձնապես ենթարկված է չվերահսկվող ուժերի՝ նրանց մտադրությունների մեջ չմտնող ներգործության կույր խաղին, և քանի դեռ ցանկալի նպատակն այստեղ իրագործվում է սոսկ որպես բացառություն, իսկ շատ ավելի հաճախ իրագործվում են նրան հակառակ արդյունքները» (Բնության դիալեկտիկա, Երևան, 1957, էջ 21—22):

ՄԱՐՔՍԻԶՄԸ ԳԻՏԱԿԱՆՈՐԵՆ ՀԻՄՆԱՎՈՐԵՑ ԱՅՆ ԴՐՈՒՅԹԸ, որ միայն սոցիալիստական հեղափոխության հաղթանակով, մասնավոր սեփականության վերացմամբ և արտադրամիջոցների հանրային սեփականության հաստատմամբ կհաղթահարվի հասարակության տարերային զարգացումը ու կփոխարինվի աշխատավորական մասսաների, ողջ հասարակության գիտակցական ստեղծագործությամբ: Պատմության մեջ առաջին անգամ դրվում է նոր հասարակարգի՝ սոցիալիզմի և կոմունիզմի կառուցման հարցը: Նախորդ հասարակարգերի կառուցման մասին խոսք անգամ լինել չէր կարող: Դրանք բոլորն էլ առաջացել ու ձևավորվել են տարերայնորեն, անկախ մարդկանց կամքից ու ցանկություններից:

Միայն սոցիալիստական հասարակարգն է ստեղծվում մասսաների գիտակցական նպատակադրված գործունեությամբ, որը ղեկավարում է կոմունիստական կուսակցությունը: Դեռևս Գերմանական գաղափարախոսություն աշխատության մեջ Մարքսն ու Էնգելսը գրել են. «Նախկին բոլոր շարժումներից կոմունիզմը տարբերվում է այն բանով, որ նա հեղաշրջում է կատարում արտադրության ու շփման նախկին բոլոր հարաբերությունների բուն հիմքում և առաջին անգամ տարերայնորեն առաջացած բոլոր նախադրյալները գիտակցաբար դիտում է որպես նախընթաց սերունդների ստեղծագործություններ, այդ նախադրյալները զրկում է տարերայնությունից և դրանք ենթարկում միավորված անհատների իշխանությանը» (Ընտիր երկեր, հ. 1, Երևան, 1972, էջ 81):

Արտադրամիջոցների մասնավոր սեփականությունն է բնորոշում հասարակության զարգացման տարերային բնույթը: Այն մարդկանց, սոցիալական խմբերի և դասակարգերի միջև ծնում է ձգտումների ու նպատակների հակասականություն, թշնամանք, դաժան պայքար: Մարդիկ ստիպված են հոգալ լոկ իրենց առտնին, ամենօրյա կարիքները և հնարավորություն չունեն մտածելու իրենց արարքների հեռավոր հասարակական հետևանքների մասին:

Միայն հանրային սեփականության պայմաններում կարելի է պլանաչափ գործել և կանխատեսել հնարավոր հետևանքները: Այլ կերպ ասած, միայն այդպիսի հասարակարգին է բնորոշ մարդկանց, դասակարգերի, սոցիալական տարբեր խմբերի գիտակցական, պլանավորված գործունեությունը: Գիտական կոմունիզմի հիմնադիրները նշել են, որ կապիտալիստական հասարակական հարաբերությունների վերացմամբ, սոցիալիստական հեղափոխության հաղթանակով ավարտվում է մարդկության նախապատմությունը և սկսվում է նրա իսկական պատմությունը, իրագործվում է թռիչք՝ անհրաժեշտության թագավորությունից դեպի ազատության թագավորություն: Սոցիալիստական հեղափոխության հաղթանակով, որն ինքնին մարդկանց գիտակցական գործունեության հետևանք է, սկսվում է ողջ հասարակության նպատակադրված աշխատանքի դարաշրջանը, երբ, Մարքսի արտահայտությամբ, հասարակական պրոցեսը, կյանքի արտադրության նյութական պրոցեսը դառնում է մարդկանց հանրային ազատ դաշինքի արդյունք և գտնվում են նրանց գիտակցական, պլանաչափ վերահսկողության տակ (տե՛ս Կապիտալ, հ. 1, 1954, էջ 88):

Սոցիալիզմը գիտականորեն ձևավորվող ու կառավարվող հասարակարգ է, ուր սոցիալական պրոցեսները կարգավորվում են գիտակցականորեն: Այն առաջանում և կառուցվում է նպատակադիր, որոշակի պլանով: Միլիոնավոր աշխատավորների նախաձեռնության, ստեղծագործ մտքի և աշխատանքի շնորհիվ իրականացվում են կոմունիստական կուսակցության և սոցիալիստական պետության գիտականորեն հիմնավորված պլանները: Այդ պատճառով էլ սո-

digitised by A.R.A.R.@

ցիալիստական հասարակարգում որակապես աճում են սուբյեկտիվ գործոնի՝ մարդկանց գիտակցական գործունեության դերն ու նշանակությունը:

Սոցիալիստական արտադրության զարգացումը տեղի է ունենում ոչ թե մարդկանց կամքից ու գիտակցությունից անկախ, ինչպես նախորդ ֆորմացիաներում էր, այլ ծրագրված, կուսակցության տված դիրեկտիվներով: Իրականացվող բոլոր միջոցառումները նախապես մշակվում են կուսակցության և ժողովրդի կոլեկտիվ բանականությամբ, արտացոլվում երկրի ժողտնտեսության զարգացման պլաններում: Դրանցում նախատեսվում են հասարակական միացյալ ջանքերի ոչ միայն մերձավորագույն, անմիջական, այլև հեռավոր հետևանքները: Պատմության մեջ առաջին անգամ որպես տնտեսական սուբյեկտ է հանդես գալիս պետությունը, հասարակությունն ամբողջությամբ վերցված: Հասարակական գիտակցությունը կանխատեսում է սոցիալական կառուցվածքների ապագա ձևերի գլխավոր գծերն ու օրինաչափությունները:

Տնտեսության պլանային վարումը պահանջում է համամասնությունների հաստատում ինչպես արտադրաճյուղերի ներսում և դրանց միջև, այնպես էլ արտադրության ու սպառման միջև: Պետական վերահսկողության և հաշվառման հաստատումը արդյունաբերական արտադրանքի արտադրության և բաշխման վրա պրոլետարական պետության առաջին միջոցառումներից մեկն էր, որի նշանակությունը բարձր էր գնահատում Վ. Ի. Լենինը: Նա գրել է. «...պայքարը, որ մղվում է մասսաների մեջ սովետական պետական վերահսկողության ու հաշվառման իդեան արմատացնելու համար, այդ իդեան կենսագործելու համար... սոցիալիստական գիտակցականության համաշխարհային-պատմական նշանակություն ունեցող մեծագույն պայքարն է ընդդեմ բուրժուական-անարխիստական տարերայնության» (Երկեր, հ. 27, էջ 303):

ՍՈՑԻԱԼԻԶՄԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆԸ ԶՈՒԳԸՆԹԱՑ, ԱՍՏԻՃԱՆԱԲԱՐ նեղանում էր տարերայինի ոլորտը, և, ընդհակառակը, ընդլայնվում գիտակցականինը: Կապիտալիստական հարաբերությունների մնացուկների վերջնական վերացման հետևանքով, գիտակցական սկզբունքը որոշիչ դարձավ սոցիալիստական հասարակության զարգացման մեջ: Սակայն դա չի նշանակում, թե սոցիալիստական հասարակարգում տարերայինը բնավ տեղ չունի և որ ամեն ինչ ընթանում է պլանային դիրեկտիվների հունով: Տարերայինն առկա է և սոցիալիզմի օրոք, թեև այն այլևս պատմական պրոցեսի գերիշխող տենդենցը չէ: Բանն այն է, որ նույնիսկ սոցիալիզմի ժամանակ անհնարին է բոլոր փոփոխությունները նախատեսել կենտրոնացված պլանավորման մեջ: Հասարակական կյանքում տեղի են ունենում ոչ քիչ թվով այնպիսի երևույթներ ու իրադարձություններ, որոնք նախապես չեն մշակվել ու կանխատեսվել: Դրանք առանձին դեպքերում ծնում են չնախատեսված հակասություններ, ստեղծում դժվարություններ, խոչընդոտում սոցիալիզմի զարգացումը: Ճիշտ է, սոցիալիզմը և կոմունիզմը կառուցվում են աշխատավորների գիտակցական ստեղծագործությամբ, բայց դա ամենևին էլ չի նշանակում, թե սոցիալիզմի օրոք յուրաքանչյուր մարդ ամբողջովին ըմբռնում է համաշխարհային զարգացման ընթացքն ու օրինաչափությունները, անձնապես գիտականորեն է կառուցում կոմունիզմ: Ահա թե ինչու կուսակցությունն իր Ծրագրում խնդիր է դրել. «...ամբողջ բնակչությանը դաստիարակել գիտական կոմունիզմի ոգով, ձգտելով, որ աշխատավորները խորապես ըմբռնեն համաշխարհային զարգացման ընթացքն ու հեռանկարները, ճիշտ հասկանան երկրի ներքին և միջազգային ասպարեզի իրադարձությունները, գիտակցաբար կառուցեն կյանքը կոմունիստական ձևով» (ՍՄԿԿ Ծրագիր, 1974 թ, «Հայաստան», էջ 184—185):

Մեր երկրի աշխատավորների ճնշող մեծամասնությունն իր գործունեությունը պլանային կարգով ենթարկում է կոմունիզմի կառուցման նպատակին: Այդ իմաստով էլ հենց մարդկանց գործունեությունը գիտակցական է: Սակայն սոցիալիզմի պայմաններում այսօր էլ կյանքի բոլոր ոլորտներում կան ոչ քիչ թվով չվերահսկվող երևույթներ: Նշենք դրանցից մի քանիսը: Կառավարման միջին վիճակագրական մեխանիզմով են կարգավորվում դեմոգրաֆիական

պրոցեսները, բնակչության աճի, ամուսնության, ծննդի և մահացության հետ կապված մասսայական երևույթները: Առայժմ լիովին գիտականորեն չեն կարգավորվում բնակչության միգրացիայի, աշխատուժի հոսունության, հասարակական պահանջմունքների, կարիքների, մարդկանց ճաշակի հարցերը: Պակաս կարևոր չեն դժվար հաշվառվող այնպիսի երևույթներ, ինչպես, ասենք, ազգաբնակչության մեծ հոսքը դեպի առողջարանային և ամառանոցային վայրեր, կինոթատրոններ, բնակչության պահանջարկը լայն սպառման առանձին առարկաների նկատմամբ, որոնք տվյալ շրջանում հատկապես մեծ մասսայականություն են վայելում: Տարերային շատ փոփոխություններ են տեղի ունենում մեր երկրի տարբեր ազգությունների և ժողովուրդների փոխհարաբերություններում, քաղաքի և գյուղի, մտավոր և ֆիզիկական աշխատանքի, դասակարգերի միջև տարբերությունների վերացման գործում և այլն: Այսպիսի ոչ բոլոր փոփոխությունները կարելի է պլանավորել և կանխատեսել ողջ մանրամասներով, թեև ընդհանուր գծերով դրանց տենդենցներն ու հետևանքները տեսականորեն կարելի է մոտավորապես կանխատեսել:

Վերցնենք սոցիալական այնպիսի կարևոր պրոբլեմ, ինչպես քաղաքի և գյուղի միջև էական տարբերությունների հաղթահարումն է: Տեսությունը վկայում է, որ սոցիալիզմից կոմունիզմին անցման շրջանում այդ տարբերություններն աստիճանաբար վերացվում են և լիովին կվերանան կոմունիզմի լիակատար հաղթանակի պայմաններում: Բայց արդյո՞ք մենք կարող ենք ճշգրիտ որոշել, թե գյուղական ամեն մի բնակավայր, վերածվելով քաղաքատիպի, մեզ ինչ չափով է մոտեցնում սոցիալական այդ պրոբլեմի լուծմանը: Գյուղական յուրաքանչյուր բնակիչ կառուցելով նոր բնակարան, կահավորելով այն ժամանակակից կահույքով, կենցաղում ներմուծելով հեռուստացույց, լվացքի մեքենա, կենցաղային օգտագործման ժամանակակից այլ առարկաներ, անմիջականորեն մտահոգված է իր ընտանեկան պայմանների բարելավմամբ և ոչ թե ...քաղաքի և գյուղի միջև տարբերությունների վերացմամբ, թեև, ինչ խոսք, այդ ամենը նպաստում է դրան: Այդ պրոբլեմը լուծվում է միայն գյուղի տնտեսական և կուլտուրական ընդհանուր զարգացմամբ, որը նաև առանձին անհատների և ընտանիքների գործունեության հեռավոր հետևանք է: Այդպիսին է վիճակը և սոցիալական կառուցվածքում տեղի ունեցող փոփոխությունների, տարբեր ազգերի շփման ու մերձեցման, դեմոգրաֆիական տեղաշարժերի մարզերում և այլուր:

Տարերային շատ բան կա անհատական և կոլեկտիվ գիտակցության, հոգեբանության ձևավորման պրոցեսում: Թեև կրթության ու դաստիարակության ողջ գործը մեզ մոտ իրականացվում է կուսակցության և կառավարության ղեկավարությամբ, այնուամենայնիվ, անհնարին է ամենայն մանրամասնությամբ պլանավորել, առավել ևս կանխատեսել նրա արդյունքները յուրաքանչյուրի և հասարակության համար որոշակի ժամանակում:

ՏԱՐԵՐԱՅԻՆ ԵՐԵՎՈՒՅԹՆԵՐԸ ՍՈՑԻԱԼԻԶՄԻ ՕՐՈՔ ՈՒՆԵՆ իրենց օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառները: Օբյեկտիվ պատճառները կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ ներքին և արտաքին:

Ներքին օբյեկտիվ պատճառները կապված են ինչպես գիտակցության, այնպես էլ տնտեսական հարաբերությունների մեջ հին մնացուկների հետ: Տարերայնության տարրեր են դրսևորվում հակահասարակական, մասնավոր սեփականատիրական զանազան տենդենցների մեջ, որոնք հակադրվում են դեպի կոմունիզմ սոցիալիստական հասարակության միասնական նպատակադրված շարժմանը: Ժողովրդական տնտեսության մեջ համամասնական խախտումներ, այսինքն՝ տարերայնություն կարող են ծնել նաև համաժողովրդական պետական շահերը տեղական, գերատեսչական շահերին ենթարկելու տենդենցները:

Տարերային երևույթների պատճառներից մեկը կոլտնտեսային, անկազմակերպ շուկայի առկայությունն է, որտեղ գները ձևավորվում են տարերայնորեն՝ կախված առաջարկից ու պահանջարկից: Ոչ մի միջոցով չի կարելի

digitised by A.R.A.R.@

տուլց որոշել, թե այնտեղ որքա՛ն ապրանք, ի՛նչ գներով և ո՛ր օրերին կարող
են ստացվել ու վաճառվել:
Սոցիալիզմի ժամանակ տարերայնության դրսևորման արտաքին օբյեկ-
տիվ պատճառներ են կապիտալիստական աշխարհի գոյությունը և բնության
տարերային ուժերի ազդեցությունը: Տարերային երևույթներ կարող են ծնել
միջազգային դրության լարվածությունը, մյուս պետությունների հետ հարա-
բերությունների վատացումը կամ խզումը (հատկապես նրանց, ում հետ կան
տնտեսական և առևտրական կապեր), իմպերիալիստական պատերազմների
սանձազերծումը, որոնք խախտում են զարգացման նորմալ ընթացքը, բացա-
սաբար ներգործում նախապես սահմանված պլանների կատարման վրա:
Սոցիալիստական հասարակարգում շատ բան է արվել հաղթահարելու
բնության տարերային ուժերի աննպաստ ազդեցությունը: Սակայն դեռևս լիո-
վին ապահովագրված չենք բնության անակնկալներից: Պետք է նկատի ունե-
նալ նաև բնության վրա մարդու հակադարձ ներգործության տարերային հե-
տևանքները, որոնք հաճախ վնաս են հասցնում բնական միջավայրին և որոնք
նույնպես հնարավոր չէ լիովին կանխատեսել: Այստեղից էլ՝ բնության պահ-
պանման հրատապ պրոբլեմը:
Սոցիալիզմի օրոք բացառված չեն նաև տարերային երևույթներ ծնող
սուբյեկտիվ գործոնները: Դրանք մասնավորապես կապված են սուբյեկտի-
վիզմի և վոլյունտարիզմի հետ, որոնք բխում են էկոնոմիկայի ու քաղաքակա-
նության հարաբերակցության սխալ ըմբռնումից, երբ անտեսվում են տնտե-
սական զարգացման օբյեկտիվ օրինաչափությունները ու նրա ռեալ հնարավո-
րությունները, երբ ժողովրդական տնտեսության զարգացման պլաններն ու
պրոգնոզները կազմվում են անբավարար գիտականությամբ:
Տարերայնության սուբյեկտիվ պատճառ կարող են դառնալ օրինականու-
թյան, սահմանված կարգ ու կանոնի կոպիտ խախտումներն ու ռտնահարում-
ները, որոնք, որպես կանոն, հանգեցնում են բացասական, վնասակար հետե-
վանքների: Դրանք ևս սոցիալ-տնտեսական զարգացման օրինաչափություննե-
րի անտեսում են, քանի որ սոցիալիստական օրինականությունը, վերջին հաշ-
վով, օբյեկտիվ օրինաչափության արտացոլումն է:
ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1974 թ. նոյեմբերյան պլենումում նշվեց, որ վերջին տա-
րիներին հանրապետության տնտեսական, կուլտուրական շինարարության ղե-
կավարման փորձում, ինչպես նաև կուսակցական աշխատանքում տեղ էին գտել
լուրջ թերություններ, որոնք խիստ բացասաբար են անդրադարձել հանրապե-
տության աշխատավորների առջև կանգնած խնդիրների լուծման վրա: Գոր-
ծերի վիճակի օբյեկտիվ, գիտական վերլուծությունը հաճախ փոխարինվում էր
սուբյեկտիվ, վոլյունտարիստական գնահատականներով, թերությունների խոր,
սկզբունքային քննադատությունը՝ ամեն ինչ ներելու և պարադային ինքնա-
գովության մթնոլորտով, հասարակական կյանքի կարևոր պրոբլեմների հրա-
տապ լուծումը՝ քաշքշուկով: Պետական ցածր կարգապահության ու անպա-
տասխանատվության հետևանքով լայնորեն կիրառվում էր պետական պլան-
ների վերանայում՝ դրանք նվազեցնելու և փոխանցելու միտումով, որն անհա-
մաչափություն էր ստեղծում աշխատանքում, տենդային վիճակ՝ ողջ արտա-
դրության մեջ, դրանով իսկ վնասում նախապես ընդունված և սահմանված
պլանների կատարմանը: Տարերայնության տեղիք են տալիս աշխատանքային
ցածր կարգապահությունը, աշխատաժամանակի մեծ կորուստները ձեռնար-
կություններում, ներհերթափոխային պարապուրդները, կադրերի մեծ հոսու-
նությունը:
Ինչպես տեսնում ենք, տարերայնության սուբյեկտիվ պատճառները բազ-
մազան են: Այն դրսևորվում է ամենից առաջ այնտեղ, ուր գերագնահատվում
է սուբյեկտիվ գործոնի դերը և անտեսվում են օբյեկտիվ պայմանները:
Տարերային երևույթները կարող են լինել նաև ժողովրդական տնտեսու-
թյան զարգացման պլանավորման դժվարությունների հետևանք: Պլանը օբյեկ-
տիվ պրոցեսների սուբյեկտիվ արտացոլումն է: Սոցիալիստական սիստեմին
հատուկ պլանաչափ- համամասնական զարգացման օբյեկտիվ օրենքն արտա-

ցոլվում է պետական պլանների մեջ: Ինչպես առհասարակ ամեն մի արտա-
ցոլում, այն չի կարող բացարձակ համընկնել իր օբյեկտի հետ:
Տարերային շատ երևույթներ կարող են հանդես գալ որպես մասսայական
նախաձեռնություններ: Օրինակ, ոչ ոք չէր նախատեսել ստախանովյան շարժ-
ման ծագումը: Նույնը կարելի է ասել նաև տարեկան և հնգամյա պլանները
ժամկետներից շուտ կատարելու համար սկսված շարժումների մասին: Հետա-
գայում մեր կյանքում արմատավորվեցին նաև կոմունիստական աշխատանքի
բրիգադայի, կոմունիստական աշխատանքի հարվածայնության համար շար-
ժումները և սոցմրցության բազմաթիվ այլ ձևեր: Դրանք բոլորը, սկզբնապես
ծագելով որպես տարերային երևույթներ, հետագայում վերածվեցին գիտակ-
ցականի:
Այս հանգամանքը ևս ցույց է տալիս, որ տարերայինը և գիտակցականը
միմյանցից բացարձակ մեկուսացված չեն, որ դրանց սահմանները հարաբե-
րական են, պայմանական:
Ինչպես տեսանք, մեր հասարակարգում առանձին տարերային երևույթ-
ների առաջացումը կապված է գլխավորապես կամ արտաքին օբյեկտիվ, կամ
սուբյեկտիվ գործոնների հետ, որոնց հաղթահարումը ոչնչով չի սասանում
սոցիալիստական սիստեմի հիմքերը: Իսկ ներքին օբյեկտիվ պատճառներից
ծագող առանձին տարերային երևույթներն ու պրոցեսները հետզհետե ավելի
շատ են ենթարկվում գիտակցական զարգացման ընդհանուր ընթացքին: Տա-
րերայնության ոլորտի նեղացումը ընդլայնում է գիտակցականի ոլորտը: Այդ-
պիսին է սոցիալիստական հասարակարգի զարգացման դիալեկտիկան:

ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՆՎԱՃՈՒՄՆԵՐԻ լայն կիրառմամբ
ավելի է կատարելագործվում սոցիալիստական պետության պլանավորող և
կազմակերպող գործունեությունը, մշակվում են ժողովրդական տնտեսության
զարգացման գիտականորեն առավել հիմնավորված օպտիմալ պայմաններ ու
կանխատեսումներ: Նշանակալիորեն ընդլայնվում են գիտական կանխատես-
ման սահմանները: Այս ամենի դրսևորումն են պլանավորման մեթոդների
կատարելագործումը, հնգամյակների և հեռանկարային պլանների կազմումը:
Ավելին, համաշխարհային սոցիալիստական սիստեմի առաջացմամբ և ամ-
րապնդմամբ ավելի ընդլայնվեց աշխատավոր մասսաների և սոցիալիստական
պետությունների գիտակցական ստեղծագործական գործունեությունը: Այժմ
սոցիալիզմ և կոմունիզմ կառուցելու գիտակցական գործունեությունը ընդ-
գրկում է մի խումբ երկրների և ժողովուրդների: Նրանք պլանավորում են ոչ
միայն իրենց ժողովրդական տնտեսության, այլև սոցիալիստական համագոր-
ծակցության բոլոր երկրների զարգացումը: Դա սկզբունքորեն և որակապես
նոր երևույթ է մարդկային հասարակության պատմության մեջ: Մինչ այժմ
ոչ մի ֆորմացիա չի ձևավորվել ու հաստատվել տարբեր երկրների ժողովուրդ-
ների համատեղ ջանքերով: Դա սոցիալիստական, կոմունիստական ֆորմա-
ցիայի կարևորագույն առանձնահատկությունն է, նրա ինտերնացիոնալ բնույթի
արտահայտությունը:
Սոցիալիստական հասարակարգի զարգացման արդի փուլում էլ ավելի
է աճում սուբյեկտիվ գործոնի, կուսակցության, պետության և ողջ ժողովրդի
գիտակցական գործունեության դերը: Չափազանց կարևոր նշանակություն են
ստանում ժողովրդական տնտեսության պլանավորման և կառավարման հե-
տագա կատարելագործման պրոբլեմները: Պլանավորման և գիտական կան-
խատեսման ընդհանուր մակարդակի բարձրացումը պահանջում է սոցիալիզմի
տնտեսական օրենքների գործողության մեխանիզմի և պլանավորման ու սո-
ցիալիստական տնտեսավարման պրակտիկայում դրանց օգտագործման կոմպ-
լեքսային խոր հետազոտություններ: Կարևոր է ոչ միայն օրենքների էության
ձևակերպումը, այլև դրանց գործողության և փոխազդեցության վերլուծու-
թյունը:

digitised by A.R.A.R.@

ՆԵՈԳԱՂՈՒԹԱՏԻՐՈՒԹՅԱՆ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՆՈՐ ՍՏՐԱՏԵԳԻԱՆ

Հ. Ռ. ՍԻՄՈՆՅԱՆ

ՅՈԹԱՆԱՍՈՒՆԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ՍԿԶԲՆԵՐԻՑ իմպերիալիզմի նեոգաղութատիրական քաղաքականությունը որոշակի փոփոխություններ կրեց։ Արդի պայմաններում իմպերիալիստական շրջաններն ստիպված եղան հրաժարվել զարգացող երկրների տնտեսական աճն արգելակող քաղաքականությունից և վարել «երրորդ աշխարհի» տնտեսական զարգացման տեմպերի աճին նպաստող քաղաքականություն։ Իմպերիալիստները հույս ունեն այդ երկրներում ազգային բուրժուազիայի հետ ամուր դաշինք կնքելու և բուրժուական ռեֆորմների միջոցով խուսափել սոցիալական նոր ցնցումներից։

«Երրորդ աշխարհի» նկատմամբ իմպերիալիստների այդ քաղաքականությունը ստացել է նեոգաղութակալական նոր ստրատեգիա անվանումը։ Այն ենթադրում է նեոգաղութատիրական ակցիաների մի ամբողջ կոմպլեքսի մշակում ու գործադրում։

Նեոգաղութատիրական նոր ստրատեգիայի գլխավոր նպատակներից մեկը աշխատանքի միջազգային նոր բաժանումն է։

Գիտատեխնիկական հեղափոխության ծավալումը հանգեցրեց այն բանին, որ անհամապատասխանություն ծագեց զարգացող երկրներում իմպերիալիզմի ստեղծած ու կոնսերվացրած արտադրության կառուցվածքի և աշխատանքի ժամանակակից միջազգային բաժանման պահանջների միջև։ «Երրորդ աշխարհի» հետամնաց տնտեսության կոնսերվացումը պիտանի չէր այլևս կապիտալիստական վերարտադրության սիստեմի համար։ Նեոգաղութատիրական ստրատեգիական նախկին կոնցեպցիան, որը բնորոշ էր 50—60-ական թվականների համար, վերջնականապես մտավ փակուղի։

Միևնույն ժամանակ գաղութային սիստեմի քայքայումը կապիտալիստական տնտեսության ներսում առաջացրեց սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական պայմանների այնպիսի փոփոխություններ, որոնց հետևանքով լիակատար անհամապատասխանություն ծագեց աշխատանքի միջազգային կապիտալիստական բաժանման ժամանակակից ստանդարտների և զարգացող երկրների հետամնաց տնտեսության միջև։

Ահա թե ինչու վերջին մի քանի տարիներին իմպերիալիզմը վճռական քայլերի դիմեց՝ հրաժարվելու գաղութային տիպի աշխատանքի միջազգային բաժանման գոյություն ունեցող սիստեմի կոնսերվացման քաղաքականությունից։ Իսկ այդ սիստեմի պայմաններում զարգացող երկրները մնում են իմպերիալիստական այս կամ այն երկրի տնտեսության ագրարային-հումքային կցորդի վիճակում։ Այժմ նեոգաղութատիրության շահերն այլ բան են թելադրում։ Դրանք պահանջում են, որ զարգացող երկրներն ընդգրկվեն աշխատանքի միջազգային բաժանման նոր սիստեմի մեջ, որպես նրա ինտեգրացված

մաս՝ գլխավոր խնդիր ունենալով սպասարկելու համաշխարհային կապիտալիստական ողջ սիստեմի տնտեսական կարիքները։

Ի՞նչ միջոցներով է նախատեսվում իրականացնել նեոգաղութակալական նոր ստրատեգիան։ Ամենից առաջ դրան է ուղղված, այսպես կոչված, «հավասար պարտնյորության» կոնցեպցիան։ Նեոգաղութարարները փորձում են ապացուցել, թե կապիտալիստական զարգացած երկրների և «երրորդ աշխարհի» փոխհարաբերությունները թևակոխել են միանգամայն նոր՝ «պարտնյորության դարաշրջանը», երբ անխուսափելի են դարձել համաշխարհային կապիտալիստական տնտեսության շրջանակներում զարգացած կապիտալիզմի և զարգացող երկրների տնտեսական փոխադարձ կախվածության ուժեղացումը, միմյանց լրացնելու պահանջը։

«Հավասար պարտնյորության» կոնցեպցիան ելնում է այն բանից, որ աֆրոասիական և լատինաամերիկյան՝ երկրների առաջընթացի գլխավոր ազդակը ո՛չ թե դրսից ցույց տրվող օգնությունն է, այլ նրանց սեփական ջանքերի մոբիլիզացումը (օգնությունը միայն կարող է լրացնել այդ ջանքերը, բայց ոչ փոխարինել դրանց), որ զարգացող երկրների բախտի հանդեպ իբր, հավասարաչափ պատասխանատու են կապիտալիզմի զարգացած բոլոր երկրները։ Այստեղ պարզորոշ արտացոլված է ԱՄՆ-ի ձգտումը՝ կրճատել զարգացող երկրներին ցույց տրվող օգնությունը՝ ի հաշիվ կապիտալիստական զարգացած մյուս երկրների օգնության մեծացման։ Ենթադրվում է այդ իրականացնել միջազգային այնպիսի կազմակերպությունների միջոցով, ինչպիսիք են՝ Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպությունը (ՏՀԶԿ), Եվրոպական տնտեսական համագործակցությունը (ԵՏՀ), Ռեկոնստրուկցիայի և զարգացման միջազգային բանկը (ՌԶՄԲ), Միջազգային վալյուտային ֆոնդը (ՄՎՖ) և այլն։ Ակտիվորեն մասնակցելով զարգացող երկրների նկատմամբ արևմտյան տերությունների «նոր» ստրատեգիայի մշակմանը, այդ կազմակերպություններն առաջարկում են իրականացնել համապատասխան միջոցառումներ զարգացող երկրների տնտեսության երեք հիմնական մարզերում՝ արդյունաբերության, առևտրի, վարկային և ֆինանսա-վալյուտային բնագավառներում։

Ճիշտ է, արևմտյան տերությունների նեոգաղութատիրական քաղաքականության կոորդինացմանը էականորեն խոչընդոտում է այն, որ հետզհետե ուժեղանում է նրանց սոցիալ-տնտեսական զարգացման անհամաչափությունը, զարգացող երկրներում ավելի ուժգնորեն են բախվում իմպերիալիզմի երեք հիմնական կենտրոնների՝ ԱՄՆ-ի, Արևմտյան Եվրոպայի ու Ճապոնիայի շահերը։ Եվ, այնուամենայնիվ, միջիմպերիալիստական մրցակցության պայմաններում անգամ, արևմտյան տերությունները ջանում են զարգացող երկրների նկատմամբ մշակել ու կիրառել միասնական քաղաքականություն։

«Հավասար պարտնյորության» կոնցեպցիայի հեղինակները գտնում են, որ անհրաժեշտ է արևմտյան տերությունների և զարգացող երկրների միջև հիմնել ո՛չ միայն միջճյուղային, այլև ներճյուղային մասնագիտացման ու կոոպերացման նոր սիստեմ։ Դրանով իսկ, ասում են նրանք, ավելի նպաստավոր պայմաններ կստեղծվեն արտադրությունն առավել նպատակահարմար տեղաբաշխելու համար։

Այդ գաղափարը գործնականորեն իրականացվում է «երրորդ աշխարհի» հիմնական շրջաններում, այսպես կոչված, ծայրամասային արդյունաբերական կենտրոններ ստեղծելու միջոցով։ Դրա նպատակն է՝ աստիճանաբար «երրորդ աշխարհի» երկրներում վերաբազավորել առաջավոր կապիտալիստական երկրների արդյունաբերության այն ճյուղերը, որոնք չեն պահանջում մեծ մասշտաբի որակյալ աշխատանք, այսինքն, որոնք անմիջականորեն կապված են հանածոների արդյունահանման, գյուղատնտեսական հումքի արտադրության և դրանց նախնական վերամշակման հետ։ Ավելին, «հավասար պարտնյորության» կոնցեպցիայի կողմնակիցների մի մասը նույնիսկ գտնում է, որ «երրորդ աշխարհի» մի շարք երկրներում, որտեղ դա տնտեսապես շահավետ է,

digitised by A.R.A.R.@

պետք է ձեռնամուխ լինել ատոմային էներգետիկայի, էլեկտրոնային սարքավորումների և նորագույն այլ արտադրությունների ստեղծմանը: Բայց դա պետք է այնպես արվի, որ այդ երկրներում չհիմնվեն արտադրության լրիվ ցիկլով ձեռնարկություններ և տվյալ արտադրանքի արտադրության տեխնոլոգիական պրոցեսն այնպես կազմակերպվի, որ այն, այնուամենայնիվ, ավարտվի կապիտալիստական զարգացած երկրներում: Այլ խոսքով, զարգացող երկրները պետք է վերածվեն համաշխարհային կապիտալիստական արտադրության կոմպլեքսի զանազան օղակների, իսկ կոմպլեքսի շղթան պետք է ավարտվի իմպերիալիստական երկրներում:

Ինչ վերաբերում է զարգացած կապիտալիստական երկրներին, ապա դրանք պետք է մասնագիտանան միայն «տեխնոտար» և «գիտատար» ճյուղերում: Նախատեսվում է այդ երկրներում բացառապես կենտրոնացնել արտադրության առավել դինամիկ և հեռանկարային ճյուղերը, որոնք կարիք ունեն բարձրորակ բանվորական ուժի և կապիտալ մեծ ներդրումների: Դրանք գլխավորապես այն ճյուղերն են, որոնք զբաղված են արտադրամիջոցների արտադրությամբ և իրենց զարգացման մակարդակով պայմանավորում են ամբողջությամբ վերցրած գիտատեխնիկական առաջընթացը: Այս կերպ իմպերիալիստական բուրժուազիան հետապնդում է երկու նպատակ. նախ՝ առավելագույն չափով օգտագործել արդյունաբերական ճյուղերի մի մասը զարգացող երկրներ փոխադրելու հետևանքով ազատված որակյալ բանվորական ուժը, երկրորդ՝ կապիտալիստական զարգացած երկրներում արմատապես փոխել արտադրության կառուցվածքը այն հաշվով, որպեսզի աստիճանաբար վերացվեն պակաս մրցակցունակ ճյուղերը, շեշտակի բարձրացվի տնտեսական արդյունավետությունը:

Սահմանափակ չափով որակյալ աշխատանք պահանջող արտադրությունները «երրորդ աշխարհ» տեղափոխելը թելադրված է նաև զարգացած երկրներում բնության պահպանության շահերով: Իմպերիալիստական տերությունները և մոնոպոլիաները, անցանկալի համարելով վնասակար արտադրությունների կենտրոնացումը արևմտյան երկրներում, մտադիր են առաջին հերթին զարգացող երկրներ փոխադրել այնպիսի արտադրական հզորություններ, ինչպիսիք են պողպատի, չուգունի և գունավոր մետաղների ձուլման գործարանները, պահածոների, թղթի և ցելյուլոզի արտադրության, նավթամթերքների վերամշակման ձեռնարկությունները և այլն, որոնք ո՛չ միայն բացասաբար են անդրադառնում շրջապատող բնության վրա, այլև պահանջում են հողային մեծ տարածություններ: Բացի այդ, վնասակար արտադրությունների հետ կապված արդյունաբերական ձեռնարկություններում անհրաժեշտ է տեղադրել թանկարժեք մաքրող սարքեր: Ինչպես նշում են մասնագետները, շրջակա բնության պահպանման ծախսերը առաջիկա տարիներին ԱՄՆ-ին կստիպեն մեծ չափով կրճատել արտադրանքի շատ տեսակների արտադրությունը և դրանց արտահանումը:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ «ՆՈՐ» ԲԱԺԱՆՄԱՆ ՊԼԱՆԻ իրականացման գործում նեոգաղութակալության տեսաբանները առաջնակարգ դեր են հատկացնում զարգացող երկրների տնտեսության՝ կենսականորեն կարևոր ոլորտներում արևմտյան կապիտալի դիրքերի հետագա ամրապնդմանը: Արևմուտքի քաղաքականության նպատակն է, կապիտալի արագացված արտահանության շահերից ելնելով, այդ երկրներում ստեղծել առավել բարենպաստ ինվեստիցիոն մթնոլորտ: Ահա թե ինչու նրանք պահանջում են վերացնել զարգացող երկրներում արևմտյան մոնոպոլիաների գործունեության ամեն մի սահմանափակում: Մի բան, որ մեծապես կնպաստի զարգացող երկրներում արևմտյան մոնոպոլիաների մասնաճյուղերի խիտ ցանցի ստեղծմանը:

Նեոգաղութատիրական նոր ստրատեգիայի մյուս կարևոր խնդիրներից մեկը «երրորդ աշխարհի» և կապիտալիստական զարգացած երկրների տնտեսական հարաբերությունների ծանրության կենտրոնը առևտրի բնագավառ փոխադրելն է: Աշխատանքի միջազգային բաժանման նոր սիստեմի նախա-

ձեռնողների կարծիքով, անխուսափելի է առևտրի բուռն աճը կապիտալիստական զարգացած և զարգացող երկրների միջև: Բայց ահա թե ինչպես են նրանք դնում «երրորդ աշխարհի» երկրների ապրանքների ներմուծման հարցը. զարգացող երկրներին ստիպում են ընդունել դեպի արտաքին շուկա կողմնորոշվող տնտեսության ստեղծման ու զարգացման անհրաժեշտությունը, առաջարկում են նրանց հրաժարվել այն կոնցեպցիաներից, որոնք խարսխված են արտաքին շուկայից (ավելի ճիշտ՝ զարգացած կապիտալիստական երկրներից) միակողմանի կախվածության վրա, և ընդունել էքսպորտային ճյուղերի արագ զարգացման կոնցեպցիա: Արտադրության մասնագիտացման ու կոոպերացման ծրագրվող սիստեմը վերացնում է միջազգայնացված արտադրության նորմալ գործունեության համար անհրաժեշտ հումքի, կիսաֆաբրիկատների, հանգույցների և մասերի փոխադարձ մատակարարման արգելքները, իսկ դրանում մեծապես շահագրգռված են ո՛չ միայն կապիտալիստական զարգացած, այլև զարգացող մի շարք երկրներ: Վերջիններս պահանջում են լիբերալացնել արտահանումը, որպեսզի հնարավորություն ունենան ավելի շատ ապրանքներ առաքել արևմտյան շուկաները: Նրանց կարծիքով, էքսպորտային այդ ճյուղերն ի վիճակի են պատմական ամենակարճ ժամանակաշրջանում մոդեռնացնելու «երրորդ աշխարհի» տնտեսության կառուցվածքը, արմատապես արագացնելու զարգացող երկրների առաջընթացի տեմպերը:

Աշխատանքի միջազգային բաժանման նոր սիստեմի նպատակներին համապատասխան, առաջարկվում է զարգացող երկրներում վերացնել ագրարային-հումքային պրոտեկցիոնիզմն իր բոլոր տարատեսակներով, իսկ զարգացած երկրներում հրաժարվել ապրանքների այն տեսակների արտադրության ընդլայնումից, որոնց մրցակցությանն անընդունակ կլինեն դիմանալու զարգացող երկրներում արտադրվող համապատասխան ապրանքատեսակները: Նման միջոցառումները, ասում են նեոգաղութատիրական նոր ստրատեգիայի կողմնակիցները, զգալիորեն կփոխեն կապիտալիստական զարգացած երկրների տնտեսական կառուցվածքը, նպաստավոր պայմաններ կստեղծեն զարգացող երկրներից արտահանման գործի պրոտեկցիոնիստական արգելքները աստիճանաբար նվազեցնելու և այնուհետև լիովին վերացնելու համար:

ՊԵՏՔ Է ԱՍԵԼ, ՍԱԿԱՅՆ, ՈՐ ԿԱՊԻՏԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑԱԾ երկրների և «երրորդ աշխարհի» միջև ծավալված առևտրական հարաբերությունների հետագա զարգացման ճանապարհին եղած արգելքները վերացնելու համար նախատեսվող միջոցառումներն առայժմ միայն ծրագրեր են: Իրականում կապիտալիզմի ճգնաժամային ցնցումները, նրա վալյուտային սիստեմի տենդահարությունը անխուսափելիորեն ուժեղացնում են պրոտեկցիոնիստական տենդենցները իմպերիալիստական պետություններում: Այս բանը շատ լավ են ըմբռնում զարգացող երկրների կառավարող շրջանները և գիտության մարդիկ: Բրազիլական տնտեսագետ Ալֆրեդո Կրուզեյրոն նշում է, թե պրոտեկցիոնիստական քաղաքականությունից հրաժարվելու և «տնտեսական բաց ստրուկտուրաներ» ստեղծելու կոչերը, որ բուրժուական տնտեսագետներն ուղղում են զարգացող երկրներին, գործնականում նշանակում են արևմտյան տերությունների էքսպանսիոնիստական ձգտումների դեմ-հանդիման այդ երկրների լիակատար զինաթափում:

«Երրորդ աշխարհի» տնտեսության աճի տեմպերի արագացումն ու նրա կառուցվածքի մոդեռնացումը նեոգաղութատիրական նոր ստրատեգիայի կողմից դիտվում է ոչ թե որպես զարգացող երկրների համար առաջնահերթ խնդիր, այլ որպես կապիտալիզմի համաշխարհային սիստեմի երկու խումբ երկրների միասնական ջանքերի արդյունք: Գիտակցաբար քողարկվում է այն փաստը, որ այդ երկու խումբ երկրների միջև եղած վիթխարի անհավասարության պայմաններում «հավասար պարտնյորությունը» ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ Արևմուտքի նեոգաղութակալական էքսպանսիայի ուժեղացման չափազանց արդյունավետ միջոց:

Պարզ է, որ «հավասար պարտնյորության» կոնցեպցիան մի հիմնական

digitised by A.R.A.R.@

նպատակ ունի՝ արդարացնել զարգացող երկրների ներքին գործերին իմպերիալիստական տերությունների նոր միջամտությունը և լիակատար վերահսկողություն հաստատել այդ երկրների հետագա զարգացման նկատմամբ:

Իմպերիալիստական շրջանների նեոգաղութատիրական դեղատոմսերով «երրորդ աշխարհի» երկրների ինդուստրացման, «հավասար պարտնյորության» և նման այլ կոնցեպցիաներին զարգացող երկրների առաջադեմ հասարակայնությունն ու Արևմուտքի դեմոկրատական շրջանները հակադրում են հակաիմպերիալիստական ալտերնատիվը՝ ազգային անկախ զարգացման կոնցեպցիան:

«Երրորդ աշխարհի» երկրների անկախ զարգացման կոնցեպցիայի առանձին կողմեր մանրամասն մշակվել են Գ. Մյուրդալի, Ռ. Պրեբիշի, Գ. Զինգերի, Դ. Բխագվատի, Ա. Դալի և Արևմուտքի շատ հայտնի տեսաբանների աշխատություններում: Այդ ուսումնասիրությունները ներթափանցված են զարգացող երկրների բախտի, դրանց սոցիալ-տնտեսական առաջընթացի նկատմամբ տագնապով: Այսպես կոչված «ծայրամասային էկոնոմիկայի» վիճակը, նրա զարգացման հեռանկարները հանգամանորեն են վերլուծել հատկապես արգենտինացի առաջադեմ տնտեսագետ Ռ. Պրեբիշը և շվեդ տնտեսագետ Գ. Մյուրդալը: Փորձելով բացահայտել «երրորդ աշխարհի» երկրների տնտեսական հետամնացության իսկական պատճառները, նրանք ստեղծված դրությունը իրավացիորեն համարում են կախյալ «ծայրամասի», այսինքն՝ զարգացող աշխարհի նկատմամբ իմպերիալիստական «կենտրոնների» գիշատիչ քաղաքականության հետևանք: Իրենց եզրակացություններում նրանք առաջ են քաշում համաշխարհային շուկայում «երրորդ աշխարհի» երկրների կախյալ, անիրավահավասար վիճակը վերացնելու պահանջը, գտնում են, որ նրանց տնտեսական կառուցվածքը անհապաղ պետք է դիվերսիֆիկացվի և մոդեռնացվի, առաջարկում են մեծապես աջակցել այդ երկրների հետ միջազգային տնտեսական և գիտատեխնիկական կապերի ամրապնդմանը, ամեն կերպ նպաստել գաղութատիրության լուծը թոթափած ժողովուրդների սոցիալ-տնտեսական առաջընթացի արագացմանը:

Ռ. Պրեբիշը և նրան համակարծիք արտասահմանյան տնտեսագետները հանդես են գալիս նաև «հավասար պարտնյորության» կոնցեպցիայի և դրա «ծայրամասային կապիտալիզմի» տեսության դեմ: Նրանք իրավացիորեն գտնում են, որ զարգացող երկրների շահերը պահանջում են ներքին ու արտաքին շուկաների համար աշխատող ճյուղերի օպտիմալ հարաբերության ստեղծում՝ հօգուտ արտադրական ստրուկտուրայի որակական փոփոխության, հօգուտ տնտեսական իսկական անկախության: Իսկ նման անկախությունը հնարավոր է միայն բավական զարգացած աշխատանքի հասարակական բաժանման պայմաններում:

Արևմուտքի առաջադեմ տնտեսագետների այս մտքերը լայն արձագանք են գտնում աֆրոասիական և լատինաամերիկյան երկրների պետական, հասարակական-քաղաքական և գիտական շրջաններում: Նրանք ընդգծում են, որ իրենց երկրները պետք է զարգանան առաջավոր գիտության ու տեխնիկայի վրա խարսխված արտադրության տեխնոլոգիական լրիվ ցիկլերի ստեղծման ուղիով: Ըստ որում, նկատելի է, որ վերջին շրջանում նրանք շեշտը հատկապես դնում են տնտեսության առաջատար ճյուղերի՝ էլեկտրոնիկայի, քիմիայի, ճշգրիտ մեքենաշինության վրա, որոնք հնարավորություն են ընձեռում կազմակերպել արտադրության ժամանակակից միջոցների թողարկումը:

«Երրորդ աշխարհի» երկրների մեծ մասի առաջադեմ շրջաններին ավելի ու ավելի ակնհայտ է դառնում, որ արագ զարգացման միակ ռեալ հիմքը հավասարության ու փոխադարձ շահավետության սկզբունքների վրա խարսխված միջազգային տնտեսական համագործակցությունն է:

Այս խնդիրների իրականացումը, անշուշտ, ենթադրում է «երրորդ աշխարհի» երկրների անկոմպրոմիս հակաիմպերիալիստական պայքար: Զարգացող աշխարհի պետական ու հասարակական շրջանները հետզհետե համոզվում են, որ իրենց հաջողության գրավականներից մեկը ուժերի միավորումն

է: Հենց իբրև այդ մտահոգության ծնունդ «երրորդ աշխարհում» ստեղծվել են մայրցամաքային կամ ռեգիոնալ մի շարք կազմակերպություններ: Զարգացող երկրների ուժերի միավորման նպատակն են հետապնդում, օրինակ, Աֆրիկյան միասնության կազմակերպությունը (ԱՄԿ), 1968 թ. ստեղծված Հատուկ լատինաամերիկյան կոորդինացիոն հանձնաժողովը (ՀԼԿՀ), որը հակադրված է ամերիկյան իմպերիալիստների տնտեսական «նոր» էքսպանսիային և նրանց գործիք հանդիսացող Լատինաամերիկյան պետությունների կազմակերպությանը (ԼԱՊԿ): Հարավ-արևելյան Ասիայում և Հեռավոր Արևելքում ընդլայնվում է հակաիմպերիալիստական պայքարի հիմքի վրա տնտեսական կոնսոլիդացիայի և «ասիական բլոկի» ստեղծման համար 60-ական թվականների վերջերից սկսված շարժումը:

Ինչ խոսք, հակաիմպերիալիստական պայքարում զարգացող երկրների նվաճումներն է՛լ ավելի զգալի կլինեն, եթե նրանք իմպերիալիստական տերությունների առջև սուր հարցեր դնելիս հանդես բերեն առավել հետևողականություն ու վճռականություն: Այդ պայքարի հաջողությանը խիստ բացասաբար է անդրադառնում այն, որ զարգացող որոշ երկրներ, նախկինի նման, տարվում են պատրանքով, թե համաշխարհային շուկայում կարող են իրենց դրությունը բարելավել ո՛չ թե երկարատև ու համառ պայքարով, այլ արևմտյան տերությունների հետ կոմպրոմիսների ճանապարհով, «բարի» հարաբերությունները չփչացնելով:

ԲԱՑՑ «ԵՐՐՈՐԴ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ» ԱՎԵԼԻ ՈՒ ԱՎԵԼԻ բարձր է հնչում իմպերիալիզմի նեոգաղութատիրական քաղաքականության դեմ պայքարն ուժեղացնելու կոչը: Դրա համար նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում այն, որ այդ երկրների մի մեծ խումբ ընտրել է զարգացման ոչ կապիտալիստական ուղի: Դա, ինչպես նշված է կոմունիստական ու բանվորական կուսակցությունների 1969 թ. խորհրդակցության փաստաթղթում, «ապահովում է գաղութային անցյալից ժառանգություն մնացած հետամնացությունը վերացնելու և սոցիալիստական զարգացման անցնելու համար պայմանների ստեղծման հնարավորությունը»: Այդ երկրներում իրականացվում են սոցիալ-տնտեսական կարևոր վերափոխումներ, իսկ պետական պլանավորումը խիստ դրական է ներգործում տնտեսության զարգացման վրա:

Զարգացման ոչ կապիտալիստական ուղին հնարավորություն է ընձեռում մոբիլիզացնել ֆինանսական միջոցները, նյութական ու մարդկային ռեսուրսները, հասարակության հեղափոխական վերափոխման դրոշի տակ համախմբել առաջադիմական բոլոր ուժերը, նրանց գործունեությունն ուղղել տնտեսական և սոցիալական առաջընթացի նպատակին: Սակայն զարգացման ոչ կապիտալիստական ուղին հեշտ ու խաղաղ չէ: Առաջընթաց ամեն մի քայլ կապված է որոշակի դժվարությունների հետ, իսկ դրանք խորանում են այն պատճառով, որ նեոգաղութարարներն ամեն կերպ արգելակում են հեղափոխական վերափոխումների ընթացքը, օգտագործում բոլոր միջոցները՝ տապալելու առաջադիմական ռեժիմները: Նման պայմաններում, ինչ խոսք, սոցիալ-տնտեսական զարգացման արմատական պրոբլեմները կարող են լուծվել միայն դասակարգային սուր պայքարով:

Զարգացման ոչ կապիտալիստական ուղին կարող է հեղափոխական վերափոխումների ռեալ ուղի դառնալ միայն այն դեպքում, եթե նրա հիմքում ընկած կոնցեպցիան չի հակադրվում գիտական սոցիալիզմին, եթե սոցիալիստական կողմնորոշում ունեցող տվյալ երկիրը սերտ կապեր է հաստատում սոցիալիստական պետությունների հետ: «Երրորդ աշխարհի» մի շարք երկրներ իրենց հեղափոխական-դեմոկրատական ռեժիմներին համապատասխան ընտրել են սոցիալիստական կողմնորոշում: Նման ուղու ընտրությունն ամենավճռական նշանակություն է ստանում: Վերջին հաշվով, դրա հետ է կապված միլիոնավոր մարդկանց բախտը, զարգացող երկրների ապագան: Աֆրիկյան մայրցամաքում սոցիալիստական կողմնորոշում ունեցող երկրներից են, օրինակ, Ալժիրը, Եգիպտոսի Արաբական Հանրապետությունը, Գվինեան, Սո-

digitised by A.R.A.R.@

մալին, Տանզանիան, Կոնգոն (Բրազավիլ), որոնց կառավարությունները մայրցամաքում և նրա սահմաններից դուրս հակաիմպերիալիստական գործողությունների նախաձեռնողներն են: Հենց այդ երկրներն են, որ առավել մեծ հաջողություններ են ձեռք բերել հասարակական-քաղաքական կյանքի, տնտեսության և պետական ապարատի ապագաղութացման գործում: Այդ երկրների կառավարություններն ու ժողովուրդները սեփական փորձով համոզվել են, որ իմպերիալիզմի դեմ, տնտեսական ու կուլտուրական առաջընթացի համար դժվարին պայքարում իրենց անշահախնդիր, անկեղծ բարեկամները Սովետական Միությունն ու սոցիալիստական համագործակցության մյուս երկրներն են: Աֆրոասիական և սոցիալիստական երկրների միասնական գործողությունների շնորհիվ էր, որ ՄԱԿ-ը վճռականապես դատապարտեց գաղութատիրությունը, այն դիտելով որպես միջազգային հանցագործություն: Սոցիալիստական համագործակցության և սոցիալիստական կողմնորոշում ունեցող երկրներն ունեն բազմաթիվ ընդհանուր շահեր ու նպատակներ և ընդհանուր թշնամի՝ միջազգային իմպերիալիզմը: Նրանք սոցիալ-տնտեսական արմատական վերափոխումների մեջ տեսնում են իրենց հետագա առաջընթացի գրավականը:

Սովետական երկրի՝ նախկինում հետամնաց ազգային ծայրամասերում կատարված սոցիալ-տնտեսական վիթխարի վերափոխումները զարգացող երկրների սոցիալիստական կողմնորոշման համար լավագույն օրինակ են:

ԶԱՐԳԱՑՈՂ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՀԵՏ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ընդլայնումը, նրանց ցույց տրվող անշահախնդիր օգնությունը ՍՍՀՄ և սոցիալիստական համագործակցության մյուս երկրների արտաքին քաղաքականության օրգանական մասն են: 1973 թ. ՏՓԽ-ի երկրները տնտեսական և տեխնիկական օգնություն են ցույց տվել 63 զարգացող երկրների: Նույն տարում միայն ՍՍՀՄ-ը տնտեսական և տեխնիկական համագործակցության պայմանագրեր ուներ Ասիայի ու Աֆրիկայի 40 երկրի հետ: 1955—1972 թթ. ՏՓԽ երկրների և զարգացող երկրների միջև ապրանքաշրջանառությունն աճել է ավելի քան 6 անգամ (900 մլն ռուբլուց հասել է 5,7 մլրդի): Զարգացող երկրներին Սովետական Միության տված վարկերի ընդհանուր գումարը 1973 թ. կազմել է 5 մլրդ ռուբլի: 1953—1973 թթ. այդ երկրներում ՍՍՀՄ-ի աջակցությամբ կառուցվել ու շահագործվել են մոտ 2.000 արդյունաբերական ձեռնարկություն և այլ օբյեկտներ: Եվրոպական սոցիալիստական երկրների մասնակցությամբ Հնդկաստանում, Շրի Լանկայում, Կամբոջայում, Պակիստանում և Նեպալում կառուցվել են ավելի քան 30 էլեկտրակայան և բազմաթիվ գործարաններ:

Սոցիալիստական երկրները զարգացող երկրներին հատկապես օգնում են ազգային կադրերի պատրաստման գործում: Այդ բնագավառում ՍՍՀՄ-ի օգնությունը բազմաբնույթ է և իրականացվում է գիտական ուղիներով:

Սովետական Միության օգնությամբ զարգացած երկրներում ստեղծվել են 23 բարձրագույն և միջնակարգ ուսումնական հաստատություններ, որոնք նախատեսված են 52 մասնագիտությամբ 17 հազար ուսանողի համար: Դրանցից են Բոմբեյի (Հնդկաստան) տեխնոլոգիական, Կոնակրիի (Գվինեա) պոլիտեխնիկական, Էլ-Տաբբինի (Եգիպտոս) լեռնա-մետալուրգիական ինստիտուտները, ավտոմոբիլա-ճանապարհային տեխնիկումը Աֆղանստանում, բարձրագույն ադմինիստրատիվ դպրոցը Մալիում և այլն: Այդ ուսումնական հաստատությունները, որ կարևոր դեր են խաղում տեղական կադրերի պատրաստման գործում, մեծ ժողովրդականություն են վայելում:

1973 թ. սովետական բուհերի ավելի քան 1.500 դասախոսներ ժամանակավորապես մանկավարժական աշխատանք էին կատարում Ասիայի, Աֆրիկայի, Լատինական Ամերիկայի 34 երկրների ավելի քան 250 ուսումնական հաստատություններում:

Սովետական Միության աջակցությամբ զարգացող մի շարք երկրներում ստեղծվել և հաջողությամբ գործում են նաև պրոֆտեխնիկական ուսումնական

կենտրոններ, որոնք կարևոր դեր են խաղում այդ երկրներում բանվոր դասակարգի ձևավորման գործում:

Զափազանց մեծ նշանակություն ունի մեր երկրի ուսումնական հաստատություններ գործուղված երիտասարդների ուսուցումը, որոնք կրթություն ստանալուց հետո մեկնում են հայրենիք՝ հիմնականում աշխատանքի անցնելով ՍՍՀՄ աջակցությամբ կառուցված ձեռնարկություններում: 1956 թ. Ասիայի և Աֆրիկայի մի շարք երկրներից սովետական բուհերում ու տեխնիկումներում սովորելու եկավ ուսանողների առաջին խումբը՝ թվով 56 մարդ: 1971—1972 ուսումնական տարում Սովետական Միության 61 քաղաքների 227 բարձրագույն և 132 միջնակարգ մասնագիտական ուսումնական հաստատություններում սովորում էին Ասիայի, Աֆրիկայի և Լատինական Ամերիկայի 101 երկրների մոտ 14 հազար ուսանողներ:

Զարգացող երկրների հետ ՍՍՀՄ-ի և սոցիալիստական մյուս երկրների համագործակցությունը հետզհետե ձեռք է բերում ամուր ձևավորված տնտեսական կապերի բնույթ:

Ինչպես և պետք էր սպասել, իմպերիալիստական պետությունները համառ ճիգեր են գործադրում խափանելու զարգացող երկրների և սոցիալիստական երկրների համագործակցությունը: Բուրժուական գաղափարախոսներից ոմանք գտնում են, թե սոցիալիստական աշխարհի և զարգացող երկրների միջև տնտեսական հարաբերությունների ընդլայնումը օբյեկտիվ հիմք չունի, մյուսները պրոպագանդում են այն կեղծիքը, թե այդ համագործակցությունից սոցիալիստական երկրները միակողմանի օգուտներ են քաղում, թե «տնտեսական ներխուժման», «կոմունիստական էքսպանսիայի» միջոցով նրանք ձգտում են... փոխարինել նախկին գաղութարարներին: Իմպերիալիզմի ջատագովները քիչ ջանքեր չեն թափում նաև զարգացող երկրների համար ազգային կադրեր պատրաստելու սովետական սիստեմը վարկաբեկելու նպատակով: Նրանք առանձնահատուկ աշխատանք են տանում ՍՍՀՄ-ում սովորողների, ինչպես նաև արդեն հայրենիք վերադարձած մասնագետների շրջանում հակասովետական տրամադրություններ բորբոքելու համար: Այս գործում իմպերիալիստներին աջակցում են զարգացման կապիտալիստական ուղիով ընթացող առանձին երկրների կառավարություններ, որոնց վրա հատկապես ուժեղ է նեոգաղութարարների ազդեցությունը: Իմպերիալիստական պրոպագանդան նրանց այն միտքն է ներշնչել, թե «երրորդ աշխարհի» տնտեսական, սոցիալական ու կուլտուրական հետամնացության մեղքը հավասարապես ընկնում է ինչպես զարգացած կապիտալիստական, այնպես էլ սոցիալիստական երկրների վրա: Նման հարցադրումը հիմնված է աղքատ Հարավը հարուստ Հյուսիսին հակադրելու արատավոր տեսության վրա:

Այս ամենը, սակայն, չի կարող խոչընդոտել ՍՍՀՄ-ի և սոցիալիստական մյուս երկրների հետ «երրորդ աշխարհի» երկրների համագործակցության հետագա զարգացումը: Ճշմարտությունը, ի վերջո, ուղի է հարթում: «Երրորդ աշխարհի» նկատմամբ սոցիալիստական երկրների և իմպերիալիստական տերությունների քաղաքականության նույնացումը, որի նպատակն է սոցիալիզմին վերագրել այն, ինչը հատուկ է իմպերիալիզմին, վերջին հաշվով, ձախողվում է: Անհնարին է աչքաթող անել կամ քողարկել զարգացող երկրների հետ ունեցած հարաբերություններում կապիտալիստական և սոցիալիստական երկրների միջև եղած սկզբունքային տարբերությունները: Ակնհայտ է, որ հենց իմպերիալիստական տերություններն են, որ իրենց գաղութատիրական քաղաքականությամբ պատասխանատվություն են կրում «երրորդ աշխարհի» հետամնացության ու աղքատության համար:

Անդառնալիորեն պատմության գիրկն են անցել այն ժամանակները, երբ իմպերիալիստները, բուրժուական տեսաբանները Ասիայի, Աֆրիկայի և Լատինական Ամերիկայի ժողովուրդներին դիտում էին որպես պատմության պասսիվ օբյեկտների: Այդ ժողովուրդներն այժմ պատմության ակտիվ կերտողներ են, իրենց երկրների, իրենց բախտի տերը. Նրանք գիտակցաբար ձգտում են ազգային վերածնության ու սոցիալական լիակատար ազատագրության: Այդ վերածնունդը և ազատագրությունը անխուսափելի են, դա պատմության օբյեկտիվ ընթացքն է:

digitised by A.R.A.R.@

ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔ

ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՍԱՐԱՐ ՈՒԺԸ

Բ. Հ. ՄԽԻԹԱՐՅԱՆ
ՀԿԿ Շամշադինի շրջկոմի երկրորդ քարտուղար

ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՇԱՄՇԱԴԻՆԻ ՇՐՋԿՈՄԸ և սկզբնական կուսկազմակերպությունները աշխատավորությանը ժողովուրդների բարեկամության և սովետական հայրենասիրության ոգով դաստիարակելու լավ ավանդույթներ ունեն։ Գաղափարական աշխատանքի այս բնագավառում մեր գործունեության հիմքում դրված է ՍՄԿԿ XXIV համագումարի այն պահանջը, որ ինտերնացիոնալ դաստիարակության բարելավումը պետք է դառնա կուսակցության կենտրոնական խնդիրներից մեկը։ «Կուսակցությունը,— ասել է Լ. Ի. Բրեժնևը,— այսուհետև ևս բոլոր աշխատավորներին կդաստիարակի սոցիալիստական ինտերնացիոնալիզմի ոգով, նացիոնալիզմի ու շովինիզմի, ազգային սահմանափակվածության ու սնապարծության դրսևորումների նկատմամբ անհաշտության ոգով՝ ինչ ձևով էլ որ դրանք արտահայտվեն, բոլոր ազգերի և ազգությունների հանդեպ խոր հարգանքի ոգով» (ՍՄԿԿ XXIV համագումարի նյութերը, էջ 101)։

Համագումարից հետո կուսշրջկոմը մշակեց գաղափարական գործունեության ծավալման պլան։ Այդ միասնական համակարգում զգալի տեղ հատկացվեց շրջանի աշխատավորությանը սովետական հայրենասիրության և ինտերնացիոնալիզմի ոգով դաստիարակելու խնդրին։

Ժողովուրդների բարեկամության և նրանց ինտերնացիոնալ կապերի ամրապնդման վերաբերյալ ՍՄԿԿ XXIV համագումարի պահանջները լիովին կատարելու նպատակով՝ համատեղ միջոցառումների պլան մշակեցինք նաև Ադրբեջանի կոմկուսի Թովուզի շրջկոմի հետ։ Որոշեցինք կազմակերպել փոխադարձ դասախոսություններ, տնտեսական և կուլտուրական նվաճումների մասին հաղորդակից դարձնել միմյանց, շարունակել ավանդույթ դարձած սոցիալիստական մրցությունը, անցկացնել համատեղ գիտատեսական, կուլտուր-մասսայական և այլ միջոցառումներ։ Պլանի կենսագործմանը ակտիվորեն ձեռնամուխ եղան երկու հարևան շրջանների կուսակցական և կոմերիտական կազմակերպությունները, կուլտուր-լուսավորական հիմնարկությունները։ Նրանք լայնորեն օգտագործում են կուսակցական և կոմերիտական քաղուսուցման ընձեռած հնարավորությունները, դասախոսական պրոպագանդան, գիտատեսական կոնֆերանսները, շրջանային մամուլը, քաղաքական ինֆորմացիայի մյուս ձևերը։ Ավանդույթ է դարձել երկու շրջանների «Գիտելիք» ընկերությունների՝ «Ժողովուրդների բարեկամություն» սեկցիաների համատեղ նիստերի անցկացումը։ Այստեղ մշակվում է դասախոսությունների թեմատիկան, որոշվում են դասախոսները։ Ըստ փոխադարձ պայմանավորվածության՝ մեր շրջանի աշխատավորների առջև ինտերնացիոնալ բարեկամության թեմաներով դասախոսություններ են կարդացել Ադրբեջանական ՍՍՀ Գերագույն

սովետի դեպուտատ Ի. Սադիխովը, «Հադիգաթ» շրջանային թերթի խմբագիր Մ. Մուսաևը, կուսակցական և սովետական ղեկավար ընկերներ։

ՉԱՐԳԱՑԱԾ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱՐԳԻ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ որակապես նոր աստիճանի են հասնում ազգային հարաբերությունները, ամրապնդվում են ժողովուրդների տնտեսական ու մշակութային կապերը և, հետևաբար, հույժ կարևորվում են ազգային հարցի վերաբերյալ լենինյան տեսության է՛լ ավելի խոր ուսումնասիրումն ու պրոպագանդումը։ Այս գործում էական դեր են խաղում ո՛չ միայն քաղուսուցման ցանցում ազգային հարաբերություններին առնչվող պրոբլեմների ուսումնասիրությունը, դասախոսական պրոպագանդան, այլև գիտատեսական կոնֆերանսների գումարումը։ Այդպիսի կոնֆերանսներ ենք հրավիրել մարքսիզմ-լենինիզմի ինստիտուտի Հայաստանի, Վրաստանի և Ադրբեջանի մասնաճյուղերի օգնությամբ և նրանց գիտական աշխատողների անմիջական մասնակցությամբ։ «Լենինյան ազգային քաղաքականության հաղթանակը Անդրկովկասում», «Լենինը և Անդրկովկասը», «ՍՄԿԿ-ն ինտերնացիոնալիստների կուսակցություն է» թեմաներով գիտատեսական կոնֆերանսներն անցել են գաղափարական բարձր մակարդակով։ Զեկուցումներով հանդես են եկել Հայկական ՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս Գ. Ղարիբջանյանը, պատմական գիտությունների դոկտոր Դ. Ստուրուան, պատմական գիտությունների թեկնածու Խ. Վեզիրովը և ուրիշներ։

Ակտիվ գործունեություն է ծավալել նաև կուսշրջկոմի դասախոսական խումբը, որի անդամները վերջին երկու տարում սովետական հայրենասիրության և ժողովուրդների բարեկամության թեմաներով բազմիցս հանդես են եկել աշխատավորների առջև։ Դրանցից նշենք թեկուզ մի քանիսը՝ «Լենինը հայ ժողովրդի բարեկամն է», «Հայ և ռուս ժողովուրդների դարավոր բարեկամությունը», «ՍՍՀՄ-ն իմ հայրենիքն է», «Մենք 250 միլիոն ենք», «Ես ՍՍՀՄ-ի հասակակիցն եմ» և այլն։

ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻՆ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՆՏԵՐՆԱՑԻՈՆԱԼԻԶՄԻ ՈԳՈՎ դաստիարակելը կուսշրջկոմը համարում է իր անմիջական գործը։ Այն մեզ մոտ կամպանիոն բնույթ չի կրում, այլ մշտապես գտնվում է շրջկոմի և սկզբնական կուսկազմակերպությունների տեսադաշտում։ Շրջկոմի բյուրոյի նիստերում, կուսժողովներում քննարկում ենք այդ խիստ կարևոր խնդրին առնչվող հարցեր, բացահայտում թերությունները, որոնում և կիրառում սովետական հայրենասիրության և ժողովուրդների ինտերնացիոնալ բարեկամության ոգով աշխատավորների դաստիարակության նոր ձևեր ու մեթոդներ։ Գաղափարական գործունեության այս կարևոր բնագավառում մեր աշխատանքի բարելավմանը մեծապես նպաստեց ՀԿԿ Կենտկոմի բյուրոյի 1974 թ. որոշումը։ Այդ որոշումն ընդունելուց մոտ մեկ ամիս անց՝ հունիսի 6-ին, կուսշրջկոմի բյուրոյի նիստում քննարկեցինք աշխատավորներին հայրենասիրության և ինտերնացիոնալիզմի ոգով դաստիարակելու գործում կուսկազմակերպությունների խնդիրները։ Քննարկմանը հաջորդեցին գործնական քայլեր։ ՀԿԿ Կենտկոմի բյուրոյի որոշման կենսագործման նպատակով անցկացրինք սկզբնական կուսկազմակերպությունների քարտուղարների, կուլտուր-լուսավորական հիմնարկությունների աշխատողների, հիմնարկ-ձեռնարկությունների և տնտեսությունների ղեկավարների շրջանային շերտավորված սեմինար-խորհրդակցություններ, որտեղ արծարծվեցին աշխատավորներին հայրենասիրության և ինտերնացիոնալ բարեկամության ոգով դաստիարակելու հարցերը, ընդհանրացվեց այդ ասպարեզում կուտակված փորձը, նշվեցին հետագա անելիքները։ Այդ խնդիրներին են նվիրվել նաև Պառավաքար, Ղրղի և Այգեձոր գյուղերում անցկացված խորհրդակցությունները, որոնց մասնակցեցին ագիտատորները, քաղինֆորմատորները, պրոպագանդիստները, հանրակրթական դպրոցների ներկայացուցիչները։ Նրանք լուրջ խոսակցություն ծավալեցին գյուղական երիտասարդության, դպրոցականների հայրենասիրական և ինտերնացիոնալ դաստիարակության շուրջ, անհրաժեշտ համարեցին նրանց

digitised by A.R.A.R.@

համար պարբերաբար կազմակերպել դասախոսություններ ու զրույցներ, հանդիպումներ պատերազմի վետերանների, եղբայրական հանրապետությունների ներկայացուցիչների հետ։

Կուսշրջկոմի պլենումը 1974 թ. հուլիսին քննարկեց աշխատավորներին հայրենասիրության և ինտերնացիոնալիզմի ոգով դաստիարակելու ասպարեզում շրջանի սկզբնական կուսկազմակերպությունների գործունեության հետագա բարելավման հարցը։ Դա, ըստ էության, տվյալ խնդրի վերաբերյալ ՍՄԿԿ XXIV համագումարի որոշումների կենսագործման համար շրջանային կուսկազմակերպության ջանքերի յուրատեսակ ընդհանրացում էր։ Պլենումն արժեքավորեց աշխատավորների հայրենասիրական և ինտերնացիոնալ դաստիարակության նախընթաց ժամանակամիջոցի լուրջ հաջողումները և նշեց, որ դեռ ամեն ինչ չի արված այդ ասպարեզում։

Կուսկազմակերպությունները, կուլտուր-լուսավորական հիմնարկությունները, երբեմն տարվելով միջոցառումների քանակով, աչքաթող են անում դրանց գաղափարական մակարդակը։ Առանձին կազմակերպություններում նկատվում է ձևական մոտեցում ինտերնացիոնալ դաստիարակության նկատմամբ, զգացվում են այդ գործն ինքնահոսի թողնելու տրամադրություններ։ Վերջին երեք տարում Հախումի, Թովուզի, Պառավաքարի, Նավուրի, Նորաշենի, Բերդի, Ներքին Կարմիր-աղբյուրի, Ջուրաթափի կոլտնտեսային և դպրոցական կուսկազմակերպությունները կուսժողովներում կամ բյուրոների նիստերում ոչ մի անգամ նման հարց չեն քննարկել։ Այս առումով նկատելի թերացել են նաև շրջանի արդյունաբերական ձեռնարկությունների կուսկազմակերպությունները։

Զգալի թերություններ բացահայտվեցին նաև «Գիտելիք» ընկերության ինչպես շրջանային, այնպես էլ սկզբնական կազմակերպությունների գործունեության մեջ, մասնավորապես նշվեց, որ դեռևս անբավարար է գործում ժողովուրդների բարեկամության սեկցիան։ Պլենումը նշեց, որ երիտասարդությանը և պատանիներին հայրենասիրության ու ինտերնացիոնալիզմի ոգով դաստիարակելու հարցերին պատշաճ ուշադրություն չեն նվիրում կոմերիտմիության և ԴՕՍԱԱՖ-ի շրջկոմները, ժողկրթբաժինը։ Լուրջ թերություններով է անցկացվել համամիութենական լենինյան ստուգարքի առաջին փուլը։ ԼԿԵՄ կազմակերպությունները չեն հրավիրում պատանի ինտերնացիոնալիստների հավաքներ, անհրաժեշտ հոգատարություն հանդես չեն բերում Հայրենական մեծ պատերազմում զոհվածների հուշարձանների պահպանության, նրանց շրջապատի ծաղկապատման նկատմամբ։ Շրջանի հանրակրթական դպրոցներում, առանձնապես հասարակագիտության դասերին լայնորեն չեն պրոպագանդվում ՍՍՀՄ ժողովուրդների լենինյան բարեկամության վեհ գաղափարները, ոչ բոլոր դպրոցներում է լավ կազմակերպվում սովորողների ռազմահայրենասիրական դաստիարակության գործը։ Աշխատավորներին սովետական հայրենասիրության և սոցիալիստական ինտերնացիոնալիզմի ոգով դաստիարակելու համար շրջանի սկզբնական կուսկազմակերպություններում տարվող աշխատանքը դեռևս հարկ եղած ձևով չի լուսաբանվում շրջանային «Այգաբաց» թերթում։

Շրջկոմի պլենումը, նշված թերությունները վերացնելու համար, ընդունեց համապատասխան որոշում և հաստատեց 1974—1975 թթ. աշխատավորներին ինտերնացիոնալիզմի և հայրենասիրության ոգով դաստիարակելու կազմակերպական-պրոպագանդիստական աշխատանքի պլան։ Սկզբնական կուսկազմակերպությունները, ելնելով պլենումի որոշումից, իրենց հերթին մշակեցին համապատասխան աշխատանքային պլաններ։

Պլենումից հետո կազմակերպեցինք համաշրջանային մի շարք միջոցառումներ։ Ուշագրավ էր եղբայրական Ադրբեջանի Թովուզի, Գետաբեկի և Վրաստանի՝ Սագարեջոյի կուսշրջկոմների հետ Շամշադինում մեր հրավիրած գիտապրակտիկ կոնֆերանսը։ Սոցմրցության դերը աշխատավորներին սովետական հայրենասիրության և սոցիալիստական ինտերնացիոնալիզմի ոգով դաստիարակելու վերաբերյալ զեկուցումներով հանդես եկան ՀԿԿ

Շամշադինի շրջկոմի առաջին քարտուղար Խ. Հովակիմյանը, Սագարեջոյի կուսշրջկոմի քարտուղար Ն. Գուրջիձեն, Գետաբեկի շրջսովետի գործկոմի նախագահ Ջ. Իսաևը։ Մամուլում ՍՍՀՄ ժողովուրդների բարեկամության հարցերի պրոպագանդման իրենց փորձի մասին պատմեց Թովուզի «Հագիգաթ» շրջանային թերթի խմբագիր Մ. Մուսաևը։ Ղրղի—Գալաբա բարեկամական մրցությանն էր նվիրված Ղրղի գյուղի կոլտնտեսության վարչության նախագահ Ա. Ոսկանյանի ելույթը։

ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՄՐՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԵԶ ՄՈՏ, ԻՐՈՔ, ԴԱՐՁԵԼ Է ինտերնացիոնալ դաստիարակության կարևոր ազդակ։ Այն նպաստում է եղբայրական հանրապետությունների հարևան շրջանների աշխատավորների բարեկամության ամրապնդմանը։ Այդ մրցության ընթացքում ծնունդ են առնում փոխադարձ օգնության, առաջավոր փորձի տարածման արդյունավետ ձևեր ու մեթոդներ, որոնք, իրենց հերթին, խթանում են արտադրության առաջընթացը, վճռական դեր խաղում ՍՄԿԿ XXIV համագումարի կանխագծումների իրականացմանը, իններորդ հնգամյակի խնդիրների լուծմանը։ Մրցության մեջ ամենաէականն այն է, որ մենք անշահախնդիր կերպով օգնում ենք միմյանց, տնտեսական բազմաթիվ թելերով կապվում իրար հետ, միմյանց հաղորդում նորն ու առաջավորը։ Թովուզի շրջանի Մ. Կասումովի անվան պետական տնտեսության 800 հեկտար հացահատիկի հնձին ամեն տարի օգնում են Ղրղիի կոմբայնավարներ Կ. Ասրյանը, Բ. Զարգարյանը, Բ. Ասիլբեկյանը։

Մրցության ընթացքում ծնվում են հայրենասիրական նախաձեռնություններ, որոնք նպաստում են էկոնոմիկայի աճին, ստանձնած պարտավորությունների կատարմանը։ Լավ գործերի հեղինակներ են Ղրղիի «Դեպի կոմունիզմ» կոլտնտեսության ծխախոտագործները։ Երիտասարդ կոմունիստ Էմմա Ավալյանը, Հոկտեմբերյան հեղափոխության շքանշանակիր Լեյլի Բադալյանը, Մարգո Առաքելյանը հանդես եկան ծխախոտի վաճառքի հնգամյա պլանը չորս տարում կատարելու նախաձեռնությամբ։ Այն լայնորեն արձագանք գտավ շրջանում. ավելի քան 200 ծխախոտագործներ չորս տարում կատարեցին վեց տարվա առաջադրանք, իսկ տնտեսությունը ծխախոտի հումքի վաճառքի հնգամյա պլանը գերակատարեց 300 տոննայով։ Այդ կոլտնտեսությունը 1974 թ. համամիութենական սոցմրցությունում հաղթող ճանաչվեց և արժանացավ ՍՄԿԿ Կենտկոմի, ՍՍՀՄ Մինիստրների սովետի, ՀԱՄԿԽ-ի և ՀամԼԿԵՄ Կենտկոմի փոխանցիկ կարմիր դրոշին։ Կոլտնտեսության հաջողությունների մեջ իրենց ներդրումն ունեն նաև Թովուզի շրջանի «Գալաբա» սովխոզի աշխատավորները, որոնք Ղրղիում հավաքել և չորացրել են 360 հազար թելամետր ծխախոտ։ Երկու տնտեսություններն ամեն տարի ստանձնում են համատեղ սոցիալիստական պարտավորություններ, մշակում միմյանց օգնելու միջոցառումներ։

Այսօր Շամշադինում չկա մի տնտեսություն, որն իր մրցակից բարեկամը չունենա Թովուզի շրջանում։ Հետզհետե արդյունավետ է դառնում նաև Ջորաթան—Աղդան, Այգեձոր—Ջիրդախան, Ջինարի—Ղարավալար, Նորաշեն—Արմարդալլու, Վերին Կարմիր-աղբյուր—Կիրովի անվան պետական և կոլեկտիվ տնտեսությունների սոցմրցությունը։

Կուսշրջկոմն ամեն կերպ խրախուսում է եղբայրական հանրապետությունների հետ մրցող տնտեսություններին, նպաստում նրանց տնտեսական կապերի ընդլայնմանն ու ամրապնդմանը, օգնում փոխադարձ պարտավորությունների կատարմանը։ Այստեղ մենք հետապնդում ենք մեկ կարևոր նպատակ՝ մրցությունը և դրանից բխող փոխհարաբերություններն ու միջոցառումները ծառայեցնել մեր մարդկանց ինտերնացիոնալ դաստիարակությանը, նրանց մոտ արմատավորել այն զգացումը, որ սովետական հայրենիքը հզոր է ժողովուրդների անխախտ բարեկամությամբ ու միասնությամբ։ Անցած տարվա վերջին կուսշրջկոմի բյուրոյի նիստում քննարկեցինք Այգեձորի և Ջինարիի կոլտնտեսությունների սկզբնական կուսկազմակերպություններում աշխատավորներին հայրենասիրության և ինտերնացիոնալիզմի ոգով դաստիա-

digitised by A.R.A.R.@

բակելու ասպարեզում տարվող աշխատանքի մասին հարցը: Բյուրոն հավանություն տվեց նրանց գործունեությանը, հատկապես՝ բարեկամական սոցիալիստական մրցության կազմակերպման փորձին: Երկու կոլտնտեսությունների կուսբյուրոների նախաձեռնությամբ կազմակերպվեց Այգեձորի ու Թովուզի շրջանի Ասրի—Չիրդախանի և Չինարիի ու Գետաբեկի շրջանի Կարավալարի կոլտնտեսությունների աշխատավորների հանդիպումներ. ամփոփվեցին հընգամյակի որոշիչ տարվա սոցպարտավորությունների կատարման արդյունքները, մշակվեցին նոր միջոցառումներ: Չինարիի Շահումյանի անվան կոլտնտեսության կուսբյուրոն սահմանեց փոխանցիկ դրոշ, որի վրա պատկերված են Հայաստանի և Ադրբեջանի պետական գերբերը, ասեղնագործված են «Դրուժբա», «Բարեկամություն», «Դոստլուգ» բառերը: Այն տրվում է ամենաբարձր արդյունքի հասած աշխատանքային կոլեկտիվին:

ՄԵՐ ԵՐԿԻՐԸ ՎՍՏԱՀՈՐԵՆ ԸՆԹԱՆՈՒՄ Է ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԵՐԵԼՔԻ ուղիով, հաջողությամբ ստեղծում կոմունիզմի նյութատեխնիկական բազան: Առաջընթացը նկատելի է միութենական բոլոր հանրապետությունների տնտեսության բոլոր բնագավառներում, կյանքի բոլոր ոլորտներում: Այդ ամենը մեր երկրի բազմազգ ժողովուրդների միասնական ջանքերի արգասիքն է: Եվ օրինաչափ է, որ կուսշրջկոմն ու սկզբնական կուսկազմակերպությունները մշակած միջոցառումներում մեծ տեղ են հատկացնում ՍՍՀՄ միասնական ընտանիքում ապրող ազգերի և ժողովուրդների նվաճումների պրոպագանդմանը: «Տասնհինգ եղբայրներ» բարեկամության շրջանային ակումբը կազմակերպել է թեմատիկ երեկոներ՝ նվիրված ՌՍՖՍՀ-ին, Ուկրաինային, Ադրբեջանին, Վրաստանին: Այդ նվաճումներին ծանոթացնում է նաև շրջանային «Այգաբաց» թերթը, որի էջերում նյութեր են զետեղվում մրցության արդյունքների, մյուս հանրապետությունների մեր մրցակիցների լավ գործերի մասին:

Սովետական հայրենասիրությունն ու ՍՍՀՄ ժողովուրդների ինտերնացիոնալ բարեկամությունը շաղկապված են իրար, պայմանավորում են միմյանց: Սովետական հայրենիքի համար այնքան ծանր պահին՝ Մեծ հայրենականի տարիներին, լուրջ քննություն բռնեց ու է՛լ ավելի ամրապնդվեց ՍՍՀՄ ժողովուրդների բարեկամությունը: Հարյուրավոր շամշադինցիներ իրենց կյանքը զոհեցին հանուն սովետական սրբազան հողի ազատագրման: Հակոբ Ադամյանը, օրինակ, հերոսի մահով ընկել է Ուկրաինական ՍՍՀ Կնյազ-Գրիգորևկա գյուղի համար մղված մարտերում: Այդ գյուղի աշխատավորները նրա պատվին կանգնեցրել են հուշարձան: Եվ ահա անցած տարի մենք անցկացրինք «Փառքի օրեր» միջոցառումը՝ նվիրված Հ. Ադամյանի և նույնպես մահով ընկած Սերյոժա Հովակիմյանի հիշատակին: Այդ օրը մեզ հյուրընկալվել էր նաև Ուկրաինական ՍՍՀ Խերսոնի մարզի Կնյազ-Գրիգորևկա գյուղի պատվիրակությունը՝ բանաստեղծ Յակուբովի գլխավորությամբ: Նա մեր շրջանային թերթում հոդված տպագրեց «Միասնական ընտանիքում» վերնագրով, որը տոգորված էր հայրենասիրության ու ինտերնացիոնալիզմի ջերմ շնչով: Հեղինակն իր երախտագիտությունն էր արտահայտում հայորդի մարտիկների քաջագործությունների համար: «Փառքի օրեր» կոչվող միջոցառումը երիտասարդությանը սովետական հայրենասիրության և ինտերնացիոնալիզմի ոգով դաստիարակելու կարևոր միջոց է:

Այս տարի լրացավ Հայրենական մեծ պատերազմի հաղթանակի 30-ամյակը: Այդ նշանավոր տարելիցը մեր երկրում նշվեց քաղաքական ու աշխատանքային մեծ ակտիվության պայմաններում, սովետական ժողովուրդն իր խոր հարգանքի տուրքը հատուցեց հայրենիքի ազատագրության համար քաջաբար զոհված մարտիկներին: Կուսշրջկոմի վերը նշված պլենումից հետո մեր շրջանում ևս անցկացրինք հաղթանակի 30-ամյակին նվիրված միջոցառումներ: Բովանդակալից էր Վերին Կարմիր-աղբյուրի կուսկազմակերպության նախաձեռնած միջոցառումը: Այստեղ առանձին շուքով անցավ Հայրենական պատերազմում զոհված Վերին կարմրաղբյուրցի Եսայան չորս և Ադրբեջա-

նական ՍՍՀ Ալիմարդանլի գյուղի Մրզոյան երեք եղբայրների հիշատակին նվիրված հանդիսությունը: «ՍՍՀՄ ժողովուրդների բարեկամությունը Մեծ հայրենականի տարիներին» Թովուզի և Շամշադինի շրջանների միացյալ միջոցառումը վերածվեց երկու հարևան ժողովուրդների աշխատավորների բարեկամության, հայրենիքին անսահման նվիրվածության վառ ցույցի:

ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԵՎ ԿՈՄԵՐԻՏԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ պարտքն է՝ աճող սերնդի մեջ մանկությունից սերմանել միասնական ընտանիքին պատկանելու, հայրենիքին պատվով ծառայելու զգացումով: Այս առումով պատկանելու, հայրենիքին պատվով ծառայելու զգացումով: Այս առումով խրախուսելի աշխատանք են կատարում ակումբներն ու գրադարանները, հանրակրթական դպրոցների մանկավարժական կոլեկտիվները, կոմերիտական և պիոներական կազմակերպությունները: Կուլտուր-լուսավորական օբյեկտներում և դպրոցներում ստեղծվել են «փառքի սենյակներ», «միասնական ընտանիքում» թեմայով վահանակներ: Վերին Կարմիր-աղբյուր գյուղի միջնակարգ դպրոցում ստեղծվել է գավառագիտական թանգարան, որն ունի հարուստ հավաքածու: Ցուցանմուշները մատաղ սերնդին ծանոթացնում են սովետական երիտասարդության աշխատանքին ու հեղափոխական ավանդույթներին, նրանց համակում հայրենասիրության և ժողովուրդների բարեկամության զգացումով: Շրջանի պիոներների ու կոմերիտականների համար ուխտատեղի վերածված է 1920 թ. ռուս ժողովրդի նկատմամբ ունեցած սիրո և հարգանքի երգման վայր է դարձել 1920 թ. մայիսյան ապստամբության օրերին այստեղ զոհված ռուս զինվոր Բասովի գերեզմանը: Նախատեսված է առաջիկայում Բասովի գերեզմանին կանգնեցնել հուշարձանհայ և ռուս ժողովուրդների բարեկամությունը խորհրդանշող կոթող:

Կուսշրջկոմը և սկզբնական կուսկազմակերպություններն աշխատավորներին սովետական հայրենասիրության և լենինյան ինտերնացիոնալ բարեկամության ոգով դաստիարակելու համար տարվող աշխատանքը հաջողությամբ զուգակցում են իններորդ հնգամյակում շրջանի առջև դրված խնդիրների լուծման հետ: Դաստիարակության այդ ձևը մեծապես նպաստում է մեր աշխատավորների ստեղծագործական ուժերի մոբիլիզացմանն ու բազմապատկմանը, հանրային արտադրության հետագա առաջընթացին:

Հաջողությամբ փակելով իններորդ հնգամյակի որոշիչ տարին, շրջանի գյուղատնտեսության և արդյունաբերության բնագավառների աշխատողները ստանձնել են բարձր պարտավորություններ՝ եզրափակիչ տարում ավելի քիչ ծախսումներով ավելի շատ և բարձրորակ արտադրանք տալու համար: Մրցության ավանգարդում են պահածոների, ծխախոտի ֆերմենտացիոն ֆաբրիկայի, գինու գործարանների կոլեկտիվները: Վերին Կարմիր-աղբյուր գյուղի կոլտնտեսության մարգիկ չորս տարում նվաճել են կաթի, մսի ու ձվի արտադրության ու վաճառքի հնգամյա բնագծերը և շարունակում են առաջընթացի քայլերը: Չինարի և Ղըղի գյուղերի կոլտնտեսությունների աշխատավորների նախաձեռնությամբ շրջանում ծավալվել է հայրենասիրական նոր շարժում՝ «Եզրափակիչ տարվա երկրորդ կիսամյակից՝ տասներորդ հնգամյակի առաջին տարվա հաշվին» նշանաբանով: Կուսշրջկոմի բյուրոն քննարկեց այդ նախաձեռնությունը և հավանություն տվեց դրան: Ամենուրեք մրցություն է ծավալվել իններորդ հնգամյակը արտադրական հաջողություններով եզրափակելու համար:

Շրջանի յուրաքանչյուր կոլտնտեսական ու բանվոր, յուրաքանչյուր աշխատող գիտակցում է, որ մեր օրերում ամենամեծ հայրենասիրությունը հայրենիքին օգտակար լինելն է, նրա բարգավաճման, կոմունիզմի նյութատեխնիկական բազայի ստեղծման գործին ակտիվ մասնակցելը: Կուսշրջկոմը և սկզբնական կուսկազմակերպությունները գլխավորում են աշխատավորներին համակած խանդավառությունը, այն նպատակադրում շրջանի առջև ծառացած տնտեսական ու կուլտուրական շինարարության խնդիրների լուծմանը, նրանց ինտերնացիոնալ կապերի ամրապնդմանը, հայրենիքի հանդեպ ունեցած պարտքի կատարմանը:

digitised by A.R.A.R.@

ՔԱՂՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ԲԱՐՁՐ ՄԱԿԱՐԴԱԿԻ ՀԱՄԱՐ

Լ. Գ. ՈՒԶՈՒՆՅԱՆ
ՀԿԿ Երևանի կազմակերպության
Լենինյան շրջկոմի քարտուղար

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ուսում-
նական տարին անցավ ՍՄԿԿ XXIV համագումարի
որոշումների կենսագործման համար մղվող համաժողովրդական
պայմաններում: Սոցիալիստական մրցության հետագա ծավալման, պայքարի
դրական կոլեկտիվի և նրա յուրաքանչյուր անդամի արտա-
դրողականության բարձրացման գործում առավել մեծ նշանակություն է ստեղծագործական ակ-
տիվության կուսկազմակերպությունների, գաղափարական ճակատի բոլոր աշխատողների
գաղափարա-քաղաքական և դաստիարակչական գործունեությունը:
Քաղաքական կրթության բովանդակությունն ու նպատակները համակող-
մանի սահմանված են կուսակցության XXIV համագումարի փաստաթղթերով,
ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար Լ. Ի. Բրեժնևի ծրագրային ելույթներով:
Գաղափարական աշխատանքը նոր խնդիրների մակարդակին բարձրաց-
նելու առումով մեծ նշանակություն ունի ՍՄԿԿ Կենտկոմի՝ Բելոռուսիայի կու-
սակցական կազմակերպությունում գաղափարական կադրերի ընտրության
և դաստիարակության մասին որոշումը: Համակուսակցական նշանակություն
այդ փաստաթուղթը Երևանի Լենինյան շրջանի յուրաքանչյուր կուսկազմակեր-
պության համար դարձավ քաղաքական ուսուցման ներգործունության և գա-
ղափարական մակարդակի բարձրացման կոնկրետ ծրագիր:

ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԼՈՒՍԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԱՆՑԱԾ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՏԱՐՈՒՄ տար-
րական օղակի քաղդպրոցներում ընդգրկված էին ավելի քան 1.360 կոմու-
նիստներ և անկուսակցական ակտիվիստներ: Միջին օղակը ամենամասսայա-
կանն էր: Այն ներառում էր մարքսիզմ-լենինիզմի 209 դպրոց՝ ավելի քան
4.140 ունկնդիրներով: Բարձրագույն օղակում ընդգրկվածների թիվն անցնում
էր 3.870 մարդուց: Կուսակցական լուսավորության ցանցն իր բոլոր օղակնե-
րով յուրաքանչյուր կոմունիստի հնարավորություն էր ընձեռում՝ հետևողակա-
նորեն ու խորապես տիրապետել մարքս-լենինյան տեսությանը, ստանալ քա-
ղաքական անհրաժեշտ գիտելիքներ, ուժեղացնել իր գաղափարական կոփվա-
ծությունը:
Ներկայումս մեր շրջանում կան ոչ քիչ թվով կուսկազմակերպություն-
ներ, որտեղ ստեղծվել է քաղաքական և տնտեսագիտական կրթության բավա-
կանաչափ հստակ սիստեմ: Էլեկտրասարքավորումների, ավտոդողերի գործարան-
ների, «Հայքիմմեքենա», Շահումյանի անվան կաշվի միավորումների, Կիրովի
անվան քիմկոմբինատի, պոլիմերների, կոմպլեքսային էլեկտրասարքավորում-
ների համամիութենական գիտահետազոտական ինստիտուտների և այլ կուս-

կազմակերպությունների կոմիտեներն ու բյուրոները որոնում ու գտնում են
ուսուցման կազմակերպման նոր ձևեր ու մեթոդներ, որոնք օգնում են՝ կոմու-
նիստների մոտ դաստիարակելու քաղաքական մարտիկին բնորոշ հատկանիշ-
ներ, բարձրացնելու նրանց արտադրական և հասարակական ակտիվությունը:
«Հայէլեկտրամեքենա» արտադրական միավորման ձեռնարկություններում
պարապմունքների ընթացքում գլխավոր ուշադրությունը նվիրվում է մարք-
սիզմ-լենինիզմի ընդհանուր տեսական դրույթների ուսումնասիրությանը: Դրա
հետ միասին այստեղ ծանոթանում են կուսակցության տնտեսական և սոցիա-
լական քաղաքականության տեսական հիմունքներին, դրանց իրականացման
պրակտիկ մեթոդներին, կառավարման գիտությանը: Օրինակ, ԱԳԿ-ի աշխա-
տողներն ուսումնասիրում են աշխատանքի գիտական կազմակերպման, տեխ-
նիկական վերահսկողության բաժինը՝ թողարկվող արտադրանքի որակի բա-
րելավմանն առնչվող պրոբլեմները: Գործարանին առընթեր № 11 հերթափո-
խային դպրոցի կոմունիստներն անցած ուսումնական տարում զբաղված էին
կոմունիստական դաստիարակության տեսության ու պրակտիկայի հարցերի
ուսումնասիրությամբ: Այսպիսով, ձեռնարկության բոլոր կոմունիստներն ու
անկուսակցական ակտիվիստները տեսական սեմինարներում և քաղդպրոցնե-
րում ուսումնասիրում էին իրենց աշխատանքի բնույթին համապատասխանող
տեսական պրոբլեմներ, յուրաքանչյուր թեմա սերտորեն շաղկապում կոլեկտիվի
առջև ծառացած պրակտիկ խնդիրներին: Ուսուցման կազմակերպման այդպիսի
ձևը հնարավորություն էր ընձեռում տվյալ կոլեկտիվին՝ ուշադրությունը սևե-
ռել, առաջին հերթին, մարքս-լենինյան տեսության այն դրույթների վրա,
որոնք անմիջական կապ ունեն իր ամենօրյա գործունեության հետ:

ՀԱՐԿ ՉԿԱ ԱՊԱՑՈՒՑԵԼՈՒ, ՈՐ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՊՐՈՑԵՍԻ վճռական դեմքը
պրոպագանդիստն է: Նրա արդյունավետ գործունեությամբ են հիմնականում
պայմանավորված ունկնդիրների կողմից գիտելիքների յուրացման որակն ու
խորությունը, նրա օգնությամբ է ձևավորվում մարդկանց վերաբերմունքը քա-
ղաքական ուսուցման նկատմամբ: Տեսական և մեթոդական առումով ոչ բա-
վարար պատրաստականություն ունեցող պրոպագանդիստը հազիվ թե կարո-
ղանա ունկնդիրների մոտ հետաքրքրություն առաջացնել այն թեմայի հանդեպ,
որն ավանդում է ինքը:
Դյուրին չէ պրոպագանդիստական աշխատանքը, այն պահանջում է ոչ
քիչ ջանքեր ու ժամանակ: Չնայած դրան, քաղդպրոցների և տեսական սեմի-
նարների ղեկավարների ու պրոպագանդիստների ճնշող մեծամասնությունը
մեծ պատասխանատվությամբ է վերաբերվում այդ գործին, ուժեր չի խնայում
օգնելու իր ընկերներին՝ ունկնդիրներին, մարքս-լենինյան տեսությունը յու-
րացնելու համար: Մենք մշտական ուշադրություն ենք նվիրում պրոպագան-
դիստների ճիշտ ընտրությանը: Անցած ուսումնական տարում նրանց կազմը
զգալիորեն բարելավվեց. 442 մարդուց 331-ն ունեին բարձրագույն կրթություն,
շատ-շատերը՝ երկար տարիների գաղափարական աշխատանքի փորձ ու հմ-
տություն: Ահա նրանցից մեկը՝ տեսական սեմինարի ղեկավար Բելա Սդամ-
յանը: «Հայքիմմեքենա» արտադրական միավորման պլանային-տնտեսական
բաժնի վարիչն է նա և արդեն տասը տարի է, ինչ զբաղվում է պրոպագանդիս-
տական գործունեությամբ: Ունկնդիրները միշտ սիրով են մասնակցում նրա
վարած պարապմունքներին: Դա հասկանալի է. պրոպագանդիստը կարողա-
նում է քաղաքական գիտելիքները հաղորդել պարզ ու մատչելի, համոզիչ և
խոր, թեման շաղկապել ունկնդիրների աշխատանքային գործունեությանը,
հիմնավորել արտադրության կոնկրետ օրինակներով:
Ավտոդողերի գործարանում ուշադրության արժանի է նախապատրաստա-
կան № 1 արտադրամասի «Գիտական կոմունիզմի հիմունքները» դպրոցի պա-
րապմունքների անցկացման մեթոդը: Պրոպագանդիստ Մ. Ավետիքյանը ներա-
ծական պարապմունքի սկզբում ունկնդիրներին հանգամանորեն ծանոթաց-
նում է ուսումնասիրվող թեմաներին, յուրաքանչյուրին տալիս կոնկրետ հանձ-
նարարություն, անհրաժեշտ գրականության ցանկ, իսկ գործնական պարապ-

digitised by A.R.A.R.@

մունքներին՝ ապահովում բոլոր ունկնդիրների ակտիվ մասնակցությունը նյութի հանգուցային հարցերի պարզաբանմանը։

Բարձր մակարդակով են անցնում քաղուսուցման պարապմունքները պոլիմերների համամիութենական գիտահետազոտական ինստիտուտում։ Դրանց ընթացքի և պրոպագանդիստների գործունեության հարցերը պարբերաբար քննարկվում են կուսբյուրոյի նիստերում, կուսժողովներում, լուսաբանվում պատի թերթում։ Այստեղ լավ է կազմակերպված նաև տնտեսագիտական ուսուցումը. միջին օղակում (արտադրամասերի, բաժինների, խմբերի պետեր) այն անցած ուսումնական տարում ղեկավարում էր տեխնիկա-տնտեսական հետազոտությունների լաբորատորիայի վարիչ, տեխնիկական գիտությունների թեկնածու Ս. Ղանթարչյանը։ Նա պարապմունքներն անցկացնում էր ինստիտուտի փորձնական գործարանի արտադրության կազմակերպման առանձնահատկությունների հաշվառմամբ, հաջողությամբ զուգորդում տեսական դասընթացը գործնական խնդիրների և ունկնդիրների ինքնուրույն աշխատանքի հետ։ Պրոպագանդիստը ձգտում էր, որպեսզի ունկնդիրները պրակտիկ գործունեության ընթացքում արդյունավետ օգտագործեն նյութական, աշխատանքային և ֆինանսական ռեսուրսները։ Այդ նպատակով նրանց ծանոթացնում էր վիճակագրական տվյալների մշակման ժամանակակից մաթեմատիկական մեթոդներին, որոնք հնարավորություն են ընձեռում ստանալ առանձին տեխնոլոգիական պրոցեսների և նույնիսկ ամբողջ արտադրության վիճակագրական մոդելները։ Դրանց օգնությամբ բացահայտվում են արտադրանքի ինքնարժեքի իջեցման և սարքավորումների արտադրողականության բարձրացման ներարտադրական ռեզերվները։

Կուսակցական ուսուցման հաջողությունը մեծապես պայմանավորված է նաև պրոպագանդիստների հետ տարվող աշխատանքի մակարդակով, նրանց տեսական պատրաստականությամբ ու վարպետության բարձրացմամբ։ Այս խնդիրները միշտ էլ եղել են կուսշրջկոմի, նրա պրոպագանդայի և ագիտացիայի բաժնի մեթոդխորհրդի ուշադրության կենտրոնում։ Պրոպագանդիստներին ցույց տրվող օգնության արդյունավետ ձևերից են նպատակային սեմինար պարապմունքները, որտեղ ուսումնական ծրագրով նախատեսված թեմաների շուրջ կարդացվում են տեսական ու մեթոդական զեկուցումներ։

Արդյունաբերական խոշոր ձեռնարկությունների պրոպագանդիստների համար նման միջոցառումներ կազմակերպվում են դիֆերենցված ձևով։ Այս առումով հիշատակության արժանի է Վ. Ի. Լենինի անվան էլեկտրամեքենաշինական, «Պոլիվինիլացետատ» գործարանների, Ս. Մ. Կիրովի անվան քիմիական կոմբինատի պրոպագանդիստների մշտական գործող դպրոցների դրական աշխատանքը։ Յուրաքանչյուր պարապմունքից առաջ հրավիրվում է ուսումնասիրվող թեմային գիտակ մասնագետ, որը սեմինար պարապմունք է անցկացնում պրոպագանդիստների համար։

Պրոպագանդիստներին բազմակողմանի օգնություն է ցույց տալիս շրջկոմի հասարակական հիմունքներով գործող մեթոդխորհուրդը, որն ունի ՍՄԿԿ պատմության, գիտական կոմունիզմի, քաղաքատնտեսության, փիլիսոփայության, տնտեսագիտության սեկցիաներ։

Տարիների փորձը վկայում է, որ կուսակցական և տնտեսագիտական ուսուցման բարելավմանը մեծապես նպաստում են պարապմունքների փոխադարձ ունկնդրումները։ Դրանք հնարավորություն են ընձեռում վեր հանելու ինչպես նյութի մատուցման, այնպես էլ ունկնդիրների կողմից պարապմունքներին նախապատրաստվելու գործում եղած դրականն ու բացասականը։ Ահա թե ինչու բաժնի հրահանգիչներն ու մեթոդխորհրդի անդամները ևս պարբերաբար ներկա են լինում քաղդպրոցների, սեմինարների պարապմունքներին։ Ուսումնասիրման արդյունքները քննարկվում են կուսշրջկոմի պրոպագանդայի և ագիտացիայի բաժնում, մեթոդխորհրդի նիստերում։

Ինչպես բաժինը, այնպես էլ մեթոդխորհուրդը կարևորում են պրոպագանդիստական առաջավոր փորձի փոխանակումը։ Նշենք միայն մեկ օրինակ. մեթոդխորհրդի անդամներն ունկնդրեցին Ստ. Շահումյանի անվան կաշվի ար-

տադրական միավորման՝ արտադրության էկոնոմիկայի և ղեկավարման հիմունքներն ուսումնասիրող դպրոցի պարապմունքը։ Թեման էր՝ աշխատանքի գիտական կազմակերպումը և արտադրողականության բարձրացումը։ Պարապմունքի ընթացքում ունկնդիրները հանգամանորեն խոսում էին հանրային արտադրության արդյունավետության ու աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման ուղիների և այդ կապակցությամբ միավորման կոլեկտիվի առջև ծառացած հիմնական խնդիրների մասին։ Հատկանշական է, որ գրեթե բոլոր ունկնդիրները պարապմունքին եկել էին նախապատրաստված, խնամքով ուսումնասիրել էին հանձնարարված գրականությունը։ Եվ այդ էր պատճառը, որ ելույթները կրում էին տեսական ու գործնական բնույթ։ Հետաքրքրական ելույթներով հանդես եկան Հ. Գրիգորյանը, Վ. Վարդանյանը, Վ. Հակոբյանը և ուրիշներ։ Վերջում պրոպագանդիստ Շ. Մարտիրոսյանն ամփոփեց պարապմունքը, արեց որոշ լրացումներ, ունկնդիրների ուշադրությունը սևեռեց ՍՄԿԿ XXIV համագումարի պահանջներից բխող այն խնդիրների վրա, որոնց լուծումը ձեռնարկության համար կենսական անհրաժեշտություն է։

ԿՈՒՍՇՐՋԿՈՄԻ ԵՎ ՍԿԶԲՆԱԿԱՆ ԿՈՒՍԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ հոգածության շնորհիվ էականորեն բարելավվել է քաղաքական և տնտեսագիտական ուսուցման գործը, պրոպագանդիստներն առավել պատասխանատվությամբ են վերաբերվում պարապմունքների գաղափարական մակարդակի բարձրացմանը։ Սակայն մեր շրջանի առանձին կազմակերպություններում կան պրոպագանդիստներ, որոնք բավարարվում են ինչ-որ ժամանակ ստացած գիտելիքներով, պարապմունքներին ներկայանում անպատրաստ, չեն ընթերցում հանձնարարվող գրականությունը, ոմանք էլ չեն դրսևորում քաղաքական ինքնազարգացմամբ բավարար չափով զբաղվելու հակում։ Հարկ է, որ «Հայգորգ» ֆիրմայի, «Կրասնի շվեյնիկ» ֆաբրիկայի, նուրբ բրդյա գործվածքների կոմբինատի կուսկազմակերպությունները մտածեն պրոպագանդիստների որակական կազմը բարելավելու մասին։ Գաղափարական անհրաժեշտ մակարդակով չէին անցնում պարապմունքները № 2 շինտրեստի, հրուշակեղենի-մակարոնի կոմբինատի, Մյասնիկյանի անվան կահույքի ֆաբրիկայի, մետաղյա իրերի գործարանի կուսկազմակերպություններում։ Այստեղ քաղուսուցման կազմակերպման մեջ հաճախ նկատվում են ֆորմալիզմի դրսևորումներ, ոչ բոլոր զրույցներն ու դասախոսություններն են աչքի ընկնում բարձր գաղափարայնությամբ։ Մինչդեռ հենց այս կազմակերպություններում է հարկավոր բարձրացնել մարդկանց արտադրական ակտիվությունը, լուրջ զրույց ծավալել իններորդ հնգամյակի խնդիրների լուծման գործում կոլեկտիվի յուրաքանչյուր անդամի տեղի ու դերի շուրջը։

Քաղաքական և տնտեսագիտական ուսուցման ճիշտ կազմակերպումը, պրակտիկ խնդիրների հետ դրա շաղկապումը, ինչպես նշված, այնպես էլ արտադրական մյուս կոլեկտիվներում, անտարակույս, կնպաստի կուսակցական-պետական կարգապահության ամրապնդմանը, արտադրության արդյունավետության և աշխատանքի արտադրողականության բարձրացմանը։ Կուսկազմակերպությունները նոր ուստարում իրենց ուշադրությունը պետք է բևեռեն այդ հարցերի վրա։

Քաղաքական և տնտեսագիտական ուսուցման ներգործության բարձրացումը այնքան էլ դյուրին խնդիր չէ։ Միշտ չէ, որ մեզ համար ցանկալի փոփոխությունները կատարվում են անմիջականորեն։ Մասսաների գաղափարական համոզվածությունը, ակտիվությունն ու նախաձեռնությունը զարգանում և ամրապնդվում են տևական աշխատանքի ընթացքում։ Գաղափարական-տեսական գործունեությունը կոլեկտիվում լավ արդյունքներ կարող է տալ, երբ այն սերտորեն շաղկապվի ողջ դաստիարակչական աշխատանքին։ Իսկ դա ոչ միայն պրոպագանդիստի, այլև ամեն մի ղեկավար աշխատողի առաջնահերթ պարտքն է։ Ղեկավար է ո՛չ միայն ձեռնարկության դիրեկտորը, այլև արտադրամասի, հերթափոխության պետը, վարպետը, բրիգադավարը։ Նրանցից յուրաքանչյուրին ներկայացվում են բարձր պահանջներ, այդ թվում և մշտական ուշադրու-

digitised by A.R.A.R.@

թյուն կոլեկտիվի անդամների շրջանում տարվող դաստիարակչական աշխատանքին: Ղեկավարի տեսական լուրջ պատրաստականությունը անպայմանորեն պետք է դրսևորվի հասարակական-քաղաքական ակտիվ գործունեության այս կամ այն ձևում: Դրանից էլ պետք է ելնել՝ ղեկավար կադրերին պրոպագանդիստական աշխատանքի ներգրավելիս: Մեր շրջանում 145 ղեկավարներ անցած ուստարում աշխատում էին որպես պրոպագանդիստ՝ կուսակցական և կոմերիտական քաղաքական լուսավորության ցանցում:

Ուղեցույց ունենալով Բելոռուսիայի կուսակցական կազմակերպությունում գաղափարական կադրերի ընտրության ու դաստիարակության վերաբերյալ ՍՄԿԿ Կենտկոմի որոշումը՝ կուսշրջկոմը կոնկրետ միջոցներ է ձեռնարկում շրջանի գաղափարական կադրերի, առաջին հերթին՝ պրոպագանդիստների հետ տարվող աշխատանքը բարելավելու համար: Շրջկոմի մեթոդ-խորհուրդն ուժեղացրել է պրոպագանդիստներին, դասախոսական խմբի անդամներին ցույց տրվող օգնությունը: Մշակվել է կոնկրետ թեմատիկ պլան՝ ակտիվի երկու դպրոցների համար: Շրջանի ուսումնական հաստատությունների, առողջապահական, կուլտուր-լուսավորական հիմնարկությունների և վարչական մարմինների ղեկավար աշխատողների դպրոցում ուսումնասիրում են «Նոր մարդու ձևավորումը կոմունիստական շինարարության գլխավոր խնդիրներից մեկն է», իսկ կուսակցական-տնտեսական ակտիվի դպրոցում՝ «Սոցիալիստական արտադրության գիտական կառավարման հիմունքները» պրոբլեմային թեմաները: Կուսշրջկոմին առընթեր ակտիվի այս երկու դպրոցների առանձին պարապմունքներ անցկացնելու համար հրավիրվում են նաև ՀԿԿ Կենտկոմի, ՀԿԿ քաղկոմի պատասխանատու աշխատողներ, գիտնականներ և անվանի մասնագետներ:

Ստեղծել ենք նաև շրջանի սկզբնական կուսկազմակերպությունների քարտուղարների հետ տարվող աշխատանքի որոշակի համակարգ: Յուրաքանչյուր շաբաթվա երկուշաբթի օրը ազատված քարտուղարները հավաքվում են սեմինար պարապմունքի և ունկնդրում կուսակցական աշխատանքի տեսության ու պրակտիկային վերաբերող դասախոսություններ ու զեկուցումներ: Թեմատիկ պլանը մշակված է ամբողջ տարվա համար և ներառնում է գաղափարական ու կուսակցական-կազմակերպական աշխատանքի բազմապիսի հարցեր:

Գաղափարական աշխատանքը ստեղծագործական բնույթ ունի: Դրա բարելավումը պահանջում է մշտապես որոնել և կիրառել նոր ձևեր ու մեթոդներ: Եվ որքան բազմատեսակ ու հարուստ են դրանք, այնքան արդյունավետ է գաղափարական գործունեությունը: Չնայած ձեռք բերված հաջողություններին, այս ասպարեզում թերացումները դեռևս զգալի են: Տեղյակ լինելով դրանց և վերլուծելով պատճառները՝ կուսշրջկոմը, սկզբնական կուսկազմակերպությունները ձեռնարկում են գաղափարական աշխատանքի թերությունների վերացման միջոցներ: Այդ խնդիրների վրա մեր ուշադրությունը սևեռեց նաև ՀԿԿ Կենտկոմի հունվարյան պլենումը, որը նշեց բոլոր ուժերի մոբիլիզացման անհրաժեշտությունը՝ արտադրական կոլեկտիվում տարվող գաղափարա-դաստիարակչական աշխատանքը բարելավելու, մասսայական-քաղաքական միջոցների ներգործունությունն ապահովելու համար: Ելնելով այս պահանջներից՝ կուսակցական քաղաքական լուսավորության հարցերը պարբերաբար քննարկում ենք կուսկոմիտեների, կուսբյուրոների, կուսշրջկոմի բյուրոյի նիստերում, կուսժողովներում, անցկացնում անհատական զրույցներ ղեկավար աշխատողների հետ, նրանց ներգրավում պրոպագանդիստական գործունեության մեջ:

Այդ քննարկումների ընթացքում ավելի մոտիկից ենք ծանոթանում իրավիճակին և մշակում դրա բարելավման միջոցառումներ: Առավել արդյունավետ էր անցած ուսումնական տարում կուսշրջկոմի բյուրոյում՝ № 1 տաքսամոտորային ձեռնարկության, № 2977 ավտոշարասյան, № 1 ավտոտրեստի «Հայկոոպտրանս» միավորման, Երևանի ավտոբազայի, «Երքիմշին», «Հայներուդ» տրեստների, բնակչության կենցաղսպասարկման մինիստրության շինմոնտաժային վարչության կուսկազմակերպությունների կողմից քաղաքական

ուսուցման ասպարեզում տարվող աշխատանքի վիճակի քննարկումը: Բյուրոն չեշտեց մասնավորապես № 1 տաքսամոտորային ձեռնարկության, № 2977 ավտոշարասյան և «Հայներուդ» տրեստի կուսբյուրոների հետևողական գործունեությունը: Նրանց մշտական հսկողության և պահանջկոտության շնորհիվ քաղխմբակների և տեսական սեմինարների պարապմունքներն անցնում են բովանդակալից, գաղափարական բարձր մակարդակով, ծրագրային նյութերի ուսումնասիրությունը շաղկապվում էր կուսակցության ներքին և արտաքին քաղաքականությանը, կոլեկտիվի առջև ծառացած խնդիրներին:

Շրջկոմի բյուրոն միաժամանակ նշեց, որ ուսումնասիրված ձեռնարկություններում քաղուսուցման կազմակերպման գործում կան նաև զգալի թերություններ. առանձին պրոպագանդիստներ երբեմն ձախողում են քաղդպրոցների պարապմունքները, դեռևս անհրաժեշտ ուշադրություն չի նվիրվում պարապմունքների գաղափարական մակարդակի բարձրացմանը, պրոպագանդիստների տեսական և մեթոդական օգնության կազմակերպմանը, նրանց փորձի փոխանակմանը: Պրոպագանդիստները չեն ապահովվում համապատասխան նյութերով ու անհրաժեշտ գրականությամբ: Նշվեց նաև որ կուսկազմակերպություններն անբավարար են զբաղվում մարքս-լենինյան տեսությունն անհատական պլանով ուսումնասիրողների հարցերով:

Շրջկոմի բյուրոն պարտավորեցրեց կուսկազմակերպությունների կոմիտեներին ու բյուրոներին՝ հետևողական աշխատանք տանել կոմունիստների և անկուսակցական ակտիվի գաղափարական-քաղաքական կրթության վերաբերյալ ՍՄԿԿ XXIV համագումարի և «Բելոռուսիայի կուսակցական կազմակերպությունում գաղափարական կադրերի ընտրության և դաստիարակության ուղղությամբ տարվող աշխատանքի մասին» ՍՄԿԿ Կենտկոմի որոշումներն անշեղորեն կենսագործելու, դրանց ոգով կոլեկտիվի անդամների գաղափարական դաստիարակությունը բարելավելու համար: Հանձնարարվեց կուսկոմիտեների ու կուսբյուրոների նիստերում, կուսժողովներում լսել քաղդպրոցների պրոպագանդիստների և սեմինարների ղեկավարների ինֆորմացիան կատարած աշխատանքի վերաբերյալ, կազմակերպել տեսական կոնֆերանսներ և պրոպագանդիստական առաջավոր փորձի փոխանակում:

Շրջկոմի բյուրոյի որոշումը քննարկվեց կուսկազմակերպությունների ժողովներում: Դրանից հետո զգալի դրական տեղաշարժ նկատվեց քաղուսուցման կազմակերպման գործում: Դա պարզվեց, երբ պրոպագանդայի և ագիտացիայի բաժինն ապրիլ ամսին անդրադարձավ կուսշրջկոմի բյուրոյի որոշումների կատարման ընթացքին, մեթոդխորհրդի անդամները և հրահանգիչները եղան տեղերում, մասնակցեցին պարապմունքներին, ծանոթացան իրավիճակին: Այդ ուսումնասիրությունը միաժամանակ պարզեց, որ հարկ կա նոր ուսումնական տարում վերանայել պրոպագանդիստական կադրերի կազմը և այն համալրել ավելի կարող ուժերով:

ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՈՂՋ ՍԻՍՏԵՄԻ ԿԱՐԵՎՈՐ ՕՂԱԿ ԵՆ ամփոփիչ պարապմունքները, որոնք յուրատեսակ հաշվետվություն են կուսկազմակերպության առջև՝ ուսումնական տարվա ընթացքում ձեռք բերած գիտելիքների և այն մասին, թե ինչպես են դրանք շաղկապվել պրակտիկ խնդիրների լուծմանը: Այդ իսկ պատճառով, ամփոփիչ պարապմունքների խնամքով նախապատրաստումը, կազմակերպված, գաղափարական բարձր մակարդակով անցկացումը պրոպագանդայի և ագիտացիայի բաժնի և կուսկազմակերպությունների խնդիրն են եղել: Շրջկոմում, Ս. Մ. Կիրովի անվան քիմիական կոմբինատում, Վ. Ի. Լենինի անվան էլեկտրամեքենաշինական և «Պոլիվինիլացետատ» գործարաններում պրոպագանդիստների և կուսկազմակերպությունների քարտուղարների համար հրավիրեցինք շերտավորված խորհրդակցություն՝ «Ինչպես և ինչ մեթոդներով անցկացնել ամփոփիչ պարապմունքները» թեմայով: Բաժինը նախապես կազմել էր ամփոփիչ պարապմունքների անցկացման գրաֆիկ, շրջկոմի, շրջսովետի ապարատից և շրջանի ակտիվից կատարել կցումներ:

Կուսշրջկոմը խնդիր էր դրել կուսկազմակերպությունների և պրոպագան-

digitised by A.R.A.R.@

դիրների առջև՝ ամփոփիչ պարապմունքներն անցկացնել ստեղծագործաբար, հաշվի առնել ընթացիկ մոմենտի պահանջները, ունկնդիրների կրթական, քաղաքական-տեսական պատրաստվածության աստիճանը, կիրառել պարապմունքների անցկացման նոր ձևեր ու մեթոդներ: Ամփոփիչ պարապմունքները այդ պահանջներին համապատասխան և գաղափարական բարձր մակարդակով անցան Վ. Ի. Լենինի անվան էլեկտրամեքենաշինական, ավտոդողերի, կաբելի, ռետինատեխնիկական իրերի, էլեկտրասարքերի գործարաններում, կաշվի արտադրական միավորումում, Ս. Մ. Կիրովի անվան քիմիական կոմբինատում, կոմպլեքսային էլեկտրասարքավորումների համամիութենական գիտահետազոտական ինստիտուտում և այլ կուսկազմակերպություններում:

Ս. Մ. Կիրովի անվան քիմիական կոմբինատի կուսկազմակերպությունը և նրա կոմիտեն, առաջնորդվելով ՍՄԿԿ XXIV համագումարի և Կենտկոմի հետհամագումարյան պլենումների որոշումներով, վերջին տարիներին աշխուժացրել և է՛լ ավելի արդյունավետ են դարձրել կոլեկտիվի շրջանում տարվող գաղափարական աշխատանքը, պատշաճ ուշադրություն են նվիրում քաղուսուցման կազմակերպմանը, աշխատավորների կոմունիստական դաստիարակությանը, նրանց գաղափարական և քաղաքական մակարդակի բարձրացմանը: Կիրովցիները պատասխանատվության մեծ զգացումով անցկացրին նաև ամփոփիչ պարապմունքները: Տարրական տիպի և մարքսիզմ-լենինիզմի հիմունքների 24 դպրոցներում անցկացվեցին ակտիվ զրույցներ՝ ուսումնական դասընթացի հիմնական թեմաների կարևորագույն հարցերի շուրջ, իսկ 14 տեսական սեմինարներում ամփոփիչ պարապմունքների ժամանակ հիմնական ուշադրությունը նվիրվեց այնպիսի պրոբլեմների, որոնք նպաստում են տեսության հարցերում ունկնդիրների ինքնուրույն ստեղծագործական աշխատանքի զարգացմանը: Քացախաթթվի արտադրամասում սեմինար պարապմունքի ամփոփումը կատարվեց տեսական կոնֆերանսի ձևով (այստեղ ուսումնասիրվում է «Արտադրության էկոնոմիկայի և կառավարման հիմունքները» թեման, սեմինարավարն է արտադրամասի պետ, տեխնիկական գիտությունների թեկնածու Բ. Գալստյանը):

Մեզ մոտ դրականն այն է, որ ամփոփիչ պարապմունքներում ոչ թե կրկնում էին անցած ծրագրային նյութը, այլ քննարկում էին դրա առավել բարդ հարցերը: Այդ քննարկումները հնարավորություն էին ընձեռում ունկնդիրներին՝ ավելի խորությամբ իմաստավորելու կուսակցության քաղաքականության և միջոցառումների բովանդակությունը, արդի փուլի գլխավոր պրոբլեմներն ու խնդիրները և իններորդ հնգամյակի պլանների կատարման նշանակությունը ՍՄԿԿ XXIV համագումարի նախանշած տնտեսական, սոցիալ-քաղաքական ծրագրի իրականացման համար:

Կուսկազմակերպությունները ջանում էին, որպեսզի ամփոփիչ պարապմունքները բխեն տվյալ ձեռնարկության կոնկրետ շահերից, քննարկված հարցերը նպաստեն աշխատանքային կոլեկտիվների առջև ծառացած խնդիրների լուծմանը:

Շրջկոմը նախատեսում է ուսումնական տարվա ավարտի կապակցությամբ անցկացնել ակտիվի ժողով, որտեղ մանրամասն կվերլուծվեն ուսումնական տարվա ընթացքում ձեռք բերված դրական փորձը և նկատված թերությունները, կմշակվեն միջոցառումներ նոր ուսումնական տարին կազմակերպված սկսելու համար:

ՀԱՍՈՒՄՆԵՐ, ԽՆԴԻՐՆԵՐ, ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐ

ԸՆԹԱՑԻԿ ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՀՆԳԱՄՅԱԿԻ ծնունդ է Նաիրիի շրջանը: Իր գոյության այդ կարճ ժամանակամիջոցում նա լուրջ քայլեր է արել էկոնոմիկայի զարգացման, բնակչության կուլտուր-կենցաղային սպասարկման ասպարեզում: Սակայն շրջանը տակավին շատ անելիքներ ու լուծման կարոտ խնդիրներ ունի: Նրա առջև միաժամանակ բացված են վերընթացի լայն հեռանկարներ:

Այս հարցերը պարզելու համար մեր խմբագրության աշխատողը հարցազրույց ունեցավ աշխատավորների դեպուտատների Նաիրիի շրջսովետի գործկոմի նախագահ Խ. Գ. Սաֆարյանի հետ: Ստորև հրապարակում ենք այն:

ՀԱՐՑ.— Նաիրին առավելապես գյուղատնտեսական շրջան է: Հետաքրքրական է իմանալ, թե այդ ճյուղում ինչպիսի հասումներ ունեք:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Ճիշտ է, մեր շրջանը երկրագործական է, բայց կուսակցական, սովետական ու տնտեսական մարմինները կարողացել են շոշափելի գործ անել՝ էկոնոմիկայի առաջընթացն ապահովելու համար: Խոսեմ գյուղատնտեսության մասին: Նկատելի հաջողություններ ունենք հատկապես անասնապահության բնագավառում: Կոլեկտիվ ու պետական տնտեսությունները, ամբողջությամբ վերցրած, կատարել են անասունների գլխաքանակի ավելացման, անասնապահական մթերքների արտադրության ու վաճառքի քառամյա առաջադրանքները, չորս տարում նվաճել կաթի ու մսի վաճառքի իններորդ հնգամյակի բնագծերը: Ընդ որում, հնգամյա պլանից դուրս զգալի քանակությամբ անասնապահական մթերքներ են արտադրել ու պետությանը վաճառել Քարաշամբի կոլտնտեսությունը, Պռոշյանի, Մրգաշենի, Քասախի, Քանաքեռավանի պետական տնտեսությունները, Գետամեջի առհմային թռչնաբուծական ֆաբրիկան:

Հատկանշական է անասնապահության աճը: 1974 թ., 1970 թ. համեմատությամբ, 20—21 տոկոսով ավելացել է խոշոր եղջերավոր անասունների, այդ թվում և կովերի գլխաքանակը: Տարեցտարի բարձրանում է կովերի կաթնատվությունը. բացարձակ աճը կազմում է 231 կգ: Կաթի համախառն արտադրությունն աճել է 720, մսինը՝ 198 տոննայով: Ձվի արտադրությունն ավելացել է 7 մլն 801 հազար հատով: Համապատասխանաբար ավելացել են նաև մթերքների վաճառքն ու հանձնումը պետությանը:

Անասնապահության բնագավառի հաջողություններին նպաստել են մի շարք կարևոր գործոններ: Նախ, տնտեսություններում լայնորեն արմատավորվել է մատղաշի ինտենսիվ աճեցման ու բտման եղանակը: 1974 թ. սեպտեմբերին Քարաշամբի կոլտնտեսության բազայի վրա ստեղծվել է խոշոր եղջե-

digitised by A.R.A.R.@

բավոր անասունների աճեցման և բտման համալիր: Երկրորդ, 1972 թ. համեմատությամբ գրեթե կրկնակի բարձրացել է անասնապահության մեքենայացման մակարդակը: Երրորդ, հիմնականում լուծվել է հանրային հոտը կերի պաշարով ապահովելու խնդիրը. շրջանը չորս տարում կատարել է խոտի, ծղոտի և սենաժի կուտակման հնգամյա պլանները:

Էական տեղաշարժեր են նկատվում բուսաբուծության ասպարեզում: 1974 թ. շրջանը հաջողությամբ կատարեց բանջարեղենի արտադրության ու պետական մթերումների պլանները և նվաճեց հացահատիկի մթերումների հնգամյա բնագծերը: Բուսաբուծության հետագա առաջընթացի վճռական նախապայման է ոռոգման կազմակերպումը: Այս առումով զգալի գործ է արվել: Ապարանի ջրամբարի շնորհիվ ոռոգելի ենք դարձրել 1.200 հեկտար հողատարածություն: 1974 թ. Երնջատափի ջրհան կայանը ջուր տվեց 200 հեկտար հողատարածությունների: Նույնքան էլ ոռոգելի կդարձնենք այս տարի:

Գյուղատնտեսության ասպարեզում մեր մարդկանց կատարած աշխատանքը գնահատվել է ըստ արժանվույն: 1974 թ. երկրորդ և երրորդ եռամսյակներում հանրապետության սոցմրցության մեջ անասնապահները գրավել են մրցանակային երկրորդ և երրորդ տեղերը, իսկ տարվա բարձր արդյունքների համար՝ արժանացել Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի, Հայկական ՍՍՀ Մինիստրների սովետի և ՀԱՄԽ-ի փոխանցիկ կարմիր դրոշին և դրամական առաջին կարգի մրցանակին:

Շրջանի աշխատավորությունը խանդավառությամբ է սկսել հնգամյակի եզրափակիչ տարին: Առաջին եռամսյակում, 1974 թ. նույն ժամանակաշրջանի համեմատությամբ, մեծ չափով աճել են մսի, կաթի, ձվի արտադրությունն ու վաճառքը: Մթերակայան հանձնած անասունների 99 տոկոսը եղել է միջակ և միջակից բարձր գիրության: Հաջողությամբ անցկացրինք գարնանացանը, տնկարկների գարնանային մշակությունը:

ՀԱՐՑ.— Ինչպիսի՞ նվաճումներ կան արդյունաբերության ասպարեզում:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Մեր շրջանի էկոնոմիկայում արդյունաբերությունը ևս վճռական տեղ ունի: Տեխնիկական ճշգրիտ քարերի, գինու գործարանները, տեքստիլ-գալանտերեային իրերի ֆաբրիկան, «Հայկենցաղսարք» միավորման մասնաճյուղը, «Տնայնագործ», Հայսպառմիության արտադրական կոմբինատները 1974 թ. թողարկեցին ավելի քան 13,5 մլն ռուբլու արտադրանք կամ մեկուկես անգամ շատ, քան 1970 թ.: Վերջերս շահագործման հանձնվեց Լուսակերտի գործիքաշինական գործարանը:

Հնգամյակի անցած տարիներին Նոր Հաճընի տեխնիկական ճշգրիտ քարերի գործարանի 10 արտադրատեսակ արժանացել է որակի պետական նշանի: Շրջանի բոլոր ձեռնարկությունները կատարեցին և գերակատարեցին արտադրանքի թողարկման և իրացման 1974 թ. պլանները:

ՀԱՐՑ.— Ինչպե՞ս են լուծվել շրջանի կուլտուր-կենցաղային զարգացման խնդիրները:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Հայտնի է, որ ՍՄԿԿ XXIV համագումարը սովետական ժողովրդի կյանքի նյութական և կուլտուրական մակարդակի վերելքը համարեց իններորդ հնգամյակի գլխավոր խնդիրը: Մեր կարևոր նվաճումներից է բնակչության սպասարկման բարելավումը: Անցած տարիներին Քասախի, Զովունիի սովխոզներում, Նոր Հաճընի, Լուսակերտի քաղաքատիպ ավաններում, Եղվարդում և Նոր Գեղիում շահագործման են հանձնվել կենցաղսպասարկման տաղավարներ, որոնք ունեն կոշիկի, կարի, տրիկոտաժի, կահույքի, մետաղյա իրերի, անհատական պատվերների, բնակարանների, ժամացույցի, բարդ սարքավորումների, ոսկյա իրերի նորոգման և այլ արհեստանոցներ, լուսանկարչատուն: Քանաքեռավանի, Պռոշյանի, Մրգաշենի, Նոր Երզնկայի սովխոզներում բացվել են սպասարկման կետեր: Բազմազան ծառայություններ է կատարում շրջկենտրոնի կենցաղսպասարկման կոմբինատը, որը շրջիկ արհեստանոցի միջոցով սպասարկում է նաև տաղավարներ և կետեր չունեցող երեք գյուղերի բնակչությանը: Այս ամենի շնորհիվ բնակչության մեկ շնչին ընկնող կենցաղային ծառայությունը,1972 թ. 1 ռուբլի 50 կոպեկի դիմաց,

1974 թ. կազմեց 4 ռուբլի 50 կոպեկ: Գյուղական վայրերում այն աճել է յոթ անգամ:

Բարեկեցության կարևոր ցուցանիշ է մանրածախ առևտրի ապրանքաշրջանառության աճը, որը մեր շրջանում մեծ տոկոս է կազմում: Դրան նպաստել է առևտրի ցանցի ընդլայնումը: Հնգամյակի անցած տարիներին կառուցվել են առևտրի մի շարք օբյեկտներ: Նոր Հաճընում՝ պարենային ապրանքների, հացի խանութներ, խոհանոց-սրճարան, Լուսակերտում՝ հանրախանութ, Քասախի ու Զովունիի սովխոզներում՝ առևտրի կենտրոններ, Գետամեջում՝ ճաշարան և այլն:

Լայն թափ է ստացել դպրոցական և նախադպրոցական շենքերի շինարարությունը. կառուցել և շահագործման ենք հանձնել Նոր Գեղիում և Քարաշամբում՝ 480 տեղանոց միջնակարգ, Քանաքեռավանում՝ ութամյա դպրոցի, Նոր Հաճընում՝ 280 երեխայի համար մսուր-մանկապարտեզի շենքեր: Զգալիորեն հարստացել է դպրոցների նյութական բազան:

Աստիճանաբար բարեկարգվում և նոր, գեղեցիկ տեսք են ստանում մեր բնակավայրերը: Շրջկենտրոնում, Գետամեջում, Լուսակերտում, Նոր Գեղիում, Նոր Հաճընում, Արագյուղում հառնել են բարձրահարկ բնակելի շենքեր, որոնց ընդհանուր մակերեսը հասնում է ավելի քան 15 հազար քմ-ի: Շրջանի կոմունալ սպասարկման և բարեկարգման գրասենյակները ասֆալտապատել են ավանների և գյուղերի զգալի տարածության փողոցներ, միջգյուղային ճանապարհներ, հիմնարկ-ձեռնարկությունների բակերն ու շրջակայքը, խաղահրապարակները, կատարել այլևայլ աշխատանքներ:

ՀԱՐՑ.— Սովետները ինչպե՞ս են օգտագործում ակտիվի ուժերը՝ իրենց առջև ծառացած խնդիրները լուծելու համար:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Աշխատավորների դեպուտատների շրջանային սովետի գործկոմը, գյուղական ու ավանային սովետների գործկոմները նախորդ ընտրություններից հետո դեպուտատական ակտիվի ուժերը մոբիլիզացնելու լավ փորձ են կուտակել: Շրջսովետի 75 դեպուտատներից 62-ն ընդգրկված են մշտական հանձնաժողովներում, 13-ը շրջսովետի գործկոմի անդամներ են: Եվ մենք շատ խնդիրներ լուծում ենք նրանց անմիջական ու ակտիվ օգնությամբ: Շրջանի տնտեսական ու կուլտուրական կյանքին, կոլտնտեսությունների, սովխոզների, շինարարական կազմակերպությունների գործունեությանը վերաբերող շատ հարցեր, դեպուտատների, ոչ-դեպուտատ ակտիվիստների կողմից ուսումնասիրվելուց հետո, քննարկել ենք շրջսովետի սեսիաներում ու գործկոմի նիստերում: Այդ քննարկումները և մշակված միջոցառումները նպաստել են գործերի վիճակի բարելավմանը: 1974 թ., օրինակ, շրջսովետի գործկոմն անդրադարձել է տնտեսությունների կողմից հողերի ու ջրի օգտագործման, աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման, անարտադրողական ծախսերի կրճատման, ֆինանսա-տնտեսական գործունեության վերլուծության, բնակչության առողջապահության, առևտրական ու կենցաղային սպասարկման, հասարակական սննդի կազմակերպման, տնտեսական ու սոցիալ-կուլտուրական բազմաթիվ խնդիրների: Հատկանշական է, որ քննարկված տարբեր բնույթի 119 հարցերից 78-ը նախապատրաստել են դեպուտատները: Նրանք հետևել ու նպաստել են նաև որոշումների կենսագործմանը:

Դեպուտատներն արդյունավետ գործունեություն են ծավալում մշտական հանձնաժողովներում, դրսևորում են նախաձեռնություն ու ակտիվություն: Նրանք ուսումնասիրում են տարբեր բնույթի հարցեր, արդյունքները քննարկում հանձնաժողովի նիստերում, մշակում առաջարկություններ և ներկայացնում գործկոմի նիստի քննարկմանը: Եվ օրինաչափ է, որ մենք շրջկենտրոնի ու մյուս բնակավայրերի կառուցապատման, բարեկարգման և կանաչապատման գործին մասնակից ենք դարձնում շրջանային, գյուղական ու ավանային սովետների մշտական հանձնաժողովներին: Նրանք իրենց աշխատանքային պլաններում նախատեսում են (ելնելով բյուջեի և սոցիալ-կուլտուրական շինարարության պայմաններից) այդ գործերին օգնելու միջոցառումներ, մշա-

digitised by A.R.A.R.@

կում առաջարկություններ՝ համապատասխան սովետների սեսիաներում ու գործկոմի նիստերում քննարկելու համար։ Դեպուտատական ակտիվի ուժերը հմտորեն են օգտագործում և իրենց առջև ծառացած խնդիրները պատվով կատարում Քանաքեռավանի, Լուսակերտի, Զովունիի, Նոր Հաճընի և Եղվարդի ավանային սովետների գործկոմները։ Ակտիվի վրա հենվելու և դեպուտատների գործունեությունը բարելավելու շնորհիվ Քանաքեռավանի սովետի գործկոմը 1974 թ. արժանացավ Հայկական ՍՍՀ Մինիստրների սովետի և ՀԱՄԽ-ի երրորդ կարգի մրցանակին։

Դեպուտատների ակտիվության բարձրացմանն ու նրանց նախաձեռնության զարգացմանը մեծապես խթանեց 1974 թ. հոկտեմբերին մեր անցկացրած «դեպուտատի օր» շրջանային սեմինար-խորհրդակցությունը։ Դրա արդյունավետությունը հուշեց մեզ՝ «դեպուտատի օր» հրավիրել նաև գյուղական և ավանային սովետներում։ Անկասկած, այս միջոցառումը դրական ազդեցություն ունեցավ նաև սովետների գործունեության վրա։

Շատ կարևոր է բարձրացնել դեպուտատների ո՛չ միայն ակտիվությունը, այլև հեղինակությունը, նրանց համար ստեղծել գործելու լայն հնարավորություններ։ Շրջանային սովետում առանձնացրել ենք դեպուտատի սենյակ։ Այստեղ դեպուտատներն ընդունում և ունկնդրում են աշխատավորներին, պատասխանում նրանց հարցերին, ապա՝ ընթացք տալիս բողոքներին ու առաջարկություններին։ Դեպուտատների հետ հաստատված սերտ կապի շնորհիվ շրջսովետի գործկոմին, գյուղական ու ավանային սովետների գործկոմներին հաջողվել է գյուղերում ու ավաններում սահմանել պատշաճ կարգուկանոն՝ սոցիալիստական օրինականությունը պահպանելու և հակահասարակական երևույթները կանխելու ու վերացնելու համար։

ՀԱՐՑ.— Որո՞նք են շրջանի աշխատավորների գլխավոր խնդիրները առաջիկայում։

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— ՀԿԿ Կենտկոմի 1975 թ. հունվարյան պլենումը, արժեքավորելով հանրապետության ժողովրդական տնտեսության հաջողությունները, միաժամանակ լուրջ թերություններ բացահայտեց այդ ասպարեզում։ Խաղողի արտադրության և վաճառքի պլանները չկատարելու համար պլենումում շատ տեղին քննադատվեց նաև մեր շրջանը։ Եթե կուզեք իմանալ, այժմ իրոք, մեր գլխավոր խնդիրը այգեգործության զարգացումն է։ Մեզ բնավ չի բավարարում խաղողի և պտղատու այգիների բերքատվության ներկա մակարդակը (1974 թ. հեկտարից ստացվել է 32 ցենտներ խաղող, 9,9 ցենտներ պտուղ)։

Այգեգործությունը մեր շրջանի էկոնոմիկայի առաջատար ճյուղն է, սակայն դրա զարգացման հնարավորությունները և ռեզերվները վատ ենք օգտագործում։ Ցածր բերքատվության հիմնական պատճառը այգիների ոչ լիարժեքությունն է։ Չնայած անցած տարիներին կատարած որոշ աշխատանքին (անդալիս, վերակառուցում, լրացումներ), այնուամենայնիվ, խաղողի այգիների նոսրությունը հասնում է 19,4, պտղատու այգիներինը՝ 20,9 տոկոսի։ Դե, հիմա եկեք հաշվենք, թե որքան այգի է պակասում...

Արտադրության ետ մնալու պատճառը այգիների մշակության մեքենայացման ցածր աստիճանն է։ Պլանների թերակատարման վրա բացասաբար է ազդում և այն, որ առանձին տնտեսություններ դանդաղ են վերականգնում խաղողի քանդած այգիները։

Լուրջ անելիքներ ունենք նաև անասնապահության ասպարեզում։ Մեզ շատ է անհանգստացնում ստերջության բարձր տոկոսը։ Բնավ չի կարելի նորմալ համարել, երբ 1974 թ. հարյուր կովից Թղիթի կոլտնտեսությունն ստացել է 68, Նոր Գեղիի սովխոզ-տեխնիկումը, Եղվարդի և Քանաքեռավանի սովխոզները՝ 73—77 հորթ։ Առանձին տնտեսություններում խիստ ցածր է մթերատվությունը, դեռ ավելին, Քարաշամբում և Արագյուղում, նախորդ տարիների համեմատությամբ, իջել է կովերի կաթնատվությունը։ Գոմերի պակասի պատճառով հնարավոր չէ ավելացնել անասունների գլխաքանակը։ Այսօրվա վիճակով մոտ 400 գլուխ խոշոր եղջերավոր անասուն պահվում է ոչ հարմարավետ շենքերում։ Մի շարք տնտեսություններ չունեն ամառային արոտավայ-

րեր, իսկ Քասախի սովխոզը զուրկ է խոտհարքից և անասունները պահում է մյուս տնտեսությունների հաշվին։ Նպատակահարմար է Քասախ գետի ձախափնյա, Արա լեռան հարավ-արևելյան ստորոտի արոտավայրերը, որոնք չեն օգտագործվում հարևան շրջանների կողմից, հատկացնել մեր շրջանի տնտեսություններին։ Այդ գործում մենք ակնկալում ենք հանրապետության համապատասխան մարմինների աջակցությունը։

Երիտասարդությանը գյուղատնտեսական արտադրության հետ կապելու նպատակով հարկավոր է առաջիկայում բնակարանային շինարարություն ծավալել նաև գյուղերում։ Գյուղմինիստրությունը պետք է օգնի մեզ՝ բոլոր բնակավայրերում արտադրության մարդկանց համար ստեղծելու աշխատանքի և ապրելու անհրաժեշտ պայմաններ։

Մեր շրջանի աշխատավորական կոլեկտիվները ոգևորությամբ ընդունեցին «Հայաստանի ժողովրդական տնտեսության հետագա զարգացման մասին» ՍՄԿԿ Կենտկոմի և ՍՍՀՄ Մինիստրների սովետի որոշումը։ Հանրապետության համար պատմական նշանակություն ունեցող այդ միջոցառումը մեծապես կնպաստի նաև մեր շրջանի զարգացման հեռանկարային խնդիրների լուծմանը։ Գալիք՝ տասներորդ հնգամյակում շրջանի էկոնոմիկան նոր վերելք կապրի։

Նոր հնգամյակում գյուղատնտեսության առաջատար ու վճռական ճյուղը դարձյալ մնալու է այգեգործությունը։ Հիմնական ուշադրությունը կնվիրվի խաղողի ու պտղի այգիների վերակառուցմանը և լիարժեքության բարձրացմանը։ Տնկումների ու լրացումների միջոցով կվերակառուցենք 200 հեկտար խաղողի և նույնքան պտղատու այգի։ Ընդ որում, վերակառուցումը հիմնականում կատարվելու է նոր, արժեքավոր և բարձր բերքատու սորտերով, ինչպիսիք են ռքածիթելին, գառան դմակը, արենին։ Կհիմնվեն տանձենու և խնձորենու ցրտադիմացկուն սորտերի այգիներ։

Հաշվի առնելով, որ առաջիկա հնգամյակում մեծ չափով ավելանալու է խաղողի և պտուղների արտադրությունը, նախատեսել ենք 270-ական տոննա տարողությամբ մրգերի պահպանման սառնարաններ կառուցել Նոր Երզնկայի, Զովունիի, Պռոշյանի և Քասախի սովխոզներում։

Նկատելիորեն կզարգանա անասնապահությունը։ Նախատեսվում է խոշոր եղջերավոր անասունների գլխաքանակն ավելացնել 11 (այդ թվում կովերինը՝ 20), հասակավոր թռչուններինը՝ 21, ոչխարներինը՝ 4,3 տոկոսով։ Կամրապնդվի հանրային հոտի կերի բազան. ցանովի խոտաբույսերի ցանքատարածությունը կընդարձակվի 20—21, հյութալի կերինը՝ 10—15 տոկոսով։ Կիրականացվեն անասնապահական մթերքների ավելացման և հոտի ցեղայնության բարելավման միջոցառումներ. կմեծանա Լուսակերտի թռչնաբուծական ֆաբրիկայի կարողությունը և այժմյան 26 մլն-ի փոխարեն այն տարեկան կարտադրի 334 մլն հատ ձու, երկու անգամ կավելացվի մսի արտադրությունը։ 1976 թ. կավարտվի Քարաշամբի համալիրի կառուցումը և այն տարեկան կարտադրի 4.500—5.000 տոննա տավարի միս։ Շրջանում կստեղծվեն նաև էգ մատղաշների աճեցման և մեղվաբուծական տնտեսություններ։

Տասներորդ հնգամյակում հիմնական շեշտը դրվելու է արդյունաբերական ձեռնարկությունների կարողությունների մեծացման և աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման վրա. համախառն արտադրանքի տարեկան աճը կկազմի 50—60 տոկոս, իսկ ծավալը 1980 թ. կհասնի ավելի քան 70 մլն ռուբլու։

Հողերի ոռոգումը լուրջ պրոբլեմ է մեր շրջանի համար. հողատարածությունների մոտ 30 տոկոսը անջրդի է։ Միայն 1975 թ. ջրաշինարարական աշխատանքների միջոցով 1.000 հեկտար հողատարածություն կդառնա ջրովի։ Հաջորդ տարին կարելի է ևս 500 հեկտար ընդգրկել ոռոգման ցանցի մեջ։ Դրա համար կպահանջվեն լրացուցիչ գումարներ։ Կարծում ենք հանրապետության գյուղատնտեսության ու ջրային տնտեսության և մելիորացիայի մինիստրությունները կօգնեն մեզ՝ լուծելու այդ պրոբլեմները։

Առաջիկա հնգամյակում էականորեն կբարելավվեն աշխատավորների

digitised by A.R.A.R.@

կյանքի նյութական պայմանները, կբարձրանա նրանց կուլտուր-կենցաղային սպասարկման մակարդակը, հաճելի տեսք կստանան բնակավայրերը։

Կբարեկարգվի ու թևերը կտարածի շրջկենտրոնը՝ Եղվարդը, լիովին կձևավորվի նրա նոր թաղամասը։ Տասներորդ հնգամյակի վերջում Եղվարդը կդառնա ավելի քան 10 հազար բնակիչ ունեցող քաղաքատիպ ավան՝ կուլտուրայի և կրթական բազմաթիվ օջախներով։ 1976—1980 թթ. այստեղ կկառուցվեն ու շահագործման կհանձնվեն 600 տեղանոց կինոթատրոնի, հինգհարկանի հյուրանոցի, 150 տեղանոց ռեստորանի, մասնագիտացված նորատիպ խանութի, կապի հանգույցի բարետես շենքերը։ Լավ նվեր կստանան մատաղ սերունդը, երիտասարդությունը. կբացվեն 1.150 տեղանոց դպրոցը, պրոֆտեխնիկական ուսումնարանը, երիտասարդական սրճարանը, սպորտային համալիրը, կստեղծվի զբոսայգի՝ ջրավազանով և այլն։ Կծավալվի նաև բնակարանային շինարարությունը. կկառուցվեն ավելի քան 20 հազար քմ մակերեսով բազմահարկ բնակելի տներ։

Փոքր ավանը կդառնա շրջանի խոշոր բնակավայրերից մեկը՝ իր հասարակական ու բնակելի շենքերով։ Արագորեն կաճեն ու ավելի կգեղեցկանան Նոր Հաճըն և Լուսակերտ ավանները։ Նոր Հաճընի բնակչությունը կավելանա երեք անգամ և 1980 թ. կհասնի 13—15 հազարի։ Այստեղ շահագործման կհանձնվեն ավելի քան 40 հազար քմ մակերեսով բնակելի տներ, կուլտուրայի նոր օջախներ։ Եկող հնգամյակի վերջում Լուսակերտը կունենա 5—6 հազար բնակիչ։

Տասներորդ հնգամյակում շրջանում շատ բան կարվի բնակչության սպասարկումը և երեխաների կրթության գործը արմատապես բարելավելու համար։ Մեծ չափերով կընդլայնվի հանրակրթական դպրոցների և նախադպրոցական հիմնարկությունների ցանցը։ Նոր Գեղի, Լուսակերտ, Քանաքեռավան, Պռոշյան, Նոր Երզնկա ավաններում կկառուցվեն կենցաղ-սպասարկման տաղավարներ. Պռոշյանի սովխոզում, Քանաքեռավանում, Մրգաշենում և Նոր Գեղիում կստեղծվեն առևտրի կենտրոններ։ Մշակույթի նոր շենքեր կհառնեն Մրգաշենում և Նոր Երզնկայում։ Քարաշամբի համալիրը երկաթուղով կկապվի Երևան—Զարենցավան գծին։ Առաջիկա հինգ տարում բնական գազը մուտք կգործի բոլոր բնակավայրերը։ Նախատեսված է Արզնիի ձորիափին հիմնել մի շարք առողջարաններ, որտեղ ամեն ամիս կբուժվի 1.500 մարդ։

Թվարկածս բնավ ոչ լրիվ ցանկն է այն վերափոխումների, որ կատարվելու են գալիք՝ տասներորդ հնգամյակում։

Հարցազրույցը վարեց ԱՐՏԱՎԱԶԴ ՍԱՔԱՆՅԱՆԸ

ԷԿՈՆՈՄԻԿԱՅԻ ՀԱՐՑԵՐ

Ե՛Վ ՔԱՆԱԿ, Ե՛Վ ՈՐԱԿ

Բ. Ա. ՓՈՐՍՈՒՂՅԱՆ

Մեր ԵՐԿՐՈՒՄ ՎԻԹԽԱՐԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐ են հատկացվում թեթև արդյունաբերության հիմնական ճյուղերից մեկի՝ տեքստիլ արդյունաբերության և, հատկապես, տրիկոտաժի արտադրության զարգացմանը, որի նշանակությունը մեծ է բնակչության լայն սպառման առարկաներով ապահովելու գործում։ ՍՍՀՄ-ում 1974 թ., նախորդ տարվա համեմատությամբ, ավելի է արտադրվել 26 մլն հատ տրիկոտաժեղեն։ Թեթև արդյունաբերության այդ կարևոր ճյուղը լայնորեն զարգանում է նաև մեր հանրապետությունում։

Վերջին ժամանակաշրջանում հանրապետությունում կառուցվել է 14 ֆաբրիկա, որոնցից մի քանիսը, իբրև առաջնակարգ ձեռնարկություններ, ճանաչվել են ողջ երկրում։ Ներկայումս Սովետական Հայաստանի տրիկոտաժի ձեռնարկություններում աշխատում է ավելի քան 18 հազար մարդ՝ ՀՍՍՀ թեթև արդյունաբերության մինիստրության սիստեմում աշխատողների մեկ երրորդը։ 1973 թ. մինիստրության տրիկոտաժի ձեռնարկություններն արտադրել են 41,3 մլն հատ տրիկոտաժե սպիտակեղեն, 11,7 մլն հատ տրիկոտաժե վերնազգեստ, 42,3 մլն զույգ գուլպեղեն և 9,3 մլն զույգ ձեռնոցներ։ Սովետական Միության ընդհանուր հաշվեկշռում մեր հանրապետությունը տրիկոտաժե սպիտակեղենի արտադրությամբ գրավում է 4-րդ, տրիկոտաժե վերնազգեստի՝ 5-րդ և գուլպեղենի արտադրությամբ՝ 7-րդ տեղը։ Հայաստանը տրիկոտաժի բարձր զարգացած արդյունաբերության կենտրոններից է և երկրի տրիկոտաժեղենի խոշոր մատակարարը։ Հայաստանի մակնիշով տրիկոտաժեղենը առաքվում է երկրի շատ շրջաններ և մասամբ՝ սոցիալիստական երկրներ։

Ներկայումս մեծ աշխատանք է ծավալվել հանրապետության տրիկոտաժի ձեռնարկություններն արմատապես վերազինելու նպատակով։ Միայն իններորդ հնգամյակի անցած տարիներին ձեռնարկություններում տեղադրվել է հյուսելու-կարելու և ներկման-վերամշակման 2.500-ից ավելի ժամանակակից բարձր արտադրողական սարքավորում։ Տրիկոտաժի արդյունաբերությունը դարձել է հեռանկարային, շահութաբեր և արագ զարգացող ճյուղ, նրա հետագա առաջընթացը պահանջում է լուծել մի շարք էական հարցեր։ Ամենակարևորը, իհարկե, հումքի հարցն է։ Ֆաբրիկաների արտադրական թերությունների մեծ մասը հատկապես պարապուրդները, արտադրանքի ոչ ռիթմիկ թողարկումը, մոդելների և գույների, արտիկուլների չափսերի խախտումները հիմնականում հետևանք են այն բանի, որ ժամանակին ու լրիվ չի մատակարարվում հումքը, երբեմն ցածր է դրա որակը։

Հանրապետության տրիկոտաժի ձեռնարկություններին բամբակե մանվածք է մատակարարում Լենինականի Ս. Լուկաշինի անվան մանվածքային ֆաբրիկան, որի կարողությունը (իլիկների քանակով) այժմ արդեն անբավարար է։ Իսկ եթե հաշվի առնենք 1976—1980 թթ. հեռանկարը, ապա այդ անհամապատասխանությունն ավելի զգալի կդառնա։

Այդ առանձնապես վերաբերում է բարձր համարների սանրազտված մանվածքին։ 1975 թ. պլանի համաձայն, Լենինականի մանվածքային ֆաբրիկան

digitised by A.R.A.R.@

պետք է արտադրի 4.000 տոննա կարդային սովորական և 2.000 տոննա սանրագզվածքային մանվածք։ Թերևս կարդային մանվածքի թողարկումը կբավարարի պահանջարկը, ինչ վերաբերում է սանրագզվածքայինին, ապա այստեղ անպայման խզում կառաջանա։ ՀՍՍՀ թեթև արդյունաբերության մինիստրության նախագծային հատուկ կոնստրուկտորական բյուրոյի տնտեսական հետազոտությունների բաժնի ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ տասներորդ հնգամյակում սանրագզվածքային մանվածքի պակասը կկազմի 2.000 տոննա։

Տրիկոտաժի արդյունաբերությունը մանվածքով լիովին ապահովելու համար Պեմզաշենում կառուցվում է մանվածքային-ոլորման ֆաբրիկա, որը պետք է շահագործման հանձնվի 1975 թ. վերջերին։ Լենինականի մանվածքային ֆաբրիկայից Պեմզաշեն կփոխադրվի ոլորման արտադրամասի սարքավորումը, իսկ ազատված տարածությունը կհատկացվի մանվածքային արտադրությանը։ Ֆաբրիկաների այսպիսի վերակառուցումը միանգամայն նպատակահարմար է, այն հնարավորություն կընձեռի առանց խոշոր ծախսումների բարելավել տրիկոտաժի ձեռնարկությունների աճող պահանջները։

Հանրապետության տրիկոտաժի ձեռնարկությունների մաքուր և կիսաբրդյա մանվածքի տարեկան պահանջը 1.500 տոննա է։ Բրդյա մանվածքի այդ ծավալի հինգերորդ մասն ապահովում է Երևանի նուրբ բրդյա գործվածքների կոմբինատը, իսկ մնացածն ստացվում է այլ հանրապետություններից։ Տրիկոտաժե վերնազգեստի արտադրության շեշտակի աճից և Երևանի Ա. Մյասնիկյանի անվան տրիկոտաժի արտադրական միավորման գլխամասային ֆաբրիկայի վերակառուցումից հետո (որն Անդրկովկասում տրիկոտաժե վերնազգեստ արտադրող ամենախոշոր ձեռնարկությունն է), մաքուր և կիսաբրդյա սանրագզված մանվածքի պահանջարկը խիստ մեծանում է։ Հաշվի առնելով նաև այն, որ Երևանի նուրբ բրդյա գործվածքների կոմբինատը ևս ունի մանվածքի մեծ պահանջ, անհրաժեշտ է այժմյանից մտահոգվել մանվածք թողարկող նոր կարողությունների ստեղծման հարցով։

ՍՄԿԿ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ Լ. Ի. ԲՐԵԺՆԵՎԸ կուսակցության XXIV համագումարում նշեց. «Մեր ժողովրդական տնտեսության հնարավորությունների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ արտադրության արդյունավետության բարձրացման և տնտեսական աճի արագացման ռեզերվներ մեզանում կան, և դրանք միանգամայն նշանակալից են... Ես նկատի ունեմ աշխատաժամանակի կորուստների վերացումը, կադրերի հոսունության կրճատումը, աշխատանքում եղած անհամաչափության, սարքավորումների պարապուրդների վերացումը» (ՍՄԿԿ XXIV համագումարի նյութերը, էջ 84)։

Մեր հանրապետությունում տրիկոտաժի արտադրության հետագա զարգացման կարևոր ռեզերվը ձեռնարկություններում աշխատատար պրոցեսների կոմպլեքսային մեքենայացումն է, արտադրության տեխնոլոգիայի կատարելագործումը։ Դա մեծ չափով կնպաստի աշխատանքի արտադրողականության ու արտադրանքի որակի բարձրացմանը, հումքի խնայողությանը։

Մեր հետազոտությունները ցույց են տվել, որ գրեթե բոլոր ֆաբրիկաներում գոյություն ունի խզում լիովին մեքենայացված հիմնական տեխնոլոգիական պրոցեսների և օժանդակ աշխատանքների միջև։ Հատուկ նախագծային կոնստրուկտորական բյուրոյի հաշվարկների համաձայն, օժանդակ աշխատանքների մեքենայացման մակարդակը ճյուղում կազմում է 13,5 տոկոս, այն դեպքում, երբ Միության գործարաններում այն 52 տոկոս է։ 1972 թ. տվյալներով հանրապետության տրիկոտաժի ձեռնարկություններում 14.792 բանվորներից 5.227-ը կամ 35,3 տոկոսը օժանդակ աշխատանքներ են կատարում։

Այստեղից էլ՝ արտադրության կոմպլեքսային մեքենայացման նախագծերի մշակման և արմատավորման անհրաժեշտությունը, ինչպես դա արվել է Մերձմոսկովյան Կունցևոյի տրիկոտաժի ֆաբրիկայում, որտեղ օժանդակ գործողությունների մեծ մասը և հումքի ու կիսաֆաբրիկատի ընդունման, փոխադրման բոլոր աշխատանքները մեքենայացված են։

Մեզ մոտ կոմպլեքսային մեքենայացման այդպիսի առաջին նախագիծը մշակված է Սովետաշենի տրիկոտաժի ֆաբրիկայի համար, որտեղ մանվածքի և կիսաֆաբրիկատի ընդունման, բեռնաթափման, փոխադրման և տեխնոլոգիական սարքավորումների վերանորոգման աշխատանքները դեռևս կատարվում են ձեռքով։ Օժանդակ և փոխադրման 36 գործողություններից միայն վեցն են (16,6 տոկոս) մեքենայացված։

Կոնստրուկտորական բյուրոյի մշակած նախագծով ֆաբրիկայի աշխատատար պրոցեսները մեքենայացվում են։ Նախահաշվի համաձայն, ծախսերը կկազմեն 28,5 հազար ռուբլի, որը կհատուցվի կես տարում։ Տարեկան տնտեսական օգուտը կկազմի 133 հազար ռուբլի, ըստ որում օժանդակ բանվորների թիվը կկրճատվի 44-ով։ Նրանք կաշխատեն հիմնական արտադրամասերում։ (Ցավոք, ֆաբրիկայում այդ նախագծի իրագործումը դանդաղ է ընթանում)։ Եթե առաջիկա մեկ-երկու տարում հաջողվի կոմպլեքսային մեքենայացման նախագծեր մշակել բոլոր ֆաբրիկաների համար և գլխավորը՝ իրագործել դրանք, ապա ճյուղում արտադրության արդյունավետությունը, առանց լրացուցիչ խոշոր ծախսերի, կբարձրանա 1,2 անգամ։

ՈՉ ՊԱԿԱՍ ԿԱՐԵՎՈՐ Է ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԱՐՏԱԴՐՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ բարձրացումը, որը ճյուղում բնութագրվում է հետևյալ տվյալներով.

Ցուցանիշները	Չափի միավորը	1970 թ.	1973 թ.	1973 թ. տոկոսներով՝ 1970 թ. նկատմամբ
Հիմնական արդյունաբերական արտադրական ֆոնդերը	հազար ռուբլի	25296	37334	147,5
Համախառն արտադրանքը 1967 թ. հուլիսի 1-ի գներով	մլն ռուբլի	125,4	143,9	114,7
Արտադրական անձնակազմի թվաքանակը	մարդ	16205	17403	107,4
Ֆոնդազինվածությունը (մեկ բանվորի հաշվով)	ռուբլի	1560	2139	137,1
Էլեկտրազինվածությունը	կվտ/ժամ	1136	1297	114,1
Աշխատանքի արտադրողականությունը	ռուբլի	7740	8266	106,7
Ֆոնդահատույցը	ռուբլի	4,96	3,85	77,6

Եվ այսպես, այն դեպքում, երբ 1970—1974 թթ. տրիկոտաժի արտադրության ձեռնարկություններում ավելացել են՝ հիմնական արդյունաբերական-արտադրական ֆոնդերը 47,5, ֆոնդազինվածությունը՝ 37,1 և էլեկտրազինվածությունը՝ 14,1 տոկոսով, աշխատանքի արտադրողականությունն այդ նույն ժամանակաշրջանում բարձրացել է ընդամենը 6,7 տոկոսով։

ՀԿԿ Կենտկոմի հունվարյան պլենումը միանգամայն տեղին նշեց, որ հանրապետության թեթև արդյունաբերության մինիստրության ձեռնարկություններում թերակատարվել է աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման՝ հնգամյա պլանով նախատեսված առաջադրանքը։ Այս առումով վիճակն առավելապես տագնապալի է տրիկոտաժի արտադրության ասպարեզում։ Այստեղ մեկ բանվորի աշխատանքի արտադրողականությունը 1973 թ., նախորդ տարվա համեմատությամբ, իջել է 255 ռուբլով։ Այդ նույն ժամանակաշրջանում մի շարք ձեռնարկություններ չեն կատարել աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման պլանները։ Դրանց թվին են պատկանում Սպիտակի, Երևանի № 1, Լենինականի և Գորիսի տրիկոտաժի ֆաբրիկաները։ Վիճակը գրեթե նույնն էր նաև անցյալ տարի։

digitised by A.R.A.R.@

Աշխատանքի արտադրողականության աճի վրա խիստ բացասաբար է անդրադառնում բանվորական ուժի հոսունությունը։ Հանրապետության տրիկոտաժի ձեռնարկություններում 1970—1973 թթ. աշխատանքից ազատվել են 14.121 և նորից ընդունվել 14.173 բանվորներ։ Եվ դա այն դեպքում, երբ նրանց տարեկան միջին թիվը 14.606 է։ Այսպիսով, չորս տարում բանվորների կազմը լրիվ նորացել է։ Տրիկոտաժի ձեռնարկություններից յուրաքանչյուր աշխատանքային օր, միջին հաշվով, ազատվել են 17-ից ավելի մարդ և նույնքան էլ ընդունվել։ Պարզ է, որ նման պայմաններում արտադրանքի որակի մասին խոսելն ավելորդ է։ Չէ՞ որ նոր ընդունվող բանվորի որակավորման համար պահանջվում է 5—6 ամիս։ Հոսունության հիմնական պատճառը աշխատողների, մանավանդ բանվորուհիների համար կուլտուր-կենցաղային նորմալ պայմանների բացակայությունն է։ Շատ ֆաբրիկաների մանկամսուրներում ու մանկապարտեզներում խնամքի կարիք ունեցող ոչ բոլոր երեխաներն են ընդգրկված։

Պետք է նշել, որ հոսունությունը ո՛չ միայն տնտեսական, այլև սոցիալական հետևանքներ ունի։ Բարձր հոսունության պատճառով ձեռնարկություններում անկայուն է դառնում կոլեկտիվի կազմը, իսկ նոր կադրերի պատրաստումը մեծ ջանքեր է պահանջում։

Բավարար հիմքերի վրա չի դրված նաև աշխատաժամանակի օգտագործումը։ Անցած չորս տարում, մեկօրյա պարապուրդների պատճառով, տրվել է 61,8 հազար աշխատօրվա կորուստ, ներհերթափոխայինի՝ 91,2 հազար, գործալքման՝ 42,6 հազար և ձեռնարկության վարչակազմի թույլտվությամբ աշխատանքի չներկայանալու պատճառով՝ 212,7 հազար։ Ընդամենը՝ 408,3 հազար աշխատօր։ Այլ կերպ ասած, օրական աշխատանքի չեն ներկայացել 408 մարդ, բանվորական կազմի մոտ 2,8 տոկոսը, դրա հետևանքով չորս տարում պակաս է տրվել 15,6 մլն ռուբլու արտադրանք։

Տրիկոտաժի ձեռնարկությունների կուսակցական, արհմիութենական կազմակերպությունները, տնտեսական ղեկավարները պետք է անհրաժեշտ հետևողություն անեն ՀԿԿ Կենտկոմի այս տարվա հունվարյան պլենումի որոշումներից, գործնական միջոցների դիմեն՝ բարձրացնելու պետական և աշխատանքային կարգապահությունը։

Իններորդ հնգամյակի եզրափակիչ տարում հարկավոր է ապահովել աշխատանքի արտադրողականության այնպիսի աճ, որ կատարվեն ամբողջ հնգամյակի առաջադրանքները։ Դրա համար անհրաժեշտ է ո՛չ միայն արմատավորել նոր մեքենաներն ու տեխնոլոգիան և ընդլայնել արտադրությունը, այլև առավել արդյունավետ կազմակերպել աշխատապրոցեսը և ժամանակը։ Հետազոտությունները վկայում են, որ այդ գործում կան վիթխարի ռեզերվներ։

ՏՐԻԿՈՏԱԺԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ԳՈՅՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒՆԵՑՈՂ մյուս թերությունն այն է, որ լրիվ չեն օգտագործվում արտադրակարողությունները։ Ինչպես արդեն նշվեց, 1970—1973 թթ. հիմնական արտադրաֆոնդերն ավելացան 47,5 տոկոսով, իսկ արտադրանքի ծավալն աճեց ընդամենը 14,7 տոկոսով։ Ինչ վերաբերում է ֆոնդահատույցին, ապա այն տարեցտարի պակասել է և 1973-ին, 1970 թ. համեմատությամբ, կազմել ընդամենը 77,6 տոկոս։

Եթե անցյալում Միջին Ուրալի, Հեռավոր Արևելքի, Միջին Ասիայի շրջանները չունեին իրենց տրիկոտաժի արդյունաբերությունը և գնում էին այն ամենը, ինչ ներկայացնում էին մեր ֆաբրիկաները, ապա այժմ, երբ այնտեղ ստեղծվում են համանման ձեռնարկություններ, նրանք ավելի խստապահանջ են մատակարարվող արտադրանքի որակի նկատմամբ։ 1971 թ. Մոսկվայի տոնավաճառում Կիրովականի ֆաբրիկան վաճառքի էր հանել հին մոդելների, դժգույն նախշերով արտադրանք. առևտրական կազմակերպություններն իրավացիորեն հրաժարվեցին գնել այն, ուստի ֆաբրիկայի 28 մլն ռուբլու արտադրանքը՝ (արտադրության տարեկան պլանի 70 տոկոսից ավելին) չվաճառվեց։ Այդպիսի անպատասխանատվության հետևանքով ֆաբրիկան խոր ճեղքվածք

ունեցավ, ձեռնարկությունն այդ դրությունից դուրս բերելու համար նոր ղեկավարությունից պահանջվեց երկու տարվա համառ աշխատանք։

Տրիկոտաժի ձեռնարկությունները պարտավոր են ուսումնասիրել սպառողի ճաշակն ու պահանջները, վերակառուցել արտադրությունը։ Մինչդեռ թողարկվող արտադրանքի նորացման պրոցեսը, որակի բարելավումը, տեսականու ընդլայնումը ձեռնարկություններում դանդաղ են ընթանում։ Հենց դրանով են բացատրվում առևտրական կազմակերպությունների հաճախակի բողոքները, արտադրանքը ֆաբրիկաներին վերադարձնելու և վերամշակելու դեպքերը, տուգանքի զգալի գումարները։ Միայն 1973 թ. եղել է արտադրանքի վերադարձման 2.114 փաստ, վճարվել է 1,2 մլն ռուբլու տուգանք, որից Կիրովականի տրիկոտաժի ֆաբրիկան՝ 387 հազար, Լենինականի գուլպայինը՝ 267 հազար, Երևանի տրիկոտաժի № 1 ֆաբրիկան՝ 184 հազար ռուբլի և այլն։

Ոմանց կարծիքով, ընդհանրապես անթերի արտադրանք չի կարող լինել, մանավանդ, եթե խոսքը վերաբերում է տրիկոտաժին։ Բայց միութենական շատ ձեռնարկություններ վաղուց արդեն հերքել են նման պնդումը։ Այս տեսակետից ուսանելի փորձ է կուտակել Տիրասպոլի կարի ֆաբրիկան, որտեղ թողարկվում է միայն առաջին կարգի արտադրանք, իսկ 31 արտադրատեսակ արժանացել է պետական որականիշի։ Թողարկվող արտադրանքի որակը բարձրացնելու համար այստեղ պայքարում են ֆաբրիկայի վեցհազարանոց կոլեկտիվի բոլոր անդամները։ Արտադրամասերում ու բաժիններում արտադրանքի որակի բարելավման համար ֆաբրիկայի տեխնիկական վերահսկողության բաժնի փոխարեն, որն արձանագրում է, բայց չի կանխում խոտանը, ստեղծվել է որակի կառավարման միասնական բաժին։ Այն կոմպլեքսային ձևով լուծում է բոլոր հարցերը, որոնք առնչվում են թողարկվող արտադրանքի որակին։ Տիրասպոլի ֆաբրիկայի փորձը ներկայումս արմատավորվում է և մեր ձեռնարկություններում։ Լենինականի Ջկալովի անվան ֆաբրիկայի աշխատանքի առաջին արդյունքները վկայում են, որ այն մեզ մոտ ևս արդյունավետ է։

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՏՐԻԿՈՏԱԺԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏԱԳԱ զարգացման կարևոր խթան է նաև այդ ճյուղի կառավարման ռացիոնալ կառուցվածքի ընտրությունը։

ՍՄԿԿ Կենտկոմի և ՍՍՀՄ Մինիստրների սովետի՝ «Արդյունաբերության կառավարման հետագա կատարելագործման մի քանի միջոցառումների մասին» հայտնի որոշումը պահանջում է ապահովել կառավարման մարմինների հետագա կատարելագործումը, ավելի հստակ սահմանել իրավունքներն ու պարտականությունները կառավարման օղակների միջև, առավել ճկուն և օպերատիվ դարձնել վարչական ապարատի գործունեությունը։ Առաջադրված խնդիրների լուծումը պահանջում է արտադրամիավորումների աշխատանքի փորձի բազմակողմանի ուսումնասիրություն, հաշվի առնելով, որ վերջին տարիներին ստեղծված կառավարման կառուցվածքային ոչ բոլոր ձևերն են արդարացրել իրենց։

Ինչպես ցույց է տալիս փորձը, առավել արդյունավետ արտադրամիավորումները նրանք են, սավոռ է ՍՍՀՄ թեթև արդյունաբերության մինիստրության մեթոդական ցուցումներում, որոնք մեկ տնտեսական շրջանի սահմաններում են և արտադրածավալով չեն անցնում աշխատանքի վարձատրության առաջին խմբից՝ 3—4 հազար բանվոր ունեցող 4—6 արտադրամիավորումներից։ Այս տեսակետից հատկանշական է Լենինգրադի փորձը։ Այստեղ տրիկոտաժի արդյունաբերության 22 ֆաբրիկաներ ընդգրկված են արտադրական 3 միավորումներում՝ յուրաքանչյուրում 6—7 ձեռնարկություն, շուրջ 4.000 բանվոր և, միջին հաշվով, մինչև 30 մլն ռուբլու արտադրանքի ծավալ, ընդ որում միավորման բոլոր ֆաբրիկաները վերածվել են մասնագիտացված արտադրամասերի և արտադրությունների։ Կարճ ժամկետում այդ միավորումներից յուրաքանչյուրը հասել է արտադրական մեծ հաջողությունների։

Արտադրության արդյունավետության բարձրացման և արագ աճող այդ

digitised by A.R.A.R.@

ճյուղի կառավարման կառուցվածքի բարելավման նպատակով որոշվել է «Անուշ» միավորման բազայի վրա մեզ մոտ կազմակերպել մասնագիտացված չորս միավորում՝ ըստ թողարկվող արտադրանքի. տրիկոտաժե վերնազգեստների, տրիկոտաժե սպիտակեղենի, գուլպեղենի և ձեռնոցների: Երկու խոշորագույն ձեռնարկություններ՝ Կիրովականի և Լենինականի ֆաբրիկաներն իրենց մասնաճյուղերով, կդառնան ինքնուրույն արտադրամիավորումներ:

Հանրապետության տրիկոտաժի արդյունաբերության կազմակերպման այս սխեմայի մշակման հիմքում ընկած է կառավարման նպատակահարմարության սկզբունքը, որը թույլ է տալիս արտադրամիավորումներում և խոշորացված ձեռնարկություններում ռացիոնալ զուգակցել նոր ստեղծվող ձեռնարկությունների մասնագիտացումը, նրանց տերիտորիալ տեղաբաշխումը, ղեկավար կադրերի առկա կազմը, ինչպես նաև խոշորացված ձեռնարկությունների իրավունքների և իրավական ինքնուրույնության պահպանումը, որը մեր պայմաններում վճռական նշանակություն ունի տնտեսական գործունեության ընթացքում ծագող բազմաթիվ հարցեր օպերատիվ և ժամանակին լուծելու համար:

ՀԿԿ Կենտկոմի հունվարյան պլենումը իրավացիորեն նշեց, որ անհրաժեշտ է վերացնել զանազան գերատեսչությունների և կազմակերպությունների ավելորդ ու բազմաքանակ մանր արտադրությունները և արտադրամասերը, որոնք ապօրինի ստեղծվում են պլանային ու տնտեսական մարմինների թողտվությամբ:

Հայտնի է, որ մեր հանրապետությունում, ՀՍՍՀ թեթև արդյունաբերության մինիստրությունից բացի, տրիկոտաժեղենի արտադրությամբ զբաղվում են հանրապետության տեղական արդյունաբերության և բնակչության կենցաղային սպասարկման մինիստրությունների, ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի կոմիտեի, խուլ-համրերի միավորման և երգչախմբային ընկերության ձեռնարկությունները: Այդ կազմակերպությունների արտադրանքը (որը կազմում է թեթև արդյունաբերության մինիստրության ձեռնարկությունների թողարկած տրիկոտաժեղենի 4—5 տոկոսը), միօրինակ է, ցածրորակ, անհրապույր, վատ հարդարված, անճաշակ փաթեթավորված: Պատճառն այն է, որ այս ձեռնարկությունների ինժեներա-տեխնիկական հարցերը հաճախ լուծում են այնպիսի մարդիկ, որոնք ոչ մի կապ չունեն տրիկոտաժի արտադրության հետ: Այսպես, երկար տարիներ տեղական արդյունաբերության Երևանի «Տնայնագործ» կոմբինատի տրիկոտաժի մասնաճյուղը ղեկավարում էր մասնագիտությամբ կոշկագործ, վարորդի էր վստահվել ներկման արտադրամասը, մանվածքային և կարի արտադրամասերը ղեկավարում էին նույնպես պատահական անձինք:

«Հայհագուստ»-ի ղեկավարությունն ամեն տարի բարձրացնում է հիշյալ ձեռնարկությունների տրիկոտաժեղենի արտադրության աննպատակահարմարության հարցը, քանի որ ՀՍՍՀ թեթև արդյունաբերության մինիստրության ձեռնարկությունների թողարկած տրիկոտաժեղենը լիովին բավարարում է ինչպես մեր, այնպես էլ եղբայրական մյուս հանրապետությունների ներկայացրած պահանջը: Եվ մեզ թվում է, որ վաղուց ժամանակն է արմատապես լուծելու այս հարցը:

Տրիկոտաժի արտադրության հետագա առաջընթացը, արտադրանքի որակի բարձրացումը ժողովրդատնտեսական կարևոր նշանակություն ունեցող խնդիր է, որի լուծմամբ շահագրգռված է ողջ բնակչությունը:

ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾԵԼ ՆԱԽԱԳԾԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔԸ

Լ. Ա. ԵՐԶՆԿՅԱՆ
ՀՍՍՀ Մինիստրների սովետի պետշինի
նախագահի առաջին տեղակալ

ՄԵՐ ԵՐԿՐՈՒՄ ԱՄԵՆ ՏԱՐԻ վիթխարի միջոցներ են հատկացվում շինարարությանը: Այդ պայմաններում հույժ կարևոր է կապիտալ ներդրումների բանիմաց օգտագործումը: Ամենից առաջ, անհրաժեշտ է կառույցները ժամանակին ապահովել տեխնիկական փաստաթղթերով, հաշվի առնել գիտության ու տեխնիկայի նորագույն նվաճումները, որոնք ապահովում են շինարարության արժեքի զգալի իջեցում, աշխատանքի արտադրողականության արագ աճ: Վերջին տարիներին ընդունվել և կենսագործվում են մի շարք կարևոր որոշումներ, որոնց շնորհիվ նկատելի դրական տեղաշարժ են կատարել հանրապետության առաջատար նախագծային ինստիտուտները:

Տեխնիկական առաջավոր լուծումների շնորհիվ նախագծային կազմակերպությունները ստեղծել են մի շարք բարձրորակ նախագծեր, բարձրացել է դրանց տեխնիկական մակարդակը: Շատ բան է արվել բարձր արտադրողական սարքավորումների, հատակագծման ծավալային առաջավոր լուծումների, առավել արդյունավետ նյութերի, գիտության ու տեխնիկայի նորագույն նվաճումների կիրառման ասպարեզներում: Հիշարժան են սովետական ճարտարապետության նվաճումների համամիութենական ստուգատեսում երկրորդ մրցանակի արժանացած «Հրազդան» մարզադաշտը, մայրաքաղաքի «Ռոսիա» կինոթատրոնը, երիտասարդության պալատը, Երևանի ու Սևանի գլխավոր հատակագծերը: Երևանի կենտրոնի կառուցապատման նախագիծը համամիութենական մրցույթում շահեց առաջին մրցանակը: ԺՏՆՑ-ում ցուցադրված էին 129 սերիայի խոշորապանել բնակելի տների որակյալ նախագծեր, որոնց հեղինակները պարգևատրվեցին արծաթե և բրոնզե մեդալներով:

ՆԱԽԱԳԾԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔՈՒՄ, որոշ հաջողությունների զուգընթաց, կան զգալի թերություններ: Այդ կազմակերպությունները դեռևս շատ անելիքներ ունեն՝ կենսագործելու համար կուսակցության ու կառավարության առաջադրանքները: Նախագծային գործի պատշաճ կազմակերպմանը մեծ չափով խանգարում է մեր հանրապետությունում մանր ու սակավազոր նախագծային ինստիտուտների, դրանց մասնաճյուղերի, նախագծային-կոնստրուկտորական բյուրոների առատությունը: Կազմակերպվել են զուգահեռ գործող մանր հիմնարկություններ, որոնք մեծ մասամբ չեն նպաստում տեխնիկական փաստաթղթերի արմատական բարելավմանը և չեն ապահովում դրանց ժամանակին ավարտումը: Այդ կազմակերպությունների նախագծերը ցածրորակ են, դրանք հաճախ խախտում են նախագծման առկա նորմաներն ու ժամկետները: Քիչ չեն դեպքերը, երբ ճիշտ չի որոշվում նախագծվող օբյեկտների նախահաշվային արժեքը, որը և կազմալուծում է կապի-

digitised by A.R.A.R.@

տալ շինարարության պլանավորումն ու կատարումը։ Նման իրավիճակը, ինչպես և հանրապետությունում որակյալ նախագծողների պակասը, հանգեցնում են հանրապետական ենթակայության նախագծային կազմակերպությունների մասնագետ կադրերի հոսունության, բացասաբար անդրադառնում նրանց գործունեության վրա։

Նախագծային ինստիտուտների ու մասնաճյուղերի ստեղծումը մեծ մասամբ արտադրական անհրաժեշտության արդյունք չէ, քանի որ հանրապետության ենթակայության նախագծային կազմակերպությունները կարող են լիովին ապահովել կառուցվող օբյեկտների ընդհանուր շինարարական մասերի մշակումը։ Ստեղծվել է այնպիսի իրադրություն, որ 1974 թ. հանրապետության մի շարք ինստիտուտներ, այդ թվում և «Հայարդնախագիծը» թերբեռնված էին։ Ուստի և անհրաժեշտ է միավորել մանր ու սակավազոր նախագծային կազմակերպությունները։ Ուսումնասիրությունը վկայում է, որ հնարավոր է կիսով չափ կրճատել դրանց և կոնստրուկտորական կազմակերպությունների թիվը— գոյություն ունեցող 45-ից թողնել 20—22-ը։ Այդպիսով, հնարավոր կլինի խուսափել նախագծման հարցերում ծագող լրացուցիչ դժվարություններից։ Հայկական ՍՍՀ պետշինը դիմել է ՍՍՀՄ պետշինին, նպատակահարմար գտնելով, ամենից առաջ, միավորել միութենական նախագծային կազմակերպությունները— «Սեվկավպիշշեպրոմ» կոմպլեքսային նախագծային ինստիտուտի բաժինը և Ռոստովի «Ջերմոպրոյեկտ» ինստիտուտի Երևանի մասնաճյուղը միացնել «Հայարդնախագծին», «Սոյուզկուրորտպրոյեկտ»-ի երևանյան խումբը՝ «Հայպետնախագծին», «Սոյուզգիպրոսելխոզ» ինստիտուտի երևանյան մասնաճյուղը՝ «Հայպետգյուղնախագծին»։ Հասունացել է և հանրապետության համապատասխան ինստիտուտների, առաջին հերթին՝ «Հայպետտեղարդնախագծի» և «Հայարդնախագծի» միավորման անհրաժեշտությունը։

Նախագծային կազմակերպությունների աշխատանքում լուրջ թերություն է ոչ պիտանի, անօգտակար (бросовый) աշխատանքների մեծ քանակը։ Ամեն տարի հսկայական միջոցներ են վատնվում շինարարությունում չօգտագործվող նախագծա-նախահաշվային փաստաթղթերի մշակման վրա։ Մինիստրություններն ու գերատեսչություններն այնպիսի նախագծեր են պլանավորում, որոնց օգտագործման ռեալ հնարավորություններ չկան։ Դա մեծ վնաս է հասցնում պետությանը, քանի որ մշակված այդ փաստաթղթերը հնանում են, անպետքանում, իսկ ծախսված միջոցները դուրս են գրվում։ Բազմաթիվ նախագծողներ, փոխանակ ներգրավվելու ժողովրդա-տնտեսական պլանով նախատեսված շինարարական կարևոր օբյեկտներում, զբաղվում են նախագծային-նախահաշվային ոչ պիտանի փաստաթղթերի մշակմամբ։

Պատվիրատուների դարակներում տարիներով ընկած են «Հայպետնախագծի» կազմած Արզնու բյուրեղապակու գործարանի ակումբի, էջմիածնի պիոներների տան, Արտաշատի կինոթատրոնի, արդյունաբերական տեխնիկումի նախագծերը։ Նույն բախտին են արժանացել Մասիսի և Ապարանի ավտոձեռնարկությունների, գիտությունների ակադեմիայի տպարանի, Մինիստրների սովետի մամուլի պետական կոմիտեի՝ դասագրքերի և ուսումնական ձեռնարկների տպարանի նախագծերը («Հայարդնախագիծ»), Հոկտեմբերյանի շրջանի Լուկաշինի անվան սովխոզի գյուղատնտեսական տեխնիկումի և Լենինականի № 2 թռչնաբուծական ֆաբրիկայի նախագծերը («Հայպետգյուղնախագիծ»)։

ՍՍՀՄ պետշինի և ֆինանսների մինիստրության ստուգումները երկրի նախագծային կազմակերպություններում հայտաբերեցին բազմաթիվ ոչ պիտանի նախագծեր։ Այդ կարգի թերությունները գտնվել են և մեր հանրապետությունում։ Այսպես, «Գիպրոտորգ» նախագծային ինստիտուտի հայկական մասնաճյուղը հիմնականում նախագծում է օբյեկտներ ՀՍՍՀ առևտրի մինիստրության համար. նախագծային-հետախուզական աշխատանքներին հատկացվող միջոցների ճիշտ օգտագործման նկատմամբ մինիստրության և նրա

կապիտալ շինարարության բաժնի անբավարար վերահսկողության հետևանքով անթույլատրելի չափերի են հասել ոչ պիտանի նախագծերը։ Երևանի կահույքի տան համար դրանք կազմում են 1.670 ռուբլի՝ պատվիրատուի կողմից տեղամասը փոխելու հետևանքով։ Նույն պատճառով էջմիածնի և Երևանի ծածկած շուկաների համար համապատասխանաբար խոտանվեց 4.600 և 1.800 ռուբլու աշխատանք։ Հրազդանի սառնարանի ընդլայնման գործում խոտանված աշխատանքները կազմում են 36.000 ռուբլի. այստեղ, տեխնիկական նախագծի ավարտից հետո, հանրապետության առողջապահական մարմինները, սանիտարական նկատառումներով, արգելեցին շինարարությունը։ «Հայպետտրանսնախագիծ» ինստիտուտում մշակված՝ Սևան—Շորժա—Զոդ երկաթուղու աշխատանքային գծագրերում անօգտակար աշխատանքների արժեքը 7.200 ռուբլի է։ Արթիկ քաղաքում ուղեկամրջի աշխատանքային գծագրերի 20.000 ռուբլու անօգտակար աշխատանքները հետևանք են այն բանի, որ շինարարը փոփոխություններ է մտցրել ուղեկամրջի հենանի՝ վաղօրոք համաձայնեցված կառուցվածքներում։

ՀՍՍՀ կապի մինիստրության կողմից նախագծային առաջադրանքի փոփոխման պատճառով Կիրովականի երկաթուղային կայարանի փոստային առաքումների բաժանմունքի համար «Հայպետնախագիծ» ինստիտուտի մշակած նախագծերից խոտանվել է 9.500 ռուբլու աշխատանք։ Մոնտաժային կոնստրուկցիաների նախապատրաստուկների գործարանի համար «Հայարդնախագիծ» ինստիտուտի մշակած գծագրերից խոտանվել են 25.000 ռուբլու նախագծեր, որի պատճառը ՍՍՀՄ մոնտաժային և հատուկ շինաշխատանքների մինիստրության կողմից նախագծային առաջադրանքների փոփոխությունն է։

Մեծ կամ փոքր չափերով անօգտակար աշխատանքներ կան հանրապետության գրեթե բոլոր նախագծային կազմակերպություններում, որոնք հաճախ մեխանիկորեն, առանց առաջադրանքները քննադատաբար վերլուծելու, ձեռնամուխ են լինում դրանց կատարմանը։ Երբեմն նրանք բավականաչափ տեղյակ չեն նորմատիվային գործող փաստաթղթերի պահանջներին։ Նախագծային ինստիտուտներում չեն վերահսկում նախագծման նորմաների պահանջների պահպանմանը։ Ոչ ռեալ օբյեկտների նախագծումը լիովին կբացառվի միայն այն դեպքում, երբ պլանավորվող մարմինները նախագծային կազմակերպությունների պլաններում ներառնեն միայն պատվիրատուի կողմից՝ նախնական անհրաժեշտ բոլոր տվյալներով հիմնավորված օբյեկտներ։

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻ ՇԱՐՔ ՆԱԽԱԳԾԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ՀՍՍՀ Մինիստրների սովետի պետշինի ստուգումները բացահայտել են նախագծման նորմատիվային պահանջների կոպիտ խախտումներ։ Դրանք հաճախ ծայր են առնում հենց այն ժամանակ, երբ պատվիրատուները կազմում են նախագծային առաջադրանքները. դրանցում ներառվում են ավելորդ օբյեկտներ, ուռճացվում են շինարարության ծավալները, փոփոխվում են ադմինիստրատիվ-կենցաղային կոմունիկացիաների մակերեսները։ Առանց տեխնիկա-տնտեսական հիմնավորման նախատեսվում է տրանսպորտի այս կամ այն տեսակը, մեծացվում է շենքերի, օժանդակ կառույցների միջնահատվածը և այլն։ Պատշաճ կերպով չեն մշակվում շինարարության տեխնիկա-տնտեսական հիմունքները, կառուցվածքային ու ծավալային հատակագծման լուծումները՝ ինչպես առաջադրանքը նախագծման հանձնելիս, նույնպես և պատվիրատուի, կապալառուի և նախագծային կազմակերպության կողմից այն մշակելիս, հաստատելիս ու համաձայնեցնելիս։

Խնայողական նախագծմանը երբեմն խանգարում են և շինկազմակերպությունները։ Հաճախ տնտեսապես առաջավոր լուծումներով նախագծերը չեն իրականացվում։ Պատճառաբանում են, թե շինարարությանը մոտ գտնվող երկաթբետոնե շինվածքների գործարանները արտադրանք են թողարկում նախկինում գործող սխեմաներով։ Արդյունքը լինում է այն, որ նախագծողները հարկադրված նախագծերում ներառնում են շինարարների առաջարկածը, եթե նույնիսկ այն հակասում է ժամանակակից պահանջներին։ Օրինակները վկա-

digitised by A.R.A.R.@

յում են, որ որոշ դեպքերում շինկազմակերպությունները են նախագծողներին թելադրում իրենց տեխնիկական քաղաքականությունը՝ խոչընդոտելով առաջավոր ու խնայողական լուծումների և կառուցվածքների ներդրմանը։ Սրան ևս պետք է վերջ տալ։ Անհրաժեշտ է շինարարության մեջ օգտագործել առաջավորն ու նորը, անկախ շինկազմակերպության ցանկությունից, ապահովել ձեռնարկության ճարտարապետական-հատակագծման լուծումների, շինկառուցվածքների ու նյութերի ճիշտ ընտրությունը։

Շինարարության մեծ ծավալները նախագծային կազմակերպությունների առջև խնդիր են դրել՝ առավելագույնս տիպայնացնել շինկառուցվածքները։ Ցավոք, արդյունաբերական օբյեկտների մեծ մասը դեռևս կառուցվում է անհատական նախագծերով, որոնցում անբավարար է տիպային կառուցվածքների ու դետալների կիրառումը։ Տիպային նախագծերը շահեկանորեն տարբերվում են անհատականներից ո՛չ միայն տեխնիկական լուծումներով, այլև տեխնիկա-տնտեսական ցուցանիշներով։ Հաշվի առնելով դրանց դերը շինարարության արժեքի իջեցման և որակի բարձրացման գործում, նախագծային կազմակերպությունները պետք է մեծ ուշադրություն հատկացնեն տիպային նախագծման հարցերին։

Նախագծերն անպայման պետք է պարունակեն տեղական շինանյութերի օգտագործման տարբերակները՝ Հայաստանի թեթև լցանյութերից պատրաստված կառուցվածքների բազայի վրա։ Այս հանգամանքը հնարավորություն կընձեռի իջեցնելու հավաքովի կառուցվածքների քաշը։ Աններելի է, որ մենք մինչև այժմ կառուցվածքներում չենք կիրառում ժողովրդա-տնտեսական վիթխարի նշանակություն ունեցող այնպիսի հիանալի շինանյութ, ինչպիսին հայկական պեռլիտն է...

Անհրաժեշտ է տիպային առավելագույն կրճատմամբ հասնել նախագծային լուծումների միատարրության։ Դրանով վերջ կտրվի այն արատավոր պրակտիկային, երբ իրար կողքի կառուցվում են տիպային նախագծերով մի քանի օբյեկտներ՝ կառուցվածքային տարբեր լուծումներով, որը և արհեստականորեն դժվարացնում է շինարարական դետալների պատրաստումը։ Այժմ ՍՍՀՄ պետշինն ուսումնասիրում է միութենական բոլոր հանրապետություններում տիպային նախագծերի կազմման հատուկ ինստիտուտներ ստեղծելու հարցը, որի լուծումը, անշուշտ, կբարելավի տիպային նախագծման գործը։

Արդյունաբերական օբյեկտների նախագծման ճիշտ լուծումների կարելի է հասնել միայն առաջավոր ձեռնարկությունների փորձի խոր ուսումնասիրմամբ և գիտահետազոտական աշխատանքների արդյունքների կիրառմամբ։ Անբավարար է հանրապետության գիտահետազոտական և նախագծային ինստիտուտների կապը։ Դրանց համագործակցությունը զգալիորեն կբարելավի նախագծման որակը։ Նախագծային շատ կազմակերպությունների գործունեության լուրջ թերություններից է արդյունաբերության տարբեր ճյուղերում սեփական տեխնոլոգիայով խմբերի բացակայությունը, որի հետևանքով տեխնոլոգիական մասը հաճախ նախագծվում է Հայաստանից դուրս։ Նման իրավիճակը խանգարում է նախագծերի ժամանակին ավարտմանը և հաճախ հանգեցնում լուրջ տարաձայնությունների։ Պետք է հասնել այն բանին, որ նախագծվող աշխատանքների հիմնական մասը կատարվի մեր հանրապետությունում։

ԲՆԱԿԵԼԻ ՇԵՆՔԵՐԻ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՏԵՍՔԸ հաճախ միօրինակ է, անհաճո։ Ցածրորակ են նախագծված հատկապես տուֆաբլոկով կառուցված մի քանի բնակելի տներ, որոնք չեն ներդաշնակում մեր քաղաքի գեղեցկությանը։ Այս առումով խիստ կարևոր է միաձույլ երկաթ-բետոնի օգտագործումը։ Միաձույլ բետոնից բնակելի և քաղաքացիական կառույցների շինարարությունն անհամեմատ մեծ հնարավորություններ է ընձեռում ճարտարապետական ժամանակակից լուծումների համար։ Գաղտնիք չէ, որ հայտնվելով տիպային միօրինակ նախագծերով կառուցված նոր թաղամասերում, երբեմն չես կարող որոշել որ քաղաքում ես՝ Մոսկվայում, Կիևում, թե՞ Երևանում։

Բացի այդ միաձույլ երկաթ-բետոնն ավելի լավ է ապահովում կառույցների սեյսմադիմացկունությունը։ ՍՍՀՄ պետշինի որոշմամբ, նախատեսված է երկրի տարբեր շրջանների, ամենից առաջ Միջին Ասիայի և Անդրկովկասի՝ բարձր սեյսմիկություն և կլիմայական առավել բարենպաստ պայմաններ ունեցող հանրապետություններում բնակելի շենքերի տիպային նախագծերը կազմելիս լայնորեն կիրառել միաձույլ երկաթ-բետոնը։ Պետք է խոստովանել, որ այս մարզում մեր հանրապետությունում տարվող աշխատանքը տակավին անբավարար է։

Հարկ է նշել նաև շինանյութերի ծախսի կրճատման մեծ հնարավորությունները՝ տեխնոլոգիական սարքավորումները բաց հրապարակներում տեղավորելու միջոցով. նախագծողները պետք է հնարավորության սահմաններում պայմաններ ընձեռեն դրա համար։ Իհարկե, այս դեպքում տեխնոլոգիական սարքավորումների գործարանները ևս պետք է այնպես անեն, որ թողարկված արտադրանքը հարմարեցվի բացօթյա աշխատանքներին։ Միշտ չէ, որ արդյունաբերական ձեռնարկությունների նախագծերում հաշվի են առնվում հայրենական և արտասահմանյան գիտության ու տեխնիկայի նվաճումները. հաճախ նախատեսվում են տեխնոլոգիական հնացած պրոցեսներ ու սարքավորումներ, անբավարար ուշադրություն է նվիրվում արտադրության մեքենայացմանը։ Այսպես, օրինակ, Թալինի շրջանի խոտալյուրի մասնագիտացված սովխոզի արտադրաշենքի տեխնիկական աշխատանքային նախագիծը (որ մշակել է «Հայպետգյուղնախագիծը») չհաստատվեց տեխնիկա-տնտեսական ցածր ցուցանիշների պատճառով։ Նույն նկատառումով հավանության չարժանացավ Երևանի «Ֆերրիտ» գործարանի վերակառուցման ու ընդլայնման տեխնիկական նախագիծը, որը պատրաստել էր «Գիպրոէներգոպրոմ» նախագծային ինստիտուտի երևանյան մասնաճյուղը։

Նախագծերում հաճախ տեղ են գտնում շինհրապարակների ու ծավալների ավելորդ ռեզերվներ։ Անհանդուրժելի է օժանդակ արտադրամասերի ու ձեռնարկությունների հզորությունների և նոմենկլատուրայի մեծացումը, եթե այն չի բխում հիմնական արտադրության պահանջներից։ Հրազդանի շրջանի Մեղրաձոր գյուղի հանքային ջրի գործարանի տեխնիկական նախագիծը (որ իրականացրել էր «Հայարդնախագիծը») չհաստատվեց, քանի որ անհիմն մեծացվել էր գործարանի հզորությունը և տեխնիկապես ու տնտեսապես հիմնավորված չէր շինհրապարակի ընտրությունը։ Մերժվեց 280 տեղանոց պանսիոնատի (Նորքում) տեխնիկական աշխատանքային նախագիծը («Հայպետնախագիծ» ինստիտուտ)՝ նախագծման նորմաների, հիմնական և օժանդակ շինհրապարակների չափերի խախտման պատճառով։

Նախագծային ինստիտուտները հաճախ անտեսում են մոտակա ձեռնարկությունների հետ նոր կառույցի կոոպերացումը նույնիսկ այն ժամանակ, երբ այդ գործարանները պատկանում են նույն սիստեմին։ Անհրաժեշտ է կոոպերացնել օժանդակ ու կից օբյեկտները ևս, ինչպես ասենք՝ կաթսայատները, գարաժները, վերանորոգման-մեխանիկական արհեստանոցները և այլն։ ՀՍՍՀ առևտրի մինիստրության Ջրբախի արդյունաբերական ապրանքների մեծածախ բազայի նախագծում անտեսվել է ինժեներային սարքավորումների կոոպերացումը։ Նախագծային ինստիտուտների աշխատանքին առաջվա նման խանգարում են նախնական տվյալների ուշացումը պատվիրատուների կողմից, հաջորդ տարվա նախագծային պլանի ուշ վերանայումն ու հաստատումը։ Էական թերություններ կան նախագծային և հետախուզական աշխատանքների պլանավորման, դրանք կապիտալ շինարարության պլանին համապատասխանեցնելու գործում։ Պլանավորող մարմիններն ուշացնում են նախագծային կազմակերպությունների պլանների հաստատումը։ Սխալներից խուսափելու համար պետք է ավելի հանգամանորեն մշակել նախագծման առաջադրանքը՝ ղեկավարվելով ժողտնտեսության համապատասխան ճյուղերի հեռանկարային զարգացման պլանով, հիմնավորելով շինարարության տեղի ընտրությունը, ձեռնարկության հզորությունը և դրա արտադրանքի նոմենկլատուրան։

Հանրապետության բազմաթիվ նախագծային կազմակերպություններում

digitised by A.R.A.R.@

խիստ դանդաղ է կատարելագործվում տեխնոլոգիական նախագծումը: Չափազանց մեծ են աշխատանքային գծագրերի մշակման ու բազմացման ծախսերը: Անբավարար են իրագործվում այդ կազմակերպությունները ժամանակակից սարքավորումներով, հաշվիչ տեխնիկայի միջոցներով զինելու միջոցառումները, որոնք կնպաստեն նախագծման աշխատատարության իջեցմանը: Նախագծային մի շարք կազմակերպություններում վատ է օգտագործվում տեխնիկան, որի պատճառով աշխատակիցների ընդհանուր թիվը պարբերաբար մեծանում է, աճում նախագծային-հետախուզական աշխատանքների բացարձակ և հարաբերական արժեքը:

ՍՄԿԿ ԿԵՆՏԿՈՄԸ ՎԵՐՋԻՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻ ԻՐ ՄԻ ՇԱՐՔ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐՈՒՄ, նշելով նախագծա-նախահաշվային գործի լուրջ թերությունները, պարտավորեցրեց մինիստրություններին ու գերատեսչություններին՝ բարձրացնել մշակվող նախագծերի որակը:

Վերը նշված հարցերին հանգամանորեն անդրադարձավ ՀԿԿ Կենտկոմի այս տարվա հունվարյան պլենումը, իրավամբ նշվեց, որ հանրապետության նախագծային կազմակերպություններում առկա թերությունների համար պատասխանատու է նաև Հայկական ՍՍՀ պետշինը: Հիրավի, դեռևս շատ անելիքներ կան նախագծային գործի բարելավման ասպարեզում:

Պետշինը համապատասխան հետևություններ է արել պլենումի քննադատությունից: Ամենից առաջ միջոցներ են ձեռնարկվել՝ կանխելու հնացած նախագծերով շինարարությունը, դրանցում անհրաժեշտ շտկումներ ու փոփոխություններ ժամանակին կատարելու, արտադրության արդյունավետությունը բարձրացնելու և տեխնիկա-տնտեսական ցուցանիշները բարելավելու նպատակով: Վճռական պայքար է ծավալվում այնպիսի երևույթների դեմ, երբ նախագծային կամ շինարարական պրակտիկայում օգտագործվում են ծանր, նյութատար ու հնացած կառուցվածքներ. մի հանգամանք, որն առաջացնում է նյութական ռեսուրսների գերածախս, մեծացնում է շինարարության աշխատատարությունը և արժեքը: Նախագծային կազմակերպությունները պետք է գտնեն նյութերի տնտեսման արդյունավետ ուղիներ: Չափազանց կարևոր է արտադրահզորության մեծացումը՝ արտադրության ինտենսիվացման, սարքավորումների մոդեռնացման և գործող ձեռնարկությունների վերակառուցման միջոցով:

Հայաստանի պետշինի ցանցում սահմանվել է նախագծերի ու նախահաշիվների պատշաճ վերահսկողություն, որը գործուն ազդակ է՝ բարձրացնելու նախագծման որակը և արդյունավետ օգտագործելու կապիտալ ներդրումները: Այս առնչությամբ պարբերաբար և հանգամանալի քննարկվում է հանրապետության առաջատար նախագծային կազմակերպությունների աշխատանքը: Վերջին շրջանում նման ստուգումներ են կատարվել «Հայգիպրոսելխոզում», «Գիպրոտորգի» հայկական բաժանմունքում, «Հայարդնախագծում», «Հայպետնախագծում». ընդունվել են համապատասխան որոշումներ, ձեռնարկվել անհրաժեշտ միջոցներ:

ՀԿԿ Կենտկոմի հունվարյան պլենումը պետշինի և նախագծային կազմակերպությունների առջև խնդիր դրեց՝ անհապաղ բարելավել նախագծային գործը, նկատի ունենալով նախագծային կազմակերպությունների խոշորացումը, դրանց նյութա-տեխնիկական բազայի ամրապնդումը, զինումը ժամանակակից տեխնիկայով: Հանրապետության նախագծողները պարտավոր են վերացնել առկա թերությունները, ապահովել շինարարության հետագա վերելքը: Նախագծային կազմակերպությունների աշխատանքների կարգավորումը և բարելավումն անհետաձգելի խնդիր է:

ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ԼԾԱԿՆԵՐԸ

Ջ. Ս. ԱԼԻԵՎ
Մեղրիի շրջանի Նյուվադի գյուղի կոլտնտեսության նախագահ, տնտեսագիտության թեկնածու

ՄԵՐ ԵՐԿՐԻ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ մեջ տեղի են ունենում խոր փոփոխություններ: Ամրապնդվում է նրա նյութատեխնիկական բազան, առավել նպաստավոր պայմաններ են ստեղծվում գյուղատնտեսության մեջ վերարտադրության պրոցեսի համար: «Կուսակցությունը,— նշել է Լ. Ի. Բրեժնևը,— կարողացավ գտնել և գործողության մեջ դնել այնպիսի լծակներ, որոնք, ի մի վերցրած, ապահովում են էկոնոմիկայի այդ կարևոր ճյուղի հաստատուն առաջընթացը: Ստեղծված են նրա զարգացումը խթանող տնտեսական պայմաններ: Կատարվում է կոմպլեքսային մեքենայացում, էլեկտրիֆիկացում և քիմիացում: Լայն մասշտաբներով իրականացվում է հողերի մելիորացում: Այժմ գյուղատնտեսական արտադրության մասնագիտացման ու համակենտրոնացման մեծ աշխատանք է ծավալվել»:

Կուսակցության մշակած այս միջոցառումները իրականացվում են գյուղատնտեսության մեջ աշխատանքի հասարակական բաժանման խորացման, ագրարային-արդյունաբերական կոոպերացիայի զարգացման, ժողովրդատնտեսական ագրարային-արդյունաբերական կոմպլեքսի ձևավորման պրոցեսում:

Գյուղատնտեսության զարգացման արդի փուլի բնորոշ առանձնահատկություններից մեկը անցումն է արտադրության ինդուստրիալ մեթոդներին: Կոոպերատիվ հիմունքներով ստեղծվող ագրարային-արդյունաբերական խոշոր կոմպլեքսները նոր երևույթ են երկրի գյուղատնտեսության մեջ և, բնականաբար, նման կոմպլեքսներ ստեղծելիս, հանդիպում են մի շարք պրոբլեմներ, որոնց լուծումը պահանջում է ստեղծագործական մոտեցում ո՛չ միայն արտադրության տեխնոլոգիայի, այլև արտադրության կառավարման նկատմամբ:

Հայտնի է, որ նյութական ամուր բազա ունեցող տնտեսությունն անգամ այսօր ի վիճակի չէ միայն իր ուժերով ստեղծել ժամանակակից մեքենայական ամբողջ կոմպլեքսը, որի համար պահանջվում են խոշոր կապիտալ ներդրումներ: Մի քանի տնտեսությունների ջանքերը միավորելով միայն կարելի է ժամանակակից գյուղատնտեսական խոշոր արտադրությունը զինել անհրաժեշտ ամեն բանով:

Ագրարային-արդյունաբերական կոոպերացիայի արագ զարգացման համար կարևորը ո՛չ միայն համապատասխան նյութատեխնիկական բազան է, այլև գյուղատնտեսության, ամենից առաջ միջտնտեսային մասնագիտացման խորացումը: Մասնագիտացումը, որպես աշխատանքի հասարակական զարգացման արտահայտություն, միտում է կատարելագործել արտադրական կառուցվածքը, նպաստում է բնական տնտեսական գործոնների առավելագույն օգտագործմանը:

Հանդիսանալով արտադրության արդյունաբերության բարձրացման գըլխավոր ուղիներից մեկը, միջտնտեսային համակենտրոնացումն ու ագրոար-

digitised by A.R.A.R.@

գյունաբերական ինտեգրացումը միևնույն ժամանակ կարևոր գործոններ են սոցիալական հարցերի լուծման, կոլտնտեսային սեփականության հանրայնացման մակարդակի բարձրացման ու կատարելագործման, քաղաքի և գյուղի միջև էական տարբերությունների աստիճանական վերացման համար։

Մերձմոսկովյան բանջարաբուծական «Բոլշևիկ» սովխոզում ամեն տարի մեկ ցենտներ բանջարեղենի արտադրության համար կատարվող աշխատանքի ծախսումներն ավելի քան երկու անգամ ցածր են, քան ամբողջ Մոսկվայի մարզում, իսկ այնպիսի տնտեսություններում, ինչպիսիք են «Բելայա դաչա», Մոսսովետի անվան, «Զնամյա Օկտյաբրյա» սովխոզները, որոնք մասնագիտանում են խոզերի բտման ասպարեզում, մեկ ցենտներ քաշաճի համար կատարվող աշխատանքի ծախսումները կազմում են 3—7, իսկ ամբողջ մարզում՝ 14 մարդ-ժամ։

Մեր հանրապետության Շահումյանի շրջանի միջկոլտնտեսային խոզաբուծական ֆաբրիկայում 1974 թ. մեկ ցենտներ խոզի մսի ինքնարժեքը կազմել է 151 ռուբլի, իսկ հանրապետության կոլտնտեսություններում՝ 205։ Առաջինում մեկ ցենտներ խոզի մսի արտադրության համար աշխատանքային ուղղակի ծախսումները կազմել են 41 մարդ-ժամ, իսկ երկրորդում՝ 73։ Այսպիսով, 1.000 ցենտներ մսի արտադրության համար միայն աշխատանքային ծախսումները միջկոլտնտեսային խոզաբուծական ֆաբրիկայում, կոլտնտեսությունների համեմատությամբ, ավելի քան 30.000 մարդ-ժամ պակաս են եղել։ Հենց մասնագիտացումն է հնարավորություն ընձեռում լավագույն կերպով օգտագործել արտադրության բոլոր վճռական գործոնները, միաժամանակ նախադրյալներ ստեղծում միջտնտեսային արդյունավետ կապերը զարգացնելու համար։

Հարկավոր է նշել, որ մեզ մոտ դեռևս բավարար չափով չեն ուսումնասիրված ժամանակակից պայմաններում արտադրության ներտնտեսային մասնագիտացման պրոբլեմները։ Անհրաժեշտ են գիտական պլանավորման և կառավարման, մասնագիտացման խորացման և համակենտրոնացման ընդլայնման կոնկրետ հարցերի, հրատապ պրոբլեմների տեսական հիմնավորումներ ու հանձնարարականներ։ Բազմազան այդ հարցերից հարկավոր է առանձնացնել հատկապես մասնագիտացված ձեռնարկությունների, դրանց արտադրության համակենտրոնացման ամենանպատակահարմար համամասնությունների որոշումը։ Այստեղ ևս հարկավոր է հաշվի առնել ո՛չ միայն կոնկրետ տնտեսությունների, այլև շրջանների, գոտիների առանձնահատկությունները։ Հանրապետությունում մասնագիտացումը հաջողությամբ ծավալելու համար, մեր կարծիքով, անհրաժեշտ են գյուղատնտեսության առաջատար ճյուղերի մասնագիտացման գլխավոր և կոնկրետ պլաններ։ Հայաստանում արդեն կան ագրարային-արդյունաբերական ձեռնարկություններ, թեև դրանք հաճախ չեն համապատասխանում արտադրության կառավարման պլանային կազմակերպման ժամանակակից պահանջներին։ Միանգամայն ակնհայտ է, որ նման ձեռնարկությունների ստեղծման ու զարգացման համար պահանջվում է խոր գիտական մոտեցում։ Ամենից առաջ նկատի է առնվում գյուղատնտեսական և արդյունաբերական ձեռնարկությունների անմիջական արդյունավետ տնտհաշվարկային կապերի զարգացումը՝ գյուղատնտեսական արտադրանքը վերամշակելու համար։ Կոլտնտեսություններն ու սովխոզները, արդյունաբերական ձեռնարկությունները սկզբնական շրջանում կարող են պարզապես կոոպերացվել։ Ագրարային-արդյունաբերական միավորումների ստեղծումը կարող է կատարվել, նախ, պետական վերամշակող ձեռնարկության և գյուղատնտեսական ձեռնարկության միաձուլման, երկրորդ, տնտեսությունում այդպիսի ձեռնարկություն կառուցելու միջոցով։ Միավորման տնտեսական նպատակահարմարությունը որոշվում է այն արտադրանքի արտադրությամբ, որում մասնագիտացված է այս կամ այն ձեռնարկությունը։ Այսպիսով, ստեղծվում է միասնական միավորում՝ կազմակերպական-տնտեսական մեկ հիմնական ձևով, կառավարման միասնական սիստեմով, ֆինանսական ընդհանուր պլանով, ներտնտեսային հաշվարկի կիրառմամբ։

Իհարկե, ագրարային-արդյունաբերական միավորումների ստեղծումը բարդ պրոցես է, այն չի կարելի արհեստականորեն արագացնել։ Բայց և հապաղել պետք չէ այս կարևոր գործում։ Անհրաժեշտ է ուսումնասիրել միավորումների կազմակերպման գործում արդեն ձեռք բերված պրակտիկ փորձը և մեր հանրապետությունում նույնպես այդ ասպարեզում փոքր-ինչ ավելի ակտիվ քայլեր ձեռնարկել։

Մեզ թվում է, որ ագրարային-արդյունաբերական կոմպլեքսների մեջ մտնող տնտեսությունները նպատակահարմար է համախմբել որպես տնտհաշվարկային միավորում։ Վերջինիս ենթակայության տակ կարող են լինել պահածոների և գինու գործարաններ, մրգերի պահեստներ, փոխադրական միջոցներ, ֆիրմային խանութներ։ Միավորման հիմնական ֆունկցիան է՝ պլանավորել արտադրությունը, կազմակերպել հումքի վերամշակումն ու արտադրանքի վաճառահանումը, որոշել տնտեսությունների մասնագիտացումը, ամրապնդել դրանց նյութատեխնիկական բազան և այլն։

Մեր կարծիքով, հանրապետությունում նպատակահարմար է նաև ընդլայնել միջտնտեսային արտադրական կոոպերացման մասշտաբները։ Բանն այն է, որ մասնագիտացված տնտեսություններից բացի, կան ոչ քիչ թվով կոլտնտեսություններ ու սովխոզներ, մասնավորապես Մեղրիի շրջանում, որոնք տալիս են մի քանի տեսակի արտադրանք։ Բայց հաճախ այդ ճյուղերի մասշտաբները բավականաչափ խոշոր չեն, որ հնարավոր լինի արդյունավետ կիրառել բարձր արտադրողական տեխնիկան և ժամանակակից տեխնոլոգիան։

Զանգեզուրի մեր գոտում, որն ընդգրկում է չորս շրջան, կոոպերացիայի անհրաժեշտությունը թելադրվում է կոլտնտեսությունների ու սովխոզների ներկա վիճակով։ Այսպես, Մեղրիի շրջանում անասնապահությունը տարին միշտ փակում է վնասով։ Բավական է ասել, որ այդ վնասը միայն շրջանի յոթ կոլտնտեսություններում 1973 թ. կազմել է 234,0 հազար ռուբլի։ Վիճակը նույնն էր նաև 1974 թվականին։ Սա, առաջին հերթին, բացատրվում է նրանով, որ տնտեսությունները մասնագիտացված չեն, և չափազանց փոքր է անասունների գլխաքանակը։ Շրջանի յոթ կոլտնտեսություններում ընդամենը կա 3.500 գլուխ խոշոր եղջերավոր անասուն (այդ թվում՝ 1.200 կով), 17.000 ոչխար և այծ, ընդամենը 220 խոզ, 15—25 հազար թռչուն։ Այստեղից էլ՝ մանր տնտեսությունների համար գրեթե միշտ անխուսափելի է արտադրանքի բարձր ինքնարժեքը։ Մեզ մոտ, օրինակ, կաթի ինքնարժեքը 2 անգամ, կենդանիների քաշաճինը՝ 1,5, ձվինը՝ 1,7 անգամ ավելի բարձր է, քան միավորումներում։

Հասկանալի է, որ նման փոքր ֆերմաներում խոսք անգամ չի կարող լինել կոմպլեքսային մեքենայացման և կենդանիների խնամքի առաջավոր տեխնոլոգիայի արմատավորման մասին։ Այս պատճառով էլ տարեցտարի ո՛չ միայն չեն նվազում, այլ մեծանում են անասնապահական ճյուղի վնասները։

Մենք նպատակ չունենք հանգամանորեն խոսել խաղողագործության և այգեգործության մասին։ Դրությունն այդ ճյուղերում համեմատաբար լավ է։ Սակայն նշենք, որ միջտնտեսային պահածոների և գինու գործարանների ստեղծումը կդառնա այն էական գործոններից մեկը, որոնք ապահովում են բարձր շահութաբերությունը և տնտեսությունների սոցիալ-տնտեսական զարգացումը։

Այս ամենը, մեր կարծիքով, բնորոշ է ո՛չ միայն Զանգեզուրի գոտու, այլև հանրապետության մի շարք այլ շրջանների համար։

Հարկավոր է նաև հաշվի առնել, որ շատ տնտեսություններում անասնապահական աշխատանքի վարձատրության համար կատարվող ծախսերի ավելացման պատճառով վերջին տարիներին վճարման աճի տեմպերը գերազանցում են աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման տեմպերին։ Սա, առաջին հերթին, բացատրվում է անասնապահության մեջ գիտատեխնիկական առաջընթացի անհամաչափությամբ։ Նվազ շահութաբեր և անգամ վնասաբեր բազմաթիվ ֆերմաների առկայությունը Մեղրիի շրջանում չի ապահովում բավարար չափի կուտակումները շրջանի տնտեսություններում՝ իրենց նյութատեխնիկական բազան ամրապնդելու և կատարելագործելու համար, և կասեց-

digitised by A.R.A.R.@

նում է գյուղատնտեսական արտադրության արդյունավետության բարձրացումը: Մեր կարծիքով, առավել նպատակահարմար է, որ երկրի մյուս շրջանների տնտեսությունների օրինակով մենք ևս միացյալ ջանքերով կապիտալ ներդրումներ կատարենք և հիմնենք անասունների բազման խոշոր մասնագիտացված միավորում:

Մեր շրջանի պայմաններում խիստ կարևոր է նաև փայատիրական սկզբունքներով միջտնտեսային շինարարական կազմակերպության ստեղծումը, որքանով որ տնտեսություններում կապիտալ ներդրումների համար հատկացված գումարները քիչ են, իսկ դրանով հնարավոր չէ մեծ գործեր նախաձեռնել:

Միավորումների արտադրության ճյուղերի բնույթն ու հատակ որոշումը, ինչպես հայտնի է, թելադրվում է բնատնտեսական պայմաններով: Ագրարային-արդյունաբերական միավորումների թողարկած արտադրանքի ծավալը որոշվում է հողատարածությունների չափերով և հումքը վերամշակող ձեռնարկությունների արտադրական կարողությամբ: Գիտնականներն ու պրակտիկները պարտավոր են մշակել միավորումների նպատակահարմար մասշտաբները, կոնկրետացնել ընդհանուր կանխագծումները, հաշվի առնելով նաև պլանավորվող արտադրանքի նկատմամբ եղած պահանջարկը, արտադրության շահութաբերությունը, արտադրանքի ինքնարժեքը և տնտեսական այլ չափանիշներ ու ցուցանիշներ:

Միավորումների կոմպլեքսային մեքենայացման համար, ինչպես ցույց են տալիս հաշվարկները, հարկավոր է ունենալ 2.343 անուն սարքավորում ու մեքենա: Դրանց մեծ մասն արդեն լայնորեն կիրառվում է գյուղատնտեսության մեջ: Բայց կոմպլեքսային մեքենայացում իրականացնելու համար անհրաժեշտ է լրացուցիչ ստեղծել նաև նոր մեքենաներ: Մեծ անելիքներ ունեն այս գործում գիտահետազոտական հիմնարկություններն ու կոնստրուկտորական կազմակերպությունները: Նոր, լավ տեխնիկայի ստեղծումը կպահանջի ինժեներների, գյուղատնտեսների, կոստեխնիկների համատեղ աշխատանք: Կոմպլեքսային մեքենայացման արմատավորմամբ աշխատանքի արտադրողականությունը կարող է բարձրանալ 4 և նույնիսկ տասնյակ անգամ:

Մեկ ամբողջության մեջ միավորվող գյուղատնտեսական և արդյունաբերական ձեռնարկությունները, անշուշտ, ունեն հենց արտադրության հետ կապված սպեցիֆիկ առանձնահատկություններ: Այդ պատճառով հարկավոր է, գոնե սկզբնական շրջանում, պահպանել դրանց ֆինանսական ինքնուրույնությունը, իսկ հետագա գործունեությունն իրականացնել ներտնտեսական հաշվարկի հիման վրա: Իսկ այդ ժամանակամիջոցում մեկ ամբողջության մեջ պլանների շաղկապումն իրականացվում է կառավարման ընդհանուր օրգանի կողմից՝ ամբողջ միավորման համար միասնական արտադրաֆինանսական պլանով: Միասնական կլինեն նաև աշխատանքի վարձատրության, եկամուտների բաշխման սկզբունքները: Հետագայում այդ բոլոր բնագավառներում ձեռնարկությունների միջև կհաստատվի է՛լ ավելի մեծ փոխադարձ կապ, կփոփոխվեն նաև կազմակերպական ձևերը:

Միավորումների մեջ մտնող ձեռնարկությունների տնտեսական որոշ ինքնուրույնության առկայության դեպքում դրանցում պետք է կիրառվեն նյութական և բարոյական խրախուսման միասնական սկզբունքներ, հաշվի առնվեն կոլեկտիվի բոլոր անդամների շահերը: Այսպիսով, կիրականացվի հավասար աշխատանքի համար հավասար վարձատրության՝ սոցիալիստական սկզբունքը:

Ագրարային-արդյունաբերական միավորումների ստեղծումը ապահովում է արդյունաբերության և գյուղատնտեսության ներդաշնակ ու համամասնական զարգացումը ինչպես գոտիների և հանրապետությունների, այնպես էլ ամբողջ երկրի մասշտաբով: Սա, իր հերթին, նպաստում է սննդամթերքների նկատմամբ հասարակության պահանջմունքների ավելի լրիվ բավարարմանը, հասարակական արտադրության արդյունավետության աճին:

Միևնույն ժամանակ ագրարային-արդյունաբերական միավորումները չի կարելի դիտել որպես գյուղատնտեսական և արդյունաբերական ձեռնարկու-

թյունների մեխանիկական միաձուլում: Մեր պրակտիկայում ունեցել ենք կոլտնտեսությունների խոշորացման բազմաթիվ դեպքեր, բայց դա ոչ մի կապ չունի ագրարային-արդյունաբերական միավորումների ստեղծման հետ: Այս միավորումը արտադրության կազմակերպման սկզբունքորեն նոր, ավելի բարձր ձևն է:

Զանգեզուրի գոտում և առհասարակ Հայաստանում բավական բարենպաստ պայմաններ կան միջտնտեսային կոոպերացման, գյուղատնտեսական և արդյունաբերական արտադրության ռացիոնալ միավորման համար: Անհրաժեշտ է միայն հմտորեն գործի դնել այդ հնարավորությունները:

Ներկայումս ագրարային-արդյունաբերական ձեռնարկությունների և միավորումների իրավական դրությունը որոշվում է այն դրույթների հիման վրա, որ մշակում և հաստատում են զանազան մինիստրություններ ու գերատեսչություններ, աշխատավորների դեպուտատների սովետների գործկոմներն ու միութենական հանրապետությունների կառավարությունները: Դա աններդաշնակություն է ստեղծում համանման հասարակական հարաբերությունների կարգավորման գործում: Մեր կարծիքով, անհրաժեշտ է ագրարային-արդյունաբերական միավորման վերաբերյալ մշակել մի միասնական կանոնադրություն, որը կկարգավորի նրա գործունեությունը:

Անհրաժեշտ է քննության առնել նաև սովխոզ-գործարանների, ագրարային-արդյունաբերական միավորումների պլանավորման և նյութատեխնիկական ապահովման հարցը, քանի որ ներկայումս արդյունաբերության պլանավորումը իրականացնում են մինիստրությունները, իսկ գյուղատնտեսության պլանավորումը՝ միութենական հանրապետությունների մինիստրների սովետները:

Պետք է բարելավել ագրարային-արդյունաբերական միավորումներում աշխատողների խրախուսման կարգը: Այն այժմ արդյունաբերական և գյուղատնտեսական ձեռնարկությունների համար իրականացվում է առանձին-առանձին, որի հետևանքով վերանում է աշխատողների նյութական շահագրգռվածությունը ամբողջ արդյունքի նկատմամբ: Անհրաժեշտ է մշակել աշխատողների խրախուսման կարգը՝ միավորումների գործունեության ընդհանուր ցուցանիշների համեմատ:

Ինչպես հայտնի է, պետությունը մեծ կապիտալ ներդրումներ է հատկացնում անասնապահական կոմպլեքսների վերակառուցման և կառուցման, մելիորացիայի ծավալման, այգիների տնկումների, գյուղում բնակարանային և կուլտուր-կենցաղային շինարարության համար: Լավ կլիներ, եթե համապատասխան գիտահետազոտական ինստիտուտները հանրապետության տարբեր գոտիների համար մշակեին գյուղատնտեսական նշանակության հիմնական արտադրաֆոնդերի և տեսակարար կապիտալ ներդրումների նորմատիվներ՝ երկրագործության և անասնապահության մթերքների թողարկման վերաբերյալ:

Խոսելով գյուղատնտեսության մեջ տնտեսական կապերի կատարելագործման մասին, անհրաժեշտ է նկատի ունենալ նաև դրանց կառավարման կառուցվածքի կատարելագործումը: Ալմա-Աթայում արտասանած իր ճառում ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար Լ. Ի. Բրեժնևը շեշտեց. «...մենք պետք է գործենք ոչ թե աչքաչափով, ոչ թե ինտուիցիայով, այլ առաջնորդվելով փորձի տվյալներով, կառավարման ժամանակակից գիտության հետևություններով» (Լենինյան կուրսով, հ. 4, էջ 611):

Մեզ թվում է, որ, մշակելով հաջորդ հնգամյա պլանի նախագիծը, մենք պետք է համակողմանի վերլուծենք նաև գյուղատնտեսական արտադրական ստորաբաժանումները ֆիրմական սկզբունքով կազմակերպելու հարցը: Կասկած չի կարող լինել, որ այս առումով ապագան պատկանում է տերիտորիալ-արտադրական սկզբունքով կազմակերպված միավորումներին:

digitised by A.R.A.R.@

տավարձը իր տատանումների ընթացքում չի կարող անցնել բնական ֆոնդի սահմաններից, իսկ Քեյնսը գտավ, որ այն վաղուց է գերազանցել իր «բնական սահմանը», որպեսզի հիմնավորի աշխատավարձն իջեցնելու իր առաջարկությունը:

Բայց, ինչպես մարքսիզմն է սովորեցնում, ճշմարտության չափանիշը հասարակական պրակտիկան է: Կարգավորվող կապիտալիզմի տեսությունները և ճգնաժամերի վերացման միջոցառումները հերքվում են հենց կապիտալիստական արտադրության զարգացման ընթացքով: Ժամանակակից գիտատեխնիկական հեղափոխության պայմաններում արտադրաուժերի արագատեմպ զարգացումը միաժամանակ կապիտալիստական արտադրության ներհատուկ հակասությունների խորացման պրոցես է: Արտադրության հասարակական բնույթի և հարստությունների յուրացման մասնավոր կապիտալիստական ձևի միջև եղած հակասության խորացումը նախապատրաստում է վերահաս ճգնաժամը: 1969—1970 թթ. գերարտադրության և վալյուտա-ֆինանսական ճգնաժամի հարվածներից դեռ ուշքի չեկած, կապիտալիստական աշխարհը նոր անկում է ապրում: Զարգացած կապիտալիստական երկրների տնտեսական և սոցիալական խոր ցնցումներն այսօր միահյուսվում են մեծ չափերի հասնող վալյուտային և էներգետիկ ճգնաժամերին: ԱՄՆ-ում համախառն ազգային եկամուտը 1974 թ. վերջին եռամսյակում, նախորդ տարվա նույն ժամանակաշրջանի համեմատությամբ, իջավ 9,1 տոկոսով, իսկ արդյունաբերական արտադրանքը տարվա ընթացքում պակասեց 6,5 տոկոսով:

Մեծ չափերով աճում է գործազուրկների թիվը, որը 1975 թ. փետրվարին ամենաբարձրն է եղել հետպատերազմյան տարիների համեմատությամբ. ԱՄՆ-ում գործազուրկների թիվը կազմեց 7,5 մլն, «ընդհանուր շուկայի» երկրներում՝ 4, Ճապոնիայում՝ մեկ միլիոնից ավելի (տե՛ս «Известия», 11. 3 1975): Սպառման առարկաների գները աճում են բարձր տեմպերով: Եթե ԱՄՆ-ում նախորդ տասնամյակի առաջին 7 տարիներին գներն աճել են, միջին հաշվով, տարեկան 2,2 տոկոսով, ապա 1974 թ. դրանք բարձրացան ավելի քան 10 տոկոսով. «Ընդհանուր շուկայի» երկրներում նույն ժամանակաշրջանում գների տարեկան միջին աճը եղել էր 2,5-ից մինչև 3,5 տոկոս, իսկ 1974 թ., միջին հաշվով, 14,2 տոկոս: Ճապոնիայում 1973 թ. հուլիսից մինչև հաջորդ տարվա հուլիս ամիսը գները բարձրացան 25,2 տոկոսով: Եվ այսօր բուրժուական տնտեսագետները ոչ առանց լուրջ հիմքերի տագնապահար հայտարարում են, որ 30-ական թվականների «մեծ դեպրեսիայի» կրկնությունը բացառված չէ:

ԿԱՊԻՏԱԼԻԶՄԻ ՏՐԱՆՍՖՈՐՄԱՑԻԱՅԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ ՄԵԿԸ «ժողովրդական կապիտալիզմի» տեսությունն է, որը 50-ական թվականների վերջերին ձևավորվելով ԱՄՆ-ում, արագ ճյուղավորվեց և տարածվեց կապիտալիստական բոլոր երկրներում:

Հայտնի է, որ կապիտալիստական երկրներում գոյություն ունի բաժնետիրական ընկերությունների լայն ցանց: Ընդ որում, ընկերության հիմնադիր-կապիտալիստների փոքրաթիվ խումբը հազարավոր բաժնետոմսեր վաճառելու իրավունք է ձեռք բերում և դառնում հսկայական հարստությունների տնօրեն: Այս է, որ «ժողովրդական կապիտալիզմի» տեսության ներկայացուցիչները (Ա. Բեռլի, Լ. Էրհարդ, Ջ. Քոուլ, Գ. Մինզ, Պ. Դրուքեր և ուրիշներ) որակում են որպես կապիտալի «դեմոկրատացում», «ժողովրդականացում»: Բոլոր բաժնետոմս ձեռքբերողները, հավատացնում են նրանք, դառնում են ավլյալ ձեռնարկության իրավահավասար տերեր, մասնակցում ձեռնարկության հարստացմանը և ստանում շահույթից իրենց հասանելիք բաժինը: Այս ուղիով տեղի է ունենում դասակարգային տարբերությունների վերացում, ստեղծվում է «սոցիալական աստիճաններով վերելքի հնարավորություն և անցնում միջին դասակարգերի շարքը» (Дж. Коул, Капитализм в современном мире, М., 1958, стр. 28), գրում է Քոուլը: Կապիտալը վերանում է «սեփականության դիֆուզիայի միջոցով», գրում է պրոֆ. Մ. Սալվադորին, և բազմահազար աշխա-

տավորներ դառնում են ձեռնարկատերեր, իսկ շահույթից ստացված բաժինը՝ նրանց ապրուստի հիմնական աղբյուրը:

Իրողությունն այն է, որ կապիտալիստական ձեռնարկությունների կազմակերպման այս ձևը աշխատավորական զանգվածների փոքրիկ խնայողություններն էլ է կարողանում մոբիլիզացնել և դարձնել կապիտալ, այսինքն իրենց իսկ՝ աշխատավորներին շահագործելու միջոց: Տեղի է ունենում ոչ թե սեփականության դիֆուզիա, այլ բաժնետոմսերի դիֆուզիա, որը մեծացնում է ֆինանսական մագնատների տնտեսական հզորությունը: Բաժնետիրական ընկերությունների իսկական տերերը խոշոր կապիտալիստների այն փոքրաթիվ խումբն է, որի ձեռքումն է գտնվում, այսպես կոչված, «հսկիչ ծրարը», այսինքն՝ բաժնետոմսերի սահմանված այն քանակը, որն իրավունք է տալիս նրանց տնօրինելու ձեռնարկության ողջ գործունեությունը և յուրացնելու շահույթի առյուծի բաժինը: Այդ այնքան ակնհայտ է, որ ակամայից խոստովանում են նաև իրենք՝ բուրժուական տնտեսագետները. «Ժամանակակից ամերիկյան խոշոր կորպորացիան գրեթե լրիվ անկախ է բաժնետերերից», գրում է Ջ. Գելբրեյթը: Պ. Սամուելսոնի վկայությամբ՝ «Ընկերությունների նեղ շրջանակներում շահույթի մեծ մասը կամ յուրացնում են կամ տալիս իրենց հարազատներին՝ բարձր աշխատավարձի, կենսաթոշակների և պարգևատրումների ձևով» (П. Самуэльсон, Экономика, стр. 102): Դեռ Մարքսը գրել էր բաժնետիրական ընկերություններում գործող այս գայլային օրենքի մասին, որտեղ «մանր ձկները կուլ են գնում շնաձկներին, և ոչխարները՝ բորսայի գայլերին» (Կ. Մարքս, Կապիտալ, հ. 3, մ. 1, Հայպետհրատ, 1947, էջ 430):

Այս ամենից հետո դժվար չէ հասկանալ, թե ինչու՝ աշխատավորները առանձնապես հակում չեն ցուցաբերում բաժնետոմսերի ձեռքբերման գործում, և ձեռնարկատերերն ու կառավարող շրջանները դիմում են բաժնետոմսերի տարածման հարկադրական ձևերի: Այդ տեսակետից հատկապես աչքի են ընկնում արևմտագերմանական կապիտալիստները: ԳՖՀ-ում բուրժուական տնտեսագետները փառաբանում են կառավարական, այսպես կոչված, «սեփականության ձևավորման օրենքը», որը, իբր, նպատակ ունի բանվորներին դարձնել սեփականատերեր նրանց համար բաժնետոմսեր ձեռք բերելու միջոցով: 1971 թ. հունվարի 1-ից ուժի մեջ մտավ այդ կարգի 3-րդ օրենքը, և բանվորների աշխատավարձից պահումների գումարը կրկնապատկվեց՝ հետագայում բաժնետոմսերով վճարելու համար:

«Եկամուտների բաշխման» այս տեսությունը նոր չէ: Նրա տեսաբաններից Յա. Պենը վերարտադրում է Ժ. Բ. Սեյին, այն «շտկումով», որ հարստության ստեղծմանը մասնակցում են ոչ թե երեք (կապիտալ, աշխատանք, հող), այլ չորս գործոններ՝ նաև ձեռնարկատերը: Բայց Պենի այս «շտկումն» էլ նոր չէ. ավելի քան մեկ դար առաջ Ն. Սենիորն էր ասում, թե ձեռնարկատերն արտադրության մեջ ներդնում է և՛ իր կապիտալը, և՛ իր փորձն ու ունակությունները: Հետևությունը բոլոր դեպքերում նույնն է՝ արտադրված հարստությունը պետք է բաշխվի ըստ այն ստեղծող գործոնների մասնակցության աստիճանի: ԳՖՀ-ում պրոպագանդվող այս ուղղություններն ամփոփվում են «ձևավորվող հասարակություն» ընդհանուր տեսության մեջ, ըստ որի ֆեդերատիվ հանրապետության բոլոր խավերը պետք է համախմբվեն արտաքին (գլխավորապես սոցիալիստական երկրների) և ներքին (հեղափոխական շարժումների) սպառնացող ուժերի դեմ հաջողությամբ պայքարելու համար: Բայց «սոցիալական ինտեգրացիայի» այս քարոզն էլ այլ բան չէ, քան անցյալ դարի Մյուլեր-Շտրանի «մասն ամբողջին ենթարկելու» ռեակցիոն սոցիոլոգիայի մի նորագույն տարբերակ:

Կապիտալի «դեմոկրատացման» այս բոլոր պարտադիր և կամավոր միջոցներն ավելի են ամրապնդում ֆինանսական կապիտալի տիրապետությունը: Հենց Գերմանիայի Ֆեդերատիվ Հանրապետությունում «բնակիչների մեկ տոկոսը տիրում է բաժնետոմսերի և ինվեստիցիոն սերտիֆիկատների՝ 90 տոկոսին» (РЖ, 1973, № 1, стр. 35): Այդպիսի վիճակ գոյություն ունի նաև կապիտալիստական զարգացած մյուս երկրներում: Հետևաբար, ինչպես Վ. Ի.

digitised by A.R.A.R.@

Լենինն էր նշում, «Ակցիաներն ունենալու «դեմոկրատացումը», որից բուրժուական սոփեստներն ու օպորտունիստական «նույնպես սոցիալ-դեմոկրատներն» սպասում են (կամ հավատացնում են, թե սպասում են) «կապիտալի դեմոկրատացումը», մանր արտադրության դերի ու նշանակության ուժեղացումը և այլն,— իրականում ֆինանսական օլիգարխիայի հզորությունը մեծացնելու եղանակներից մեկն է» (Երկեր, հ. 22, էջ 299):

ԿԱՊԻՏԱԼԻԶՄԻ ՏՐԱՆՍՖՈՐՄԱՑԻԱՅԻ ՀԱՋՈՐԴ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆԸ հայտնի է որպես «ինդուստրիալ հասարակության» տեսություն:

Ժամանակակից գիտատեխնիկական հեղափոխությունը բուրժուական տնտեսագիտական գրականության մեջ ներկայացվում է որպես «երկրորդ արդյունաբերական հեղաշրջում», որը, սակայն, իր բնույթով տարբերվում է XVIII դարի արդյունաբերական հեղաշրջումից: Առաջին հեղաշրջումը, ըստ այդ հեղինակների, եղել է սոսկ արտադրամիջոցների և տեխնոլոգիայի տեխնիկական բնույթի կատարելագործման պրոցես, մինչդեռ այս երկրորդ հեղաշրջումը, որի բովանդակությունն արտադրության ավտոմատացումն է (Դիբոլդ), առաջ է բերել նաև սոցիալական խոր հեղափոխություն: Արտադրության տեխնիկական կառուցվածքի և հասարակության տնտեսական, սոցիալական կառուցվածքի «արմատական» փոփոխությունների մասին ուսմունքն էլ ահա կազմում է «ինդուստրիալ հասարակության» տեսության բովանդակությունը:

Այս հոսանքի հիմնադիրներից Ու. Ռոստոուն (ԱՄՆ), Մարքսի տնտեսական ֆորմացիաների ուսմունքը համարելով հնացած, հայտարարում է, որ աշխարհի երկրները միմյանցից տարբերվում են միայն տնտեսական զարգացման մակարդակներով, կամ, ինչպես նա է ասում, «աճման աստիճաններով»: Հետևաբար, Արևելքի երկրները գտնվելով զարգացման միջին մակարդակի վրա, ընթանում են Արևմուտքի երկրների հարթած ուղիով:

Տեխնիկական նորամուծությունները փոխում են աշխատանքի և ապրուստի պայմանները, որոնք կապվում են արտադրության համակարգի տրանսֆորմացիայի հետ: «Տեխնիկական և սոցիալական փոփոխությունների փոխադեցությունը տնտեսական աճման պրոցեսի բանալին է» (РЖ, 1974, № 1, стр. 54), գրում է Ս. Կուզնեցը (ԱՄՆ):

Ինդուստրիալ հասարակության առաջատար ջոկատները, ըստ Ջ. Գելբրեյթի (ԱՄՆ), խոշոր կորպորացիաներն ու պետական միավորումներն են, որտեղ «աշխատողի և ֆիրմայի շահերի նույնությունը սահմանված և ընդունված դրդապատճառների սիստեմի մի մասն է» (Дж. Гелбрейт, Новое индустриальное общество, М., 1970, стр. 318): Միավորման մեջ ձեռնարկատերը «անհետացող դեմք է», գրում է Գելբրեյթը, նրա գործունեության տերն ու տնօրենը «տեխնոստրուկտուրան» է, որի մեջ, ըստ հեղինակի, մտնում են բոլոր նրանք, «ովքեր ունեն մասնագիտացված գիտելիքներ, կամ կոլեկտիվ որոշումներ ընդունելու փորձ և ունակություններ» (Նույն տեղը, էջ 99): «Կոլեկտիվ որոշումներ ընդունելու փորձ» ունեցողները բանվորներն են, որոնք, Գելբրեյթի ասելով, գործուն մասնակցություն ունեն միավորման ղեկավարման բնագավառում:

Տեխնիկայի կապիտալիստական կիրառումը, սակայն, կապված է գործազուրկների բանակի մեծացման հետ, մի հանգամանք, որը շրջանցել չեն կարող նույնիսկ բուրժուական տնտեսագետները: Բայց բուրժուական գռեհիկ տնտեսագիտության համար հետևողական տրամաբանությունն ամենևին պարտադիր չէ: Ինդուստրիալ հասարակության տեսաբաններից Ժ. Ֆուրաստյեն փորձում է հավատացնել, թե տեխնիկական նորամուծությունների հետ կապված «տեխնոլոգիական» գործազրկությունը ժամանակավոր բնույթ ունի: Եվ քանի որ արտադրության նոր ճյուղերը ընդգրկում են դուրս մղված բանվորներին, ապա կարճատև վերաորակավորումից հետո նրանք զբաղեցնում են «հատուկ որակավորման մասնագետների թափուր տեղերը», ավելացնում է Գելբրեյթը (Նույն տեղը, էջ 293):

Բայց «տեխնոլոգիական գործազրկության» և XIX դարի «փոխհատուցման» տեսության միջև տարբերությունն այն է միայն, որ «նորագույն» տեսության ներկայացուցիչներից ոմանք, ավելի առաջ գնալով, պնդում են, թե տեխնիկական առաջընթացի հետևանքով ընդլայնվող էկոնոմիկան «ավելի շատ բանվորներ է ընդգրկում, քան դուրս մղում» (Շելենբերգ): Նպատակն արդարացնում է միջոցը, ինչպես ասվում է: Գռեհիկ տնտեսագիտության խնդիրն է փառաբանել կապիտալիզմը, որի համար Ժ. Բ. Սեյի «շահերի ներդաշնակության» և «փոխհատուցման» հին երգերը եղել և մնում են որպես հարմար միջոցներ:

«Ինդուստրիալ հասարակության» տեսության հորինած դրույթները հերքելու համար բազմաթիվ նյութեր կան հենց իրենց՝ բուրժուական տնտեսագետների աշխատություններում: Ամենահարուստ կապիտալիստական երկրում՝ ԱՄՆ-ում, բոլոր ընտանիքների 20—30 տոկոսի համար բնորոշ են «ցածր եկամուտները, խղճուկ կրթությունը, վատ բնակարանները, հետնախորշերը, թերսնումը» (Э. Хансен, Экономические циклы и национальный доход, М., 1959, стр. 689), գրում է է. Հանսենը (ԱՄՆ) (տե՛ս նաև П. Самуэльсон, Экономика, стр. 126): Ինքը՝ Ջ. Գելբրեյթը, խոստովանում է, որ «Ջեներալ մոտորսի» հասույթը 1963 թ. 50 անգամ ավելի էր Նևադա նահանգի եկամուտներից, 8 անգամ՝ Նյու-Յորքի նահանգի եկամուտներից և կազմում էր ֆեդերալ կառավարության եկամուտների մեկ հինգերորդ մասից փոքր-ինչ պակաս (տե՛ս Ջ. Գելբրեյթի նույն աշխատությունը, էջ 118):

«Ինդուստրիալ հասարակության» տեսության սնանկությունը վկայող նման մեջբերումների թիվը կարելի է ավելացնել, բայց դրա առավել պերճախոս ապացույցն այն է, որ բուրժուական տնտեսագետներն արդեն հրաժարվում են «ինդուստրիալ հասարակության» տեսությունից ու պրակտիկայից՝ դրանք փոխարինելով այսպես կոչված, «պոստինդուստրիալիզմով»: Սրա հեղինակների քարոզած «նոր հասարակության» բովանդակությունը ոչ թե արտադրության զարգացումն է հանուն կուտակման ու առավելագույն շահույթների, այլ արտադրություն՝ հանուն հասարակության պահանջմունքների բավարարման: «Ինդուստրիալ հասարակության» բարձրագույն աստիճանի՝ «պոստինդուստրիալիզմի» հիմքում ընկած է ոչ թե «տեխնոկրատիզմը», այլ «հումանիզմը»: Շահույթի կուտակման սկզբունքով գործող ձեռնարկատերերը գնում են դեպի ինքնասպանություն, գրում է է. Մոմզենը (ԳՖՀ) և ավելացնում. «Ձեռնարկության ղեկավարությունը պետք է մտահոգվի, որպեսզի յուրաքանչյուր աշխատող՝ դիրեկտորից սկսած մինչև նորեկը, ապահովված լինի իր որակավորումը բարձրացնելու հնարավորությամբ» (РЖ, 1973, № 3, стр. 38):

Դժվար չէ նկատել, որ «ինդուստրիալ հասարակության» այս նոր տարբերակը իր բովանդակությամբ մոտենում է բուրժուական գաղափարախոսությունների կողմից վերջին տարիներին ջանասիրությամբ պրոպագանդվող «կոնվերգենցիայի տեսությանը»: Բանն այն է, որ սոցիալիզմի համաշխարհային սիստեմի տնտեսական և քաղաքական աճող հեղինակության ճնշման ներքո սոցիալիզմի վերաբերյալ բուրժուական տեսություններն ավելի են ճյուղավորվում: Բազմաթիվ բուրժուական սոցիոլոգներ այժմ սոցիալիզմը համարում են բոլոր երկրների ապագան: Կապիտալիստական երկրներում հարյուրավոր ինստիտուտներ զբաղվում են սոցիալիստական երկրների էկոնոմիկայի զարգացման օրինաչափությունների ուսումնասիրությամբ, որոնց աղավաղման բազայի վրա ստեղծվում են սոցիալիզմի վերաբերյալ բուրժուական տեսության նորանոր տարբերակներ:

Կոնվերգենցիայի տեսաբանները (Ռ. Արոն, Յան Տինբերգեն, Հ. Շելսկի, Պ. Սորոկին, Ու. Բակինգհեյմ, Ա. Բեռլի, Ջ. Գելբրեյթ և ուրիշներ) առաջ են քաշում այն դրույթը, թե Արևելքի և Արևմուտքի սոցիալական սիստեմների տարբերությունները հասարակության ինդուստրիալ զարգացման ընթացքում փոքրանում են և ապագայում իսպառ կվերանան, երբ նրանք ձուլվեն մեկ կատարյալ «հիբրիդ» տնտեսաձևի մեջ, որը կներառի ինչպես Արևելքի, նույնպես

digitised by A.R.A.R.@

և Արևմուտքի սիստեմների դրական կողմերը։ Ըստ Բակինգհեյմի, Արևելքի սիստեմի դրական կողմերն են՝ տնտեսության պլանավորումը, հավասարության սկզբունքը և բանվորական հսկողության սահմանումը արտադրության նկատմամբ, իսկ Արևմուտքինը՝ շուկայական հարաբերությունների վրա խարսխված օրենքները և արտադրամիջոցների մասնավոր սեփականությունը։ Գելբրեյթը գտնում է, որ արտադրության «պլանավորման և կազմակերպման սիստեմների տեսակետից» (Дж. Гелбрейт, Новое индустриальное общество, стр. 452) կոնվերգենցիան մոտ է իրականացման։

Այս տեսությանը գիտական տեսք տալու համար կոնվերգենցիայի ներկայացուցիչները փորձում են սոցիալական սիստեմների «մերձեցումը» հիմնավորել սեփականության ձևերի և տնտեսական օրենքների բնույթի միջև տարբերությունների վերացման վերաբերյալ դատողություններով։ Մինչև պատերազմը, գրում է Դուգալը (Հոլանդիա), Սովետական Միության և Արևմուտքի միջև տարբերությունները, անշուշտ, շատ մեծ էին, քանի որ այնտեղ գերիշխում էր արտադրամիջոցների պետական, իսկ մեզ մոտ մասնավոր սեփականությունը։ Իսկ ներկայումս Արևմուտքի երկրներում պետական սեփականությունը մեծ չափերով աճել է մասնավորի տեսակարար կշռի իջեցման հաշվին, որի հետևանքով և տնտեսության պլանավորումը դարձել է տնտեսավարության տարածված ձև։

Կոնվերգենցիայի տեսաբանների այս փաստարկները բոլորովին զուրկ են գիտական հիմքից այն պարզ պատճառով, որ, նախ, Արևմուտքի երկրներում աճում է պետական մոնոպոլիստական կապիտալիստական սեփականության տեսակարար կշիռը, որը սոցիալիզմի հետ ընդհանուր ոչինչ չունի, և հետո՝ բուրժուական պետությունների պլանային միջոցառումներն իրականացվում են անարխիայի և մրցակցության տնտեսական օրենքի գործողության պայմաններում և ոչ թե տնտեսության պլանաչափ համամասնական զարգացման օրենքի հիման վրա, որը գործում է միայն արտադրամիջոցների սոցիալիստական սեփականության պայմաններում։ Բուրժուական տնտեսագետները պարզապես նույնացնում են պլանային միջոցառումները (որոնք կապված են արտադրության հանրայնացման աստիճանի հետ) պլանաչափ զարգացման օբյեկտիվ տնտեսական օրենքի հետ, իսկ դրանք բոլորովին տարբեր բովանդակություն ունեն։ Այստեղից էլ բխում է տնտեսության սոցիալիստական և կապիտալիստական պլանավորման արմատական տարբերությունը։ Առաջին դեպքում պլանավորումը գիտական բնույթ ունի, որովհետև խարսխվում է պլանաչափ համամասնական օրենքի վրա և համապատասխանում է նրա պահանջներին, իսկ երկրորդ դեպքում այն գիտական բնույթ ունենալ չի կարող, որովհետև պլանային միջոցառումների և դրանց հիմքում ընկած անարխիայի ու մրցակցության տնտեսական օրենքի միջև գոյություն ունի անլուծելի հակասություն։

Այսպիսով, տնտեսության սոցիալիստական և կապիտալիստական սիստեմները թե՛ սեփականության ձևերով և թե՛ տնտեսական օրենքների բնույթով արմատապես տարբերվում են միմյանցից։ Իրականում կոնվերգենցիայի տեսությունը գաղափարական դիվերսիա է և հակակոմունիզմի տարբերակներից մեկը։ Ամերիկյան տնտեսագետ Կ. Գրիֆինն անկեղծորեն բացահայտել է այդ տեսության ռեալ իմաստը հետևյալ տողերով. «Սովետական սիստեմը պետք է միայն զարգանա ամերիկյան տնտեսաձևի ուղղությամբ, բայց ոչ հակառակ»։ Իսկ այդ տեսության բուրժուական քննադատներն իրավամբ գրում են, որ նրա ներկայացուցիչները պարզապես «չեն ուզում տեսնել այդ երկու սիստեմների էական տարբերությունները» (Կ. Տալհեյմ) (Մեջբերումը՝ ըստ Г. Майснер, Теория конвергенции и реальность, М., 1973, стр. 199), և մերժում են դրանց մոտեցման ամեն մի հնարավորություն։

ՍՈՑԻԱԼԻԶՄԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԲՈՒՐԺՈՒԱԿԱՆ ՄՅՈՒՍ ՏԱՐԱԾՎԱԾ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ կապված է անգլիական լեյբորիստական կուսակցության անվան հետ, որի գործունեությունն ուժեղացավ հատկապես երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո։ Այս ուղղության տեսաբանները (Քոուլ, Ստրեչի, Մորիսոն, Կրոսլենդ և ուրիշներ) իրենց ուսմունքն անվանում են «դեմոկրատական սոցիալիզմ»՝ այն հակադրելով մարքս-լենինյան տեսությանը։ Ներկայումս, գրում են նրանք, երբ պետությունը դարձել է «ենթակա դասակարգերի շահերը պաշտպանող և հարուստների ու աղքատների միջև եկամուտները որոշ չափով վերաբաշխող օրգան» (Дж. Коул, Капитализм в современном мире, стр. 30), այն կարող է վերացնել արտադրամիջոցների մասնավոր սեփականությունը՝ դրանք «արդարացի գներով» գնելու և ազգայնացնելու միջոցով։ Երբ լեյբորիստները պատերազմից հետո (1945 թ.) անցան կառավարության գլուխ, ազգայնացրին ածխարդյունաբերությունը գրեթե ամբողջությամբ, տեքստիլ արդյունաբերության մեծ մասը, որոշ մեքենաշինական ձեռնարկություններ, բանկեր և հայտարարեցին որ իրականացնում են սոցիալիզմի կառուցման իրենց ծրագիրը։

Իրականում, ինչպես Անգլիայի, նույնպես և կապիտալիստական մյուս երկրների սոցիալիստները պետական սեփականության հետ միաժամանակ փառաբանում են նաև արտադրամիջոցների մասնավոր սեփականությունը։ Մասնավոր և պետական մոնոպոլիստական կապիտալիստական ձեռնարկությունների համատեղ գործունեությունը «դեմոկրատական սոցիալիզմի» ներկայացուցիչները հրամցնում են որպես ամենակատարյալ հասարակություն։

«Դեմոկրատական սոցիալիզմը», ինչպես բնութագրված է այն Սոցիալիստական ինտերնացիոնալի պաշտոնական փաստաթղթերում, ժամանակակից աջ սոցիալիստների պաշտոնական գաղափարախոսությունն է, որը տարբեր երանգներով հանդես է գալիս տարբեր երկրներում։ Այն իր ազդեցությունն է ունենում նաև սոցիալիստական երկրների օպորտունիստական տարրերի վրա, որոնք համապատասխան իրադրության պայմաններում սկսում են այն հակադրել մարքսիզմ-լենինիզմին։ Այդպես եղավ Չեխոսլովակիայում 1968 թ. քաղաքական ճգնաժամի ժամանակ, երբ հակաժողովրդական տարրերը (Է. Ուրբանեկ, Յո. Ցվեկլ, Օ. Շիկ և ուրիշներ) «դեմոկրատական սոցիալիզմի չեխոսլովակյան մոդելը» դարձրին իրենց գաղափարական պայքարի դրոշը։ Ինչպես ցույց է տվել չեխ հեղինակ Լ. Գրուզը, սոցիալիզմի այս տարբերակը մասարիկյան «սոցիալիզմի» վերարտադրությունն է, որը 20-ական թվականներին դեռ հակադրվում էր բոլշևիզմին։ Իսկ ըստ Տ. Մասարիկի, «բոլշևիկյան կոմունիզմը սկզբունքորեն անհնարին է» (Современный правый ревизионизм, М., 1973, стр. 491)։ Եթե հիշենք, որ Մասարիկը բուրժուական այն ռեֆորմատորներից էր, որը սոցիալիզմի կառուցումը համարում էր բանվորների և «լավ դաստիարակված» կապիտալիստների համատեղ գործունեության արդյունք, ապա պարզ կդառնա, որ «չեխոսլովակյան» և բուրժուական երկրների «դեմոկրատական սոցիալիզմի» տեսությունների միջև տարբերություն չկա։ Դեռ ավելին, «դեմոկրատական սոցիալիզմի» բոլոր տարբերակները, միասին վերցրած, այլ բան չեն, քան XIX դարի 80-ական թվականների գերմանական «պետական սոցիալիզմի» տեսության նոր հրատարակություն, որի ռեակցիոն էությունը ժամանակին մերկացրել է Ֆ. Էնգելսը Անտի-Դյուրինգ-ում։ Այդ հոսանքները, գրում էր Էնգելսը, ոչ մի առնչություն չունեն սոցիալիզմի հետ, «ո՛չ ուղղակի, ո՛չ էլ անուղղակի, ո՛չ գիտակցական, ո՛չ անգիտակցական» (Անտի-Դյուրինգ, Երևան, 1952, էջ 356)։ Դրանք մի խումբ բուրժուական սոցիալիստների գաղափարախոսությունն են (Էնգելս), ծայրահեղ օպորտունիզմի ուղղություն (Լենին)։

Սոցիալիստական տեսությունների տարածումը բուրժուական քաղաքատնտեսության մեջ ինքնին նրա ճգնաժամային վիճակի արտահայտություններից մեկն է։ Սոցիալիզմի հակառակորդներն իրենց հորինած տեսություններով փաստորեն ձգտում են երկարաձգել կապիտալիզմի մայրամուտը։

Գիտական կոմունիզմի հաղթանակը Սովետական Միությունում և սոցիալիստական մյուս երկրներում հակակոմունիզմի վերոհիշյալ տարբերակների սնանկության լավագույն վկայությունն է։ Մեր դարաշրջանի հիմնական բովանդակությունը անցումն է կապիտալիզմից սոցիալիզմին և հակամարքսիստական տնտեսագիտությունը անզոր է կասեցնելու կամ փոխելու պատմական զարգացման այդ օբյեկտիվ ընթացքը։

digitised by A.R.A.R.@

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՂԻ ԱՄԲԻՈՆ

ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՇԽԱՐՀԱՅԱՑՔ

Ա. Ս. ՄԱՆԱՍՅԱՆ
Փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու

ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՇԽԱՐՀԱՅԱՑՔԻ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ այն հարցերից է, որ հավասարապես հետաքրքրում են և՛ փիլիսոփաներին, և՛ կոնկրետ գիտությունների մասնագետներին։ Մենք կառանձնացնենք այդ պրոբլեմի ժամանակակից քննարկման և լուծման երեք հիմնական միտումներ, որոնք ամբողջական գծերով ներկայացնում են դրա արդի վիճակը և որոնք իրենց զուգահեռներն ունեն գիտության ու փիլիսոփայության պատմության մեջ։

Առաջին միտումը, որը մենք կանվանենք պոզիտիվիստական-սցիենտիստական, իր ծայրահեղ դրսևորումներում ժխտում է աշխարհայացքային գիտելիքների իմացաբանական-մեթոդաբանական և էվրիստիկական նշանակությունը գիտության համար, անանցանելի անդունդ է տեսնում գիտության և աշխարհայացքի միջև՝ աշխարհայացքային գիտելիքները հայտարարելով անիմաստ, իսկ աշխարհայացքային (ուրեմն և փիլիսոփայական) պրոբլեմները՝ կեղծ։

Երկրորդ միտումը տրամագծորեն հակադիր է առաջինին։ Այն կարելի է որակել որպես սպեկուլյատիվ-հակասցիենտիստական մոտեցում, որի կողմնակիցները, օրինակ էկզիստենցիալիստները, կասկածի տակ են դնում գիտության արժանահավատությունն ու ճշգրիտ մեթոդների արժանիքները և «հիմնավորում» են ճշմարտության ձեռք բերման իռացիոնալիստական, սպեկուլյատիվ ուղիների առաջնայնությունը։

Վերջապես, երրորդը, դիալեկտիկական մատերիալիզմի մոտեցումն է, ըստ որի գիտության և աշխարհայացքի փոխհարաբերության հարցի լուծումը չպետք է հանգի դրա կանխալուծմանը՝ արտագիտական այս կամ այն նկատառումներով. այդ հարաբերությունը պետք է ոչ թե նախասահմանվի, այլ ի հայտ բերվի իմացության զարգացման պատմական նյութից, բուն գիտության և աշխարհայացքի ռեալ պատմությունից։ Այս պահանջները և այս հարցադրումը ամբողջովին համապատասխանում են գիտության ոգուն և գիտականության չափանիշներին, որոնց հետևողական կիրառումը միայն կարող է ապահովել գիտության և աշխարհայացքի փոխհարաբերության օբյեկտիվ նկարագրի վերհանումը։ Հենվելով այս սկզբունքներով կատարված հետազոտությունների վրա, դիալեկտիկական մատերիալիզմը ընդունում է աշխարհայացքային գիտելիքների իմացաբանական-մեթոդաբանական և էվրիստիկական նշանակությունը գիտական իմացության պրոցեսում, ընդգծում է այդ գիտելիքների ներգիտական անհրաժեշտությունը, տալիս է կոնկրետ-գիտական և աշխարհայացքային գիտելիքների փոխներգործության նկարագիրը։

Դիալեկտիկական մատերիալիզմը «աշխարհայացք և գիտություն» հարցի

վերաբերյալ պոզիտիվիստական-սցիենտիստական և իռացիոնալիստական-հակասցիենտիստական տեսակետներն ամենից առաջ հերքում է այդ հարցի իր օբյեկտիվ-գիտական լուծումով։ Մինչ այդ մասին խոսելը, անդրադառնանք գիտության և աշխարհայացքի բուն ըմբռնումներին։

ԳԻՏԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ՉԿԱ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆ, համընդհանուր ճանաչում գտած սահմանում։

Մենք կառանձնացնենք գիտության երկու ըմբռնում, որոնք և սույն հոդվածի շրջանակներում լրիվ կբավարարեն մեր պահանջները։

Գիտությունը նախ և առաջ մարդկային հասարակական գործունեության ձև է, որի միջոցով մարդը որոշակի հարաբերության մեջ է մտնում շրջապատող իրականության հետ, որոշակի մոտեցում է ցուցաբերում դրա նկատմամբ։ Փիլիսոփայության մեջ գիտությունից բացի առանձնացվում են մարդկային գործունեության այլ ձևեր՝ պրակտիկ, էթիկական, էսթետիկական, որոնցում դրսևորվում են իրականության նկատմամբ հասարակական մարդու՝ իրարից որակապես տարբեր մոտեցումները։ Եվ ահա, ի տարբերություն պրակտիկ, էթիկական և էսթետիկական մոտեցումների, գիտությունը մարդու՝ իրականության նկատմամբ ունեցած տեսական վերաբերմունքը, նրա տեսական յուրացումն է։

Գիտությունը, այնուհետև, ավելի նեղ և հատուկ իմաստով գիտական գիտելիքների համակարգ է՝ իբրև այդպիսին։ Այս իմաստով գիտությունը իդեալական, տեսական օբյեկտների (կատեգորիաների, օրենքների, տեսությունների, ուսմունքների) համակարգ է։

Գիտությունը, ինչպես ընդունված է ասել, ճշմարտի ոլորտն է, և մարդը դիմում է նրան իրեն հուզող բազմաթիվ հարցերի պատասխաններն այնտեղ գտնելու ակնկալությամբ։ Եվ դա արվում է ոչ թե սոսկ հետաքրքրասիրության կամ ինտելեկտուալ բավականության համար։ Այն բանից հետո, երբ մարդկության նյութական հարաճուն պահանջմունքների բավարարումը կապվում է աշխարհի օրինաչափությունների իմացության վրա հիմնված բնության նվաճման ու վերափոխման հետ, գիտության՝ որպես այդ իմացության միջոցի, անհրաժեշտությունը դառնում է սոցիալական անհրաժեշտություն։ Տառապանքների, զոհողությունների և նույնիսկ զոհերի գնով մարդը անզուսպ ձգտում է դեպի ճշմարիտը, որպեսզի այն ի սպաս դնի իր երազանքների, իր իդեալների իրականացմանը, որոնք բխում են շրջապատող իրականության մեջ կողմնորոշվելու և սոցիալական նպատակադիր գործունեության՝ միայն մարդուն ներհատուկ պահանջմունքներից։

Եվ իրոք, անհնար է պատկերացնել սոցիալական սուբյեկտի (անհատ, խավ, դասակարգ) պրակտիկ գործունեություն առանց որոշակի ուղղվածության, առանց որոշակի սոցիալական օրիենտացիայի։ Նպատակադրվածությունը, առաջընթացի բազմաթիվ հնարավորությունների մեջ որոշակի մեկի ընտրությունն անհրաժեշտաբար ենթադրում են իրականության երևույթների նկատմամբ գնահատողական վերաբերմունք, վերաբերմունք, որ դրսևորվում է ոչ միայն մարդու իդեալների, այլև նրա պատկերացումների, համոզմունքների, հայացքների մեջ։ Հենց այդ պատկերացումների, համոզմունքների, հայացքների ու իդեալների համակարգն էլ, որոնց մեջ մարմնավորվում են մարդու ըմբռնումներն իր և շրջապատող իրականության փոխհարաբերության, այդ իրականության մեջ գրաված իր տեղի, կոչման, նպատակների և հնարավորությունների մասին, կոչվում է աշխարհայացք։

Աշխարհայացք մարդն ունեցել է այն օրից ի վեր, երբ գիտակցել է իրեն որպես գործող ու ճանաչող սուբյեկտ, իրեն բաժանելով բնությունից և հակադրելով նրան։ Ընդունված է ասել, որ հին ժողովուրդների մոտ պատմականորեն ամենից առաջ ձևավորվել է դիցաբանական աշխարհայացքը։ Այնուհետև դրան փոխարինել է կրոնական աշխարհայացքը։ Ի վերջո, գիտական գիտելիքների զարգացմանը զուգահեռ ասպարեզ է եկել փիլիսոփայությունը։ Անկասկած է, որ գիտությունն իր զարգացմանը համընթաց ավելի ու ավելի մեծ

digitised by A.R.A.R.@

ազդեցություն է գործում մարդկանց աշխարհայացքի՝ նրանց պատկերացումների, հայացքների, համոզմունքների վրա։ Սակայն վերջիններս ձևավորման իրենց ակունքներով և բովանդակությամբ միշտ էլ ավելի լայն հիմք են ունեցել, քան սոսկ գիտությունն է։ Աշխարհայացքային համոզմունքները, իդեալները, պատկերացումները հանդես են գալիս որպես աշխարհի իմացության և մարդկային գոյի ըմբռնումներ, որպես շրջապատող իրականության նկատմամբ ոչ միայն տեսական-գիտական, այլև պրակտիկ, էթիկական և էսթետիկական մոտեցումների ընդհանրացումներ, որպես պատմական զարգացման եզրակացություններ, սոցիալական փորձի հետևություններ։

ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՇԽԱՐՀԱՅԱՑՔԻ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ իրենց բնույթի և փոխհարաբերության բացահայտման տեսակետից այնքան են կարևոր, որ պահանջում են հատուկ քննություն։

Առաջին տարբերությունը, որ անմիջապես բխում է գիտության և աշխարհայացքի սահմանումներից, գիտության սոցիալական չեզոքությունն է մի կողմից, և աշխարհայացքային գիտելիքների սոցիալական ուղղվածությունն ու լիցքավորվածությունը՝ մյուս կողմից։ Եվ, իրոք, գիտությունը, ինչպես ասվեց, իր իդեալի մեջ ձգտում է տալ իրերի և երևույթների ճշմարիտ, օբյեկտիվ, հետևաբար նաև անկողմնակալ նկարագիրը։ (Այս տեսակետից այլ է հասարակական գիտությունների հարցը, որի քննությունը, սակայն, դուրս է սույն հոդվածի շրջանակներից)։

Այդպիսին չէ աշխարհայացքը։ Աշխարհայացքային գիտելիքները սոցիալապես չեզոք, անկողմնակալ լինել չեն կարող, քանի որ շոշափում են մարդկային գոյության, կյանքի իմաստի առավել սկզբունքային հարցերը, տալիս են դրանց սոցիալապես լիցքավորված լուծումները, որոնք իրենցով պայմանավորում են դրանք ընդունող սուբյեկտի սոցիալական վարքագիծն ու կենսական դիրքորոշումը։

Վերը նշված տարբերության հետ կապված է գիտության և աշխարհայացքի մեկ այլ ցայտուն տարբերություն։ Դա այն է, որ գիտությունն իր կողմից դրված հարցերին տալիս է կամ գոնե աշխատում է տալ միանշանակ պատասխաններ, այն դեպքում, երբ աշխարհայացքային հարցերը սկզբունքորեն ենթադրում են տարբեր և նույնիսկ հակադիր լուծումներ։ Սա, իհարկե, չի նշանակում, թե գիտությունը բացառում է հակադիր կարծիքներն ու վարկածները, հարցերի իրարամերժ լուծումները։ Կարծիքների պայքարը, վարկածների «մրցակցությունը» խուսափելի են գիտության մեջ։ Այդ պայքարը հենց գիտության ներքին կյանքն է։ Սակայն ժամանակի ընթացքում գիտությունը հաստատում է այդ դրույթներից մեկի ճշմարտությունը և հերքում է մյուսները, ընդունում է մեկը և մերժում մյուսները։ Գիտության համար ճշմարտությունը մեկն է. իրարամերժ երկու դրույթներ նրանում միաժամանակ և նույն հարաբերությամբ ճշմարիտ լինել չեն կարող։ Մինչդեռ աշխարհայացքային հարցերը ոչ թե սովորաբար չեն ստանում, այլև սկզբունքորեն չեն կարող ստանալ միանշանակ լուծումներ։ Փիլիսոփայական ամեն մի դրույթի հաստատումը միաժամանակ հակոտնյա դրույթի հերքումն է։ Այստեղից պարզ է դառնում, որ փիլիսոփայության գոյության ձևը իրարամերժ փիլիսոփայական ուսմունքների պայքարն է, իսկ նրա պատմությունը՝ անհամատեղելի, իրարամերժ փիլիսոփայական ուսմունքների պայքարի պատմությունը։ «Ցանկացած փիլիսոփայական ուղղություն, այսպիսով, ունի իր հակոտնյան, կարելի է նույնիսկ ասել, որ նա ենթադրում է իր հակոտնյայի գոյությունը, նման այն բանին, ինչպես ֆիխտեական ԵՍ-ը ենթադրում է ոչ-ԵՍ-ին»[1]։

Վերը նշած տարբերությունները պայմանավորում են գիտության և փիլիսոփայության մեջ հետազոտության, հիմնավորման, ապացուցման և փաստարկման մեթոդների տարբերությունները։ Ամենից առաջ աչքի է զարնում հետազոտության փորձնական մեթոդների (դիտարկում, էքսպերիմենտ, ին-

1) Т. И. Ойзерман — Философия, наука, идеология. В сб. «Философия и наука», М., 1972, стр. 97.

դուկցիա) նկատմամբ ունեցած նրանց տարբեր մոտեցումները։ Դիտարկման, փորձի ու փորձարկման մեթոդները, չափման ու փորձնական ստուգման պրոցեդուրաները գիտությունից (հատկապես բնագիտությունից) անբաժանելի են։ Գիտական ամեն մի տեսություն հենվում է դիտարկման և փորձի միջոցով արձանագրված փաստերի վրա, իսկ այնուհետև հաստատվում է հետևությունների փորձնական ստուգման միջոցով։ Տրամաբանորեն բխեցվող հետևությունների փորձնական հաստատումը, այսպիսով, տվյալ տեսության ապացուցման ամենից ծանրակշիռ փաստարկն է։

Այդպես չէ աշխարհայացքային գիտելիքներում։ Աշխարհայացքային դրույթները փորձնական տվյալների անմիջական ընդհանրացումներ չեն և նրանցից անհնար է անել փորձում ստուգելի անմիջական հետևություններ։ Ամենանուրբ ձևով դրված փորձով իսկ չի կարելի հաստատել կամ հերքել այս կամ այն աշխարհայացքային դրույթը կամ ուսմունքը։ (Դժբախտաբար մեզ մոտ հաճախ պարզեցման միտումով պարզունակացնում են աշխարհայացքային դրույթների հիմնավորման, աշխարհայացքի և փորձի փոխհարաբերության հարցերը)։

Փորձի և փորձնական մեթոդների նկատմամբ գիտության և աշխարհայացքի ունեցած տարբեր վերաբերմունքից ածանցվում են կառուցվածքային նրանց տարբերությունները։ Գիտական բոլոր տեսություններն ունեն տրամաբանական որոշակի կառուցվածք։ Նրանցում կարելի է առանձնացնել ելակետային դրույթների այն համախումբը, որոնցից տրամաբանական օրենքների համաձայն արտածվում են տեսության մյուս դրույթները։ Դրանց մի մասը սովորաբար անմիջապես ստուգվում է փորձում, այն դեպքում, երբ հիմնադրույթները նման անմիջական փորձնական ստուգման, դիտարկման չեն ենթարկվում։ Ըստ այդմ տեսության ներսում առանձնացվում են երկու կարգի՝ էմպիրիկ և տեսական գիտելիքներ, երկու մակարդակներ՝ էմպիրիկ (փաստերի արձանագրություններ, էմպիրիկ օրինաչափություններ և այլն) և տեսական (օրենքներ, տեսական կոնստրուկտներ, սկզբունքներ և այլն)։

Այդպիսին չէ աշխարհայացքը։ Աշխարհայացքային պնդումներից և ոչ մեկը, ի տարբերություն մյուսների, չի կարելի անմիջապես ստուգել փորձում, նրանցից և ոչ մեկին չի կարելի տալ անմիջական փորձնական հիմնավորում։ Նրանք գտնվում են, մի տեսակ, փորձից միևնույն «հեռավորության» վրա։ Այդ պատճառով նրանք զուրկ են կառուցվածքային այնպիսի մակարդակներից, ինչպիսիք կոնկրետ գիտական տեսություններում հանդիսանում են էմպիրիկ և տեսական մակարդակները։

Տարբեր են նաև կոնկրետ գիտական տեսությունների և աշխարհայացքային ուսմունքների կապերի ձևերը։ Աշխարհայացքային և ոչ մի հիմնարար ուսմունք հակադիր կամ մեկ այլ ուսմունքի մասնավոր դեպքը լինել չի կարող այնպես, ինչպես դա լինում է, ասենք, բնագիտության մեջ, երբ ավելի ընդհանուր տեսությունից սահմանային անցման միջոցով հնարավոր է լինում անցնել մեկ այլ մասնավոր տեսության։ Աշխարհայացքային ամեն մի ուսմունք շոշափում է մարդ-աշխարհ հարաբերության որևէ սահմանային՝ մյուսներին չհանդեցվող, մյուսներից անկախ կողմ։ Այդ պատճառով աշխարհայացքային որևէ հարցի այս կամ այն լուծումը տրամաբանորեն միանշանակ ձևով չի պայմանավորում մյուս հարցերի որոշակի լուծում։ Աշխարհի մատերիալիստական ըմբռնումը, օրինակ, ինքնին անհրաժեշտաբար չի պայմանավորում զարգացման հարցի դիալեկտիկական լուծումը և հակառակը։

Վերը նշած բոլոր տարբերությունները, ի վերջո պայմանավորում են գիտության և աշխարհայացքի զարգացման օրինաչափությունների, իմացության պրոցեսում նրանց դերի տարբերությունները։ Գիտությունները ենթարկվում են, պատկերավոր ասած, գծային զարգացման օրինաչափությանը։ Նրանցում անընդհատ դրվում և լուծվում են նոր հարցեր։ Այստեղ նույն գյուտը երկու անգամ չի արվում։ Ինչպես ասում են, գիտության մեջ արգելվում է «նորից հեծանիվ հայտնագործելը»։

Այլ կերպ է զարգանում աշխարհայացքը։ Պրոբլեմներն այստեղ կարծես

հավիտենական են։ Արտաքուստ նույնիսկ թվում է, թե զարգացում չկա։ Բայց դա միայն արտաքուստ։ Իրականում փոխվում է այն բովանդակությունը, որ դրվում է աշխարհայացքային հարցերի մեջ, փոխվում են պատասխանները՝ իրենց փաստարկներով, իմաստով, ենթատեքստով։ Աշխարհայացքի զարգացման յուրահատուկ օրինաչափությունն իր պրոբլեմների վերըմբռնումն ու վերիմաստավորումն է՝ աշխարհի մասին ձեռք բերած նոր գիտելիքների լույսի տակ, կուտակված հասարակական նոր փորձի տեսակետից։

Գիտությունը և աշխարհայացքը տարբերվում են, վերջապես, իմացության պրոցեսում կատարած իրենց դերով։ Գիտությունն ամենից առաջ նկարագրում և բացատրում է իր կողմից հետազոտվող երևույթները, բացահայտում է նրանց չափելի կամ առնվազն նկարագրելի հատկությունները։ Աշխարհայացքի հիմնական դերը իմացության պրոցեսում իմաստավորումը, մեկնաբանումը և գնահատումն է՝ սկզբունքային իր հարցերի այս կամ այն լուծման տեսակետից։

ԱՇԽԱՐՀԱՅԱՑՔԻ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ և տարբերությունների նույնիսկ այսպիսի թռուցիկ նկարագիրը կարող է ստեղծել այն տպավորությունը, թե նրանց միջև, իրոք, անանցնելի անդունդ կա, ինչպես դա պնդում են հարցի պոզիտիվիստական-սցիենտիստական լուծման կողմնակիցները։ Այդ տեսակետի լավագույն հերքումը գիտության և աշխարհայացքի՝ մարդկային գիտելիքների այդ երկու խոշոր բնագավառների փոխներգործության իրական նկարագրի բացահայտումն է, որին մեր օրերում ներկայացվում են որոշակի պահանջներ՝ պայմանավորված ժամանակակից գիտական մտածելակերպի այնպիսի առանձնահատկություններով, ինչպիսիք են ճշգրտությունը, տրամաբանական հետևողականությունը և փաստական հիմնավորվածությունը։

Այժմ քննարկենք գիտության և փիլիսոփայության փոխներգործության հարցը, մի հարց, որն առավել կարևոր է ժամանակակից գիտության մեթոդաբանության տեսակետից։ Այն ունի քննարկման տարբեր ասպեկտներ։ Սակայն մենք նշենք այն երեք խնդիրները, որոնք, մեր կարծիքով, շոշափում են պրոբլեմի առանցքային կողմերը։ Ցույց տալ՝ ա) որ գիտության փիլիսոփայական պրոբլեմները ծագում են իր իսկ գիտության զարգացման ներքին պահանջմունքներով (այլ ոչ թե փիլիսոփայության և փիլիսոփաների կողմից «փաթաթվում են նրա վզին»), բ) որ գիտության զարգացումը պայմանավորում է փիլիսոփայության զարգացումը, փիլիսոփայական հարցերի վերիմաստավորումը, գ) որ փիլիսոփայական գիտելիքները գործում են գիտության ներսում և նրա համար, որ նրանք պայմանավորում են գիտության զարգացումը։

Առաջին խնդիրը, ըստ էության, փիլիսոփայական գիտելիքների ներգիտական անհրաժեշտության հիմնավորման խնդիրն է։ Այստեղ կարևոր է ցույց տալ, որ գիտության փիլիսոփայական պրոբլեմները գիտության նկատմամբ արտաքին, խորթ պրոբլեմներ չեն, որ դրանք առաջանում են գիտության վերին, տեսական «հարկերում», որտեղ առաջացած դժվարությունները սկզբունքորեն անհնարին է լինում հաղթահարել կոնկրետ-գիտական մեթոդներով ու միջոցներով, որը և անխուսափելիորեն առաջացնում է «իրերի դրության» փիլիսոփայական իմաստավորման, գիտության նկատմամբ փիլիսոփայական անդրադարձի անհրաժեշտություն։ Գիտության պատմությունը կոնկրետ-գիտական պրոբլեմներից փիլիսոփայական պրոբլեմներին անցնելու բազմաթիվ նման օրինակներ է տալիս։ Այդպիսի անհրաժեշտություն առաջանում է, մասնավորապես, այն ժամանակ, երբ հին, բավականաչափ հիմնավորված ու փորձում արդարացված տեսությունները կանգնում են նոր հայտնաբերված գիտական այնպիսի փաստերի առջև, որոնք ոչ միայն չեն պարփակվում դրանցում, այլև արմատապես հակասում են դրանց։ Հրամայաբար պահանջ է առաջանում խոսել այն մասին, թե որոնք են հին տեսության կիրառելիության սահմանները, թե ինչպիսիք են իրականությունն արտացոլելու դրա հնարավորությունները։ Տեսաբան-բնագետների և փիլիսոփաների կողմից վերոհիշյալ հարցերի շուրջը տարվող հետազոտություններն ու վեճերը հանդիսանում են

գիտական ամեն մի նշանակալից հեղաշրջման տեսական ֆոնն ու մթնոլորտը։ Այդ հետազոտությունները նշանավորում են ոչ միայն հին տեսության հնարավորությունների ու սահմանների գնահատումն ու գիտակցումը, այլև նոր տեսության սկզբունքների մշակումը, աշխարհի մասին նոր պատկերացումների ծնունդը և այդ կապակցությամբ «ճանաչող սուբյեկտ—արտաքին աշխարհ» հարաբերության նոր իմաստավորումը։ Հետա[illegible]ական է նշել, որ սովորաբար որպես անցումնային (որ միաժամանակ ճգնաժամային է) շրջանի հետազոտությունների ու վեճերի անմիջական առարկա ծառայում են այսպես կոչված ալտերնատիվ տեսական համակարգերը, որոնք, գիտության ներսում հավասարապես հիմնավորված լինելով հանդերձ, աշխարհի մասին տրված որոշակի հարցերին տալիս են անհամատեղելի, իրարամերժ պատասխաններ։ Ներգիտական չափանիշների, տրամաբանական հիմնավորվածության տեսակետից դրանք հավասարազոր են, ունեն գիտության ներսում գոյության հավասար իրավունք։ Բայց հենց այդ հավասարազորությունն էլ դժվարության առաջ է կանգնեցնում բնագետին, որը հակված է տալու աշխարհի որոշակի և նույնիսկ միակ պատկերը և որն այդ կապակցությամբ չի կարող խուսափել «իսկ ինչպիսի՞ն է աշխարհն իրականում» փիլիսոփայական հարցից։ Հենց ոչ-բնագիտական այդ հարցն էր, ի դեպ, մեր դարի խոշորագույն բնագետներ Էյնշտեյնի և Բորի հայտնի գիտական վեճի առարկան։

Կոնկրետ գիտական պրոբլեմների նկատմամբ փիլիսոփայական նման անդրադարձը ոչ միայն օգնում է գիտությանը դուրս գալու փակուղիներից և հաղթահարելու ճգնաժամերը։ Այն միաժամանակ գիտական նոր փաստերի ու պատկերացումների տեսակետից փիլիսոփայական առանցքային հարցերի վերաիմաստավորման հիմնական ուղին է։ Այդ պրոցեսում գիտությունը հանդես է գալիս ոչ միայն որպես ազդակ, որպես ներքին շարժիչ ուժ, այլև կատարում է այն ռեալ նյութի դերը, որը վերամշակված ձևով դառնում է աշխարհայացքային պատկերացումների բովանդակային կողմը։

Գիտության պատմությունը հարուստ նյութ է տալիս այս թեզի հիմնավորման համար։ Հանրահայտ է, օրինակ, թե քվանտային մեխանիկան ինչպես 20-րդ դարում հանգեցրեց պատճառականության, ճանաչող սուբյեկտի ակտիվության փիլիսոփայական պրոբլեմների վերաիմաստավորմանը։ Նույն կերպ գիտությունների մաթեմատիկականացման և ձևայնացման կապակցությամբ ձևական համակարգերի դերի մեծացումը հանգեցրեց «լեզու-աշխարհ» փիլիսոփայական պրոբլեմի ավելի խոր, ավելի նուրբ ըմբռնմանը։ Դա էլ հաստատումն է այն բանի, որ գիտությունը, իրոք, պայմանավորում է փիլիսոփայության զարգացումը։

Այժմ մենք անցնենք երրորդ հարցի քննությանը։ Գործո՞ւմ են, արդյոք, փիլիսոփայական գիտելիքները գիտության մեջ, ազդո՞ւմ են արդյոք նրանք գիտական առաջընթացի վրա։ Պատրաստի, ավարտուն վիճակում վերցրած և ոչ մի գիտական տեսություն ելակետային կամ արտածված իր դրույթների շարքում բացահայտ ձևով չունի փիլիսոփայական սկզբունքներ։ Այստեղից պարզ է, որ եթե մենք առաջնորդվենք ավարտուն գիտական տեսությունների և փիլիսոփայական գիտելիքների (որոշակի սկզբունքների) սովորական համեմատությամբ, ապա ամենից առաջ մենք «կընդհարվենք» այդ գիտելիքների տարբեր, հաճախ տրամագծորեն իրար հակադիր հատկություններին, լեզուների անհամատեղելիությանը, որոնք անհնարին կդարձնեն դրանց փոխներգործության կոնստրուկտիվ քննարկումը։ Նման քննարկում հնարավոր է միայն գիտության պատմության, գիտական մտքի իրական ընթացքի տեսակետից։ Առաջին խնդիրը քննարկելիս մենք տեսանք, թե ինչպես գիտության զարգացումը անհրաժեշտաբար հարուցում է իր պրոբլեմների փիլիսոփայական քննարկման ու իմաստավորման անհրաժեշտություն։ Այդպիսի իմաստավորումը չի կատարվում սոսկ «փիլիսոփայության շահերի» տեսակետից։ Իրականում այն ամենից առաջ կատարվում է «հանուն գիտության» և միշտ ազդում է գիտական առաջընթացի ուղղության վրա, քանի որ գիտականության զանազան չափանիշների տեսակետից հավասարազոր լինելու դեպքում հենց փիլիսոփա-

digitised by A.R.A.R.@

յական, աշխարհայացքային նկատառումներն են վճռում մրցակից տեսությունների ու վարկածների «վեճը»:

ՀԱՆՐԱՀԱՅՏ Է, ՈՐ ԱՄԵՆ ԳԻՏԵԼԻՔ ՉԷ, ՈՐ ԳԻՏԱԿԱՆ Է: Գոյություն ունեն որոշ պահանջներ ու չափանիշներ, որոնց պետք է բավարարեն գիտական գիտելիքները: Գիտականության չափանիշների հարցը խիստ բարդ է, և մենք այստեղ նպատակ չենք հետապնդում խորանալու դրա քննության մեջ: Կարևոր է շեշտել, որ գիտականության չափանիշները միատեսակ, համարժեք չեն իրենց բնույթի, գիտական իմացության պրոցեսում իրենց կատարած դերի տեսակետից: Մեզ հետաքրքրող հարցի կապակցությամբ կարելի է առանձնացնել գիտականության չափանիշների երեք հիմնական խումբ:

Գիտականության տեսական չափանիշներ. դրանք, ըստ էության, ձևավորվում են որպես որոշակի պահանջներ, որոնք ներկայացվում են գիտելիքի ներգիտական հատկություններին: Մնալով իր իսկ գիտության աշխարհում, այդ չափանիշների հիման վրա մենք կարող ենք մերժել որոշ գիտելիքներ որպես ոչ-գիտական: Օրինակ, եթե բնագիտական որևէ տեսության ներսում միաժամանակ կարելի է ապացուցել իրարամերժ A և ոչ A դրույթները, ապա այն բնագետների կողմից չի կարող ընդունվել որպես գիտական:

Գիտականության ոչ տեսական չափանիշներ. գիտականության տեսական չափանիշները, սակայն, բավարար չեն ապահովելու համար մեր գիտելիքների գիտականությունը, նրանց համապատասխանությունը օբյեկտիվ իրականությանը: Կարելի է, օրինակ, ստեղծել տրամաբանորեն անհակասական ընդունումների մի համակարգ (հեքիաթ, ֆանտաստիկ պատմություն և այլն), որն իրականության հետ ոչ մի կապ չունենա: Տեսության համապատասխանությունը իրականությանն ի վերջո ստուգվում է ոչ-տեսական միջոցներով՝ էքսպերիմենտով, փորձով, պատմական-հասարակական պրակտիկայով: Տեսության՝ փորձնական հաստատման և պատմական-հասարակական պրակտիկայում նրա արդարացման չափանիշներն են հենց, որ մենք կոչում ենք գիտականության ոչ տեսական չափանիշներ: Այս չափանիշներն իրենց հերթին նույնպես տարբեր բնույթ ունեն: Գիտական նոր տեսության ստեղծման պահին պատմական-հասարակական պրակտիկայի չափանիշն անմիջապես չի որոշում նրա ճշմարտության, նրա լինելու կամ չլինելու հարցը: Այդ հարցը նա լուծում է **վերջին հաշվով**: Բայց հենց այդ պատճառով էլ գիտությունը և գիտնականները չեն կարող սպասել նրա վճռին: Ավելին, նրանք չեն կարող ստանալ հասարակական-պատմական պրակտիկայի՝ այդ «գերագույն դատավորի» վճիռը, եթե չընդունեն, չգործադրեն և, այսպիսով, պատմական փորձում չստուգեն տեսությունը:

Այլ բնույթ ունի փորձնական հաստատման չափանիշը: Գիտնականն այդ չափանիշին դիմում է անմիջապես և նա որոշ հիմքեր է տալիս՝ գիտական տեսությունը մերժելու կամ ընդունելու, մրցակցող տեսությունների միջև ընտրություն կատարելու համար: Սակայն ամբողջ հարցն այն է, որ այդ չափանիշը տալիս է միայն **որոշ** հիմքեր: Վճռական խոսքը բոլոր դեպքերում պատկանում է պատմական-հասարակական պրակտիկային:

Վերը շարադրածից պարզ է դառնում, որ պետք է իրարից տարբերակել մեր գիտելիքների, գիտական տեսությունների ճշմարտության և դրանք գիտության մեջ ընդունելու հարցերը: Գիտնականները գիտության մեջ են մուծում և գիտական են համարում որոշ վարկածներ, սկզբունքներ, տեսություններ՝ դրանց ճշմարտությունն ապացուցելու վճռականությամբ և միաժամանակ դրանք կատարելագործելու, վերանայելու և նույնիսկ դրանցից հրաժարվելու պատրաստակամությամբ: Գիտությունն ընդունում է գիտելիքների այս կամ այն համակարգը, ամենից առաջ ելնելով գիտականության տեսական և ոչ տեսական այն չափանիշներից, որոնք անմիջապես կիրառելի են: Այդ չափանիշները անորոշ են այնքանով, որ չեն լուծում տվյալ գիտելիքի ճշմարտության հարցը՝ բացարձակ իմաստով, բայց միաժամանակ այնքան են որոշակի, որպեսզի թույլ չտան գիտության աշխարհ մտնելու տգիտության արգասիք հանդիսացող պնդումներ և «վարկածներ»:

Բայց ահա պարզվում է, որ դրանք ևս բավարար չեն, որ հաճախ մրցակցող տեսությունները հավասարապես կարող են բավարարել գիտականության վերոհիշյալ բոլոր այն չափանիշներին, որոնց մենք անմիջապես դիմում ենք: Ահա այստեղ է, որ իրենց վճռական խոսքն են ասում աշխարհայացքային, իմացաբանական այն պատկերացումները, որոնք, խտացնելով իրենց մեջ մարդկային իմացության պատմական փորձը, կատարում են գիտականության «աշխարհայացքային» չափանիշների դեր:

Գիտականության «աշխարհայացքային» չափանիշներ. դրանք նույնպես ձևակերպվում են որոշակի սկզբունքների ու գիտելիքներին ներկայացվող պահանջների տեսքով: Մասնագիտական գրականության մեջ դրանք հաճախ անվանվում են իմացաբանական կարգավորիչներ (Տե՛ս, օրինակ, Э. М. Чудинов, Теория относительности и философия, М., 1974):

Գիտության փիլիսոփաներն ու մեթոդաբաններն այսօր չեն կարող հայտարարել, թե իրենց հայտնի են իմացաբանական բոլոր կարգավորիչները: Այս բնագավառում հետազոտությունները համեմատաբար նոր են ծավալվում և, հասկանալի է, իմացաբանական որոշ կարգավորիչներ դեռևս գիտակցված, ուսումնասիրված չեն: Այնուամենայնիվ, դրանցից շատերը ի հայտ են բերված և այսօր գտնվում են տեսաբան բնագետների և փիլիսոփաների ուշադրության կենտրոնում. օրինակ՝ պարզության, համակարգայնության, ժառանգորդության, սկզբունքային դիտարկելիության և այլ սկզբունքները: Իհարկե, սխալ կլիներ այդ սկզբունքները ներկայացնել որպես «մաքուր», «զուտ» աշխարհայացքային պնդումներ: Մի կողմից դրանք ունեն աշխարհայացքային ծանրաբեռնվածություն ու իմաստ, քանի որ իրենց մեջ պարունակում են մարդկային հիմնարար պատկերացումները աշխարհի մասին, մյուս կողմից՝ անկասկած է դրանց կոնկրետ գիտական ինֆորմատիվ ծանրաբեռնվածությունն ու էվրիստիկական դերը գիտության (հատկապես բնագիտության) համար: Գիտության, որպես գիտական գիտելիքների համակարգի, ներսում այդ հիմնարար պատկերացումներն իրենց ամբողջության մեջ ներկայացնում են այն, ինչ հաճախ մենք անվանում ենք աշխարհի բնագիտական պատկեր, որը կապող օղակի դեր է կատարում զուտ բնագիտության և աշխարհայացքի միջև: Այդ պնդումները ակնհայտ ձևով չեն մտնում բնագիտական տեսությունների մեջ: Ավելին, հաճախ գիտնականները առաջնորդվում են դրանցով, առանց որոշակիորեն ձևակերպելու դրանք: Վերը նշված հանգամանքները պարզ են դարձնում այն պայմանականությունը, ըստ որի այդ սկզբունքները գիտականության աշխարհայացքային չափանիշ են համարում: Խոսենք դրանցից մեկի՝ սկզբունքային դիտարկելիության չափանիշի, մասին: Այդ սկզբունքն արգելում է գիտական տեսության մեջ որպես ֆիզիկական օբյեկտներ մտցնել սկզբունքորեն ոչ դիտարկելի օբյեկտներ: Հսկայական է այդ սկզբունքի նշանակությունը հատկապես մեր օրերի տեսական բնագիտության համար, որի մեջ դրա բացակայության դեպքում հեշտությամբ կարող էին թափանցել բազմաթիվ կեղծ, ոչ գիտական օբյեկտներ, պնդումներ գոյություն չունեցող էությունների մասին: Այդ սկզբունքն անտեսող բնագիտական ամեն մի վարկած ու տեսություն ի վերջո մերժվում է գիտության կողմից որպես ոչ գիտական, ինչպես իր ժամանակին մերժվեց ջերմածնի տեսությունը, ինչպես մերժվեց շարժման ուղղությամբ մարմնի չափսերի կրճատման լորենցյան վարկածը:

ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՈՍՔ ԴԻԱԼԵԿՏԻԿԱԿԱՆ ՄԱՏԵՐԻԱԼԻԶՄԻ՝ որպես փիլիսոփայական ուսմունքի, գիտականության մասին: Այս հարցին նվիրված են բազմաթիվ հետազոտություններ: Դրանցում սովորաբար շեշտն առաջին հերթին դրվում է այն բանի վրա, թե ինչպես հասարակական պրակտիկան, պատմության ընթացքը հաստատում են մարքսիստական ուսմունքի ճշմարտացիությունը: Դիալեկտիկական մատերիալիզմի գիտականության հարցը տվյալ դեպքում մենք կքննարկենք մեկ այլ տեսակետից: Խոսքը վերաբերում է գիտականության չափանիշների, գիտության ոգու և դիալեկտիկական մատերիա-

digitised by A.R.A.R.@

լիզմի հիմնական սկզբունքների ներքին հարմոնիային, նրանց փոխհամաձայնվածությանը, աշխարհի նկատմամբ նրանց նույն ուղղվածությանը, նույն օրինաչափային: Այդ չափանիշների և մարքսիստական փիլիսոփայական ուսմունքի հիմնական սկզբունքների միջև նկատվում են զարմանալի զուգահեռներ, որոնք և պայմանավորում են դիալեկտիկական մատերիալիզմի՝ որպես աշխարհհայացքային ուսմունքի հատուկ տեղը փիլիսոփայական ուսմունքների շարքում:

Գիտականության գլխավոր չափանիշը, գիտության հիմնական սկզբունքը, որ և պայմանավորում է գիտության ոգին, բնությունն ինքն իրենով բացատրելու սկզբունքն է: Բնական երևույթները բացատրելիս այն արգելում է գերբնական էությունների գոյության ենթադրումը: Բնության ամեն մի երևույթի պատճառ պետք է փնտրել հենց բնության մեջ և ոչ թե նրանից դուրս: Այս սկզբունքը, ինչպես դա ակնհայտ է, գիտական բացատրություններից դուրս է մղում ոգիներին, աստվածներին և գերբնական բոլոր ուժերին ու էություններին: Եվ որքա՞ն համահնչյուն է այդ սկզբունքը փիլիսոփայության մատերիալիստական սկզբունքին, որը ելնում է ոգու նկատմամբ բնության առաջնայնության գաղափարից, որը պնդում է, թե բնության մեջ շարժվող մատերիայից բացի ուրիշ ոչինչ չկա:

Գիտության կոչումը աշխարհի ճանաչողությունը, աշխարհի ճշմարիտ պատկերի կառուցումն է: Ճշմարտության ձգտումը գիտության հիմնական միտումն է, ճշմարտության ծառայելը՝ գիտության հիմնական նպատակը: Այս տեսակետից անիմաստ է խոսել աշխարհի անճանաչելիության մասին: Աշխարհը ճանաչելի է,— պնդում է դիալեկտիկական մատերիալիզմը և դրանով իսկ կանգնում գիտության դիրքերում: Դիալեկտիկական մատերիալիզմի իմացաբանական օպտիմիզմը, այսպիսով, լրիվ ներդաշնակ է գիտության ոգուն, նրա էությանն ու նպատակներին: Ագնոստիցիզմը գիտության և գիտնականի տեսակետից էվրիստիկական արժեք ունենալ չի կարող: Գիտնականը հետազոտության ընթացքում չի կարող առաջնորդվել հետազոտվող օբյեկտի անճանաչելիության սկզբունքով. դա միայն զինաթափել կարող է նրան:

Գիտությունն աշխարհը ճանաչում է նրանում օրինաչափություններ հայտնագործելու ճանապարհով: Օրենքները գիտության հենքն են: Առանց օրենքի չկա երևույթի բացատրություն: Առանձին վերցրած, յուրաքանչյուր գիտնականի փայփայած երազանքը հետազոտության իր բնագավառում հնարավորին չափ հիմնարար օրենքների հայտնագործումն է: Աշխարհը, այսպիսով, գիտության տեսակետից և գիտության մեջ ներկայանում է որպես օրինաչափ աշխարհ: Աշխարհն օրինաչափ է. բայց չէ որ սա միաժամանակ հենց դիալեկտիկական մատերիալիզմի հիմնարար սկզբունքն է:

Այսպիսի զուգահեռ կարելի է անցկացնել նաև դետերմինիստական սկզբունքի և գիտության կողմից աշխարհում պատճառական կապերի ունիվերսալ բնույթի անվերապահ ընդունման միջև: Բնության մեջ բոլոր երևույթներն ունեն իրենց պատճառները, և գիտության խնդիրը հենց այդ պատճառների բացահայտումն է: Գիտությունը չի կարող լինել հակառակ՝ պատճառական կապերը ժխտող տեսակետից, որովհետև այն հակասում է իր ոգուն, անիմաստ է դարձնում գիտական որոնումը: Գիտնականի համար, այսպիսով, ինդետերմինիզմի սկզբունքը զուրկ է մեթոդաբանական ու էվրիստիկական որևէ նշանակությունից:

Գիտականության չափանիշների և դիալեկտիկական մատերիալիզմի հիմնական սկզբունքների համադրության այս փոքրիկ ակնարկն անգամ բավական է՝ համոզվելու համար, որ դիալեկտիկական մատերիալիզմը միակ գիտական աշխարհհայացքն է: Այդ համադրությունը պարզ է դարձնում, թե ինչու հենց դիալեկտիկական մատերիալիզմն է իր վրա վերցրել ժամանակակից գիտության ընդհանուր մեթոդաբանության դերը:

ՕՐԳԱՆԻԶՄԻ ՀԱԿԱԻՆՖԵԿՑԻՈՆ ՊԱՇՏՊԱՆ ՈՒԺԵՐԸ

Մեր ընթերցողներից Ա. Պողոսյանը խնդրել է պատասխանել իրեն հետաքրքրող հետևյալ հարցերին.

1. Ի՞նչն է պահպանում օրգանիզմը ամենատարբեր հիվանդություններից, զանազան արտաքին տրավմաներից, ինչպե՞ս է հարմարվում այն բնակլիմայական փոփոխություններին:

2. Որո՞նք են օրգանիզմի դիմադրողականությունը բարձրացնող գործոնները:

Ելնելով մարդու առողջության պահպանման համար այս և նման այլ հարցերի հույժ կարևորությունից, խնդրեցինք պրոֆեսոր **Ս. Ճ. Սաքանյանին** հանդես գալ մեր ամսագրում:

Ստորև հրապարակում ենք այդ հարցերին նվիրված նրա հոդվածը:

ՕՐԳԱՆԻԶՄԸ ՄԻ ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ համակարգ է: Բիոլոգիական բազմաթիվ մեխանիզմների նպատակահարմար գործունեությամբ պահպանվում է նրա ներքին հավասարակշռությունը, որը և կյանքի գոյության նախապայմանն է: Այդ մեխանիզմները փոխադարձաբար առնչվում են ներվուղիներով և գործում համակերպ, առավելապես կենտրոնական նյարդահամակարգի ազդեցությամբ:

Օրգանիզմի ներքին հավասարակշռությունը պահպանվում է շնորհիվ այն բանի, որ նրա ֆունկցիաները, ենթարկվելով կեցության ընդհանուր թելադրանքին, փոփոխվում են շրջապատի, միջավայրի պայմանների փոփոխությանը համապատասխան: Օրինակ, սառնամանիքի դեպքում օրգանիզմի ջերմականոնավորման մեխանիզմի համարժեք փոփոխության շնորհիվ մաշկի արյունատար մազանոթները կծկվում են, որով և պակասում է արյան հոսքը դեպի ծածկութային հյուսվածքները, և դժվարանում ջերմատվության պրոցեսը: Դրան զուգընթաց հյուսվածքներում ուժեղանում է նյութափոխանակությունը, հետևապես և՝ ջերմարտադրությունը: Շոգ օրերին տեղի է ունենում ճիշտ հակառակը. մաշկի մազանոթները լայնանում են, արյունալցվում, մաշկը կարմրում է, քրտնագեղձերը շատ արյուն են ստանում և առատ քրտինք արտադրում: Քրտինքը մաշկամակերեսից գոլորշիանում է և իր հետ արտահանում սովորականից շատ ջերմություն, կանխում ջերմության կուտակման հնարավորությունն օրգանիզմում: Կարճ ասած՝ մարմնի ջերմատվությունը ցուրտ ժամանակ զսպվում է, իսկ շոգին՝ ուժեղանում, մինչդեռ ջերմարտադրությունը սառնամանիքին ուժեղանում է, իսկ շոգին թուլանում. այսպիսով, երկու դեպքում էլ օրգանիզմի ջերմաստիճանը մնում է նորմալ, կայուն մակարդակի վրա, որը խիստ անհրաժեշտ է, հատկապես կենսակարևոր օրգանների բջիջների նորմալ գործունեության համար:

Օրգանիզմի կենսակարևոր գործողությունների կայունությունն ապահովվում է մյուս՝ սպասարկող գործողությունների փոփոխականությամբ: Օրգանիզմի բազմաթիվ ֆունկցիաների մի մասը մշտապես գործում է: Դրանք են՝ շնչառությունը, սրտի աշխատանքը... Մինչդեռ մյուս մեխանիզմներն ու ֆունկցիաները գործում են միայն անհրաժեշտության դեպքում՝ ի պա-

digitised by A.R.A.R.@

տասխան արտաքին միջավայրի այս կամ այն արտակարգ ներգործության: Դրանցից են՝ օրգանիզմն ախտածին միկրոբներից և այլ արտակարգ գործոններից պաշտպանող համակարգի տարբեր ֆունկցիաները, որոնք մի ընդհանուր անունով կոչվում են իմունիտետ: Իմունիտետն օրգանիզմի տեսակային կամ ժառանգական, հետևապես կայուն հատկությունն է և կոչվում է տեսակային կամ բնական: Օրինակ, մարդն իր իմունիտետի շնորհիվ երբեք չի վարակվում խոզի ժանտախտով, իսկ կենդանիների և ոչ մի տեսակ չի վարակվում մարդու գոնոռեա հիվանդությամբ և այլն: Իմունիտետը նաև ստացական հատկություն է, որը ձեռք է բերվում օրգանիզմի անհատական կյանքի ընթացքում:

Սակայն որո՞նք են օրգանիզմի պաշտպան մեխանիզմները: Օրգանիզմն ինքը ինքնապաշտպանական մի ամբողջ է: Նրա բոլոր բջիջներն ու հեղուկներն օժտված են պաշտպանական հատկություններով, բայց ոչ միաչափ: Բազմաբջիջ բարդ օրգանիզմների էվոլյուցիայի ընթացքում բջիջները կյանքի առանձնահատուկ պայմանների ազդեցությամբ դիֆերենցվել են, մասնագիտացել ու ձեռք բերել սպեցիֆիկ ֆիզիոլոգիական ֆունկցիաներ: Օրինակ, ստամոքսի և աղիների գեղձերի բջիջների մասնագիտացված գործունեությունը մարսողական հյութեր արտադրելն է, մկանաբջիջներինը՝ կծկվելը, արյան կարմիր գնդիկներինը՝ բոլոր հյուսվածքների բջիջներին թթվածին մատակարարելը և այլն: Կան և այնպիսի համակարգեր, օրգաններ, հյուսվածքներ, որոնց բջիջները մասնագիտացել են և օժտվել առավելապես պաշտպանական ֆունկցիաներով: Այդ բջջախմբի գործունեությամբ է գլխավորապես ապահովվում օրգանիզմի պաշտպանունակությունը, նրա իմուն վիճակը.

Ֆունկցիաների նման խմբավորումը պայմանական է, որովհետև հաճախ տվյալ ֆունկցիան ունենում է և՛ պաշտպանական, և՛ ֆիզիոլոգիական նշանակություն: Այսպես, հայտնի է, որ ստամոքսահյութի աղաթթուն ուժեղացնում է ստամոքսահյութի պեպսին ֆերմենտի ներգործությունը՝ ստամոքսում եղած սննդի սպիտակուցների վրա, բայց, միաժամանակ, աղաթթուն ստամոքսի խոռոչում ոչնչացնում է սննդի հետ դրսից եկած միկրոբները, որոնք, կենսունակ մնալու դեպքում, կարող են մտնել աղիները և զանազան հիվանդություններ հարուցել:

Օրգանիզմի բազմաթիվ պաշտպան ուժերը տարբերվում են ո՛չ միայն իրենց բնույթով, այլև տեղադրությամբ: Դրանց մի մասը գտնվում է օրգանիզմի ծածկութային հյուսվածքներում — մաշկում և լորձաթաղանթներում, և պահպանում են օրգանիզմի մուտքի դարպասները դրսի ախտածին գործոնների, հատկապես հիվանդությունների հարուցիչների անմիջական ազդեցությունից ու ներխուժումից: Պաշտպան ուժերի մյուս մասը գտնվում է օրգանիզմի ներսում՝ արյան ու հյուսվածքների մեջ: Սակայն կան և այնպիսիք, որոնք շարժունակ են և դրսևորվում են օրգանիզմի պաշտպանության ինչպես մակդիր, այնպես էլ խորանիստ բնագծերում: Դրանցից են՝ արյան սպիտակ գնդիկները կամ լեյկոցիտները, որոնց մասին կխոսվի ստորև: Օրգանիզմի ներքին պաշտպան ուժերը գործադրվում են այն դեպքում, երբ մակդիր բնագծերի ուժերը չեն կարողանում կասեցնել ու չեզոքացնել ախտածին գործոնների ներթափանցումը օրգանիզմ: Պայքարի ելքը որոշվում է ախտածին ուժերի և օրգանիզմի պաշտպան մեխանիզմների ուժային փոխհարաբերությամբ:

Այժմ ավելի մոտիկից ծանոթանանք օրգանիզմի պաշտպան ուժերին՝ ըստ նրանց տեղադրության:

Օրգանիզմը միջավայրի հետ անմիջականորեն շփվում է նախ՝ մաշկի մակերեսով: Գտնվելով միջավայրի ազդակների հարատև ներգործության տակ, մաշկը, բնականաբար, ձեռք է բերել համարվողական ու ակտիվ պաշտպանական բազմաթիվ ֆունկցիաներ: Մաշկի մեջ գտնվող տարբեր տեսակի զգայող ներվավերջույթների միջոցով կենտրոնական նյարդահամակարգը տեղեկություններ է ընկալում արտաքին միջավայրի՝ օրգանիզմի վրա ազդող գործոնների մասին և, համապատասխանաբար, կարգավորում օրգան-սիստեմների գործունեությունը, որով և օրգանիզմը ժամանակին համարվում է միջավայրի փոփոխվող պայմաններին, պահպանում իր կենսակարևոր ֆունկցիաների հավասարակշռված գործունեությունը:

Դրսից մաշկի վրա հաճախ ազդում են ցավաբեր գործոններ: Եթե օրգանիզմը ժամանակին խույս չտա դրանցից, կարող է կենսազրկվել: Մինչդեռ այդ մասին մաշկի ցավազգաց ներվավերջույթներն ահազանգում են գանգուղեղում եղած ցավի կենտրոններին, որտեղից կենտրոնախույս ներվերով եկող շտապ կարգադրությամբ կծկվում են մարմնի համապատասխան մկանախմբերը և մարմնի՝ ցավից վնասվող մասը, կամ մարմինն ամբողջովին տեղաշարժվում, հեռանում է ցավաբեր աղբյուրից: Այսպիսով, վտանգը կանխվում է: Հետևապես, մաշկի ցավազգացությունը նրա պաշտպան ֆունկցիաներից կարևորն է:

Մաշկն օրգանիզմը պաշտպանում է նաև միկրոբների ներխուժումից: Միկրոբների մեծամասնության համար այն անանցանելի արգելապատ է: Մաշկամակերեսի եղջրաշերտի մշտական թեփաթափումը նպաստում է նրա մաքրմանը միկրոբներից, կասեցնում միկրոբների կուտակումը: Մաշկի կեղտոտումը խիստ նվազեցնում է նրա ինքնամաքրման և միկրոբասպան հատկությունները, իսկ մաքուր մաշկն առավել դիմադրունակ է:

Բայց կան, այսպես կոչված՝ դերմատոտրոպ միկրոբներ, որոնք ո՛չ միայն դրսից, այլև արյան միջոցով կարող են անարգել մտնել մարդու և կենդանիների առողջ մաշկի մեջ, ուր իրենց աճման և բազմացման համար գտնում են նպաստավոր պայմաններ և առաջացնում մաշկի բորբոքումներ (դերմատիտներ): Պետք է նշել, որ մաշկը դերմատոտրոպ միկրոբների նկատմամբ անզոր չէ: Այն մասնակցում է օրգանիզմի իմունագոյացման պրոցեսներին (պատվաստումների միջոցով) և ձեռք բերում չվարակվելու հատկություն: Միկրոբները հեշտությամբ մտնում են մաշկի մեջ նրա վնասված հատվածներից և սկսում իրենց քայքայիչ գործը: Բայց այդպիսի դեպքերում անմիջապես օգնության են հասնում արյան սպիտակ գնդիկները կամ լեյկոցիտները:

Բորբոքաօջախում շրջափակված միկրոբների համար ամենաահարկու զենքն են լեյկոցիտները, որոնք մարտադաշտ են մտնում բորբոքման առաջին իսկ րոպեներից, պաշարում միկրոբները և անողորմ հարձակվում դրանց վրա, կլանում: Այսպիսով, բորբոքօջախն ամուր պատնեշով (դեմարկացիոն գոտիով) արգելապատվում է մերձակա առողջ հյուսվածքից: Միկրոբներն ընկնում են թակարդի մեջ, զրկվում իրենց շատ վտանգավոր հատկությունից՝ տեղաշարժվելուց, տարածվելուց և նորանոր հյուսվածքներ ախտահարելուց: Բայց միշտ չէ, որ լեյկոցիտները հաղթում են: Ուժեղ թույներ արտադրող ախտածին միկրոբների հետ բախվելիս լեյկոցիտների մի մասն «սպանվում» է և դրանց «դիակներից» գոյանում է թարախ: Պաշտպան ուժերի և միկրոբների միջև տեղի ունեցող այս մարտերում, եթե հաղթում է օրգանիզմը, միկրոբները ոչնչանում են, դեմարկացիոն գոտին աստիճանաբար սեղմվում է, անհետանում, իսկ միկրոբների հաղթանակի դեպքում դրանց հաջողվում է ճեղքել դեմարկացիոն գոտին և ավշատար ուղիներով ներխուժել շրջապատի հյուսվածքները:

Մաշկի տեղական բորբոքումը օրգանիզմի պաշտպանական ռեակցիաների դրսևորման մի տեսակն է: Ընդ որում, բորբոքվել կարող են օրգանիզմի բոլոր հյուսվածքները: Հետևապես, բոլոր հյուսվածքներն էլ բորբոքման մեխանիզմով կարող են կասեցնել միկրոբների ներթափանցումն օրգանիզմ և կանխել հիվանդագին պրոցեսի հետագա զարգացումը: Մաշկը օրգանիզմը պաշտպանում է նաև ճառագայթային էներգիայի ախտածին ազդեցությունից:

Բազմազան են նաև լորձաթաղանթների պաշտպանական ֆունկցիաները: Օրինակ, աչքի լորձաթաղանթը միկրոբներից պաշտպանվում է շնորհիվ այն բանի, որ արցունքը կոպերի շարժմամբ լվանում է և իր մեջ գտնվող լիզոցիմ հակամիկրոբային նյութով ոչնչացնում դրանք: Լիզոցիմի արտադրությունը դադարում է Ա— հիպովիտամինոզի դեպքում, որի հետևանքով արցունքը կորցնում է իր բակտերիասպան հատկությունը, և միկրոբներն անարգել բնակվում ու բազմանում են աչքի շաղկապենու և եղջրաթաղանթի մեջ, հարուցում խոցավոր կերատիտ, եղջրաթաղանթի նեկրոզ (մեռուկ) և չորաչքություն (քսերոֆտալմիա):

Շնչուղիների լորձաթաղանթը ևս ունի իր առանձնահատուկ մեխանիզմները: Այսպես, ներշնչվող օդի փոշու հատիկներն ու միկրոբները օդի հոսանքից կենտրոնախույս ուժով վանվում են, նստում քթի ու վերին շնչուղիների լորձաթաղանթի վրա, իսկ այնտեղից արտանետվում փռշտալու ու հազի ժամանակ արտաշնչվող օդի ուժեղ հոսանքով: Լորձաթաղանթի էպիթելի և նրա թարթիչների քայքայումը, որը տեղի է ունենում, օրինակ, վիրուսային գրիպի ժամանակ, էապես թուլացնում է այդ լորձաթաղանթի պաշտպանունակությունը և նպաստում միկրոբների բազմացմանն ու լորձաթաղանթի բորբոքմանը: Բորբոքված լորձաթաղանթը դրսևորում է պաշտպանական նոր հատկություն— այն պարունակում է բակտերիասպան և վիրուսասպան մի նյութ, որը բոլորովին նման չէ լիզոցիմին:

Մարսողական տրակտի լորձաթաղանթի պաշտպանական ֆունկցիաները պայմանավորված են նրա գեղձերից արտադրվող հյութերի հակամիկրոբային ակտիվությամբ և լորձաթաղանթի արգելակող հատկությամբ: Ընդ որում, մարսողական հյութերի հակամիկրոբային ակտիվությունը նվազում է բերանի խոռոչի և հաստ աղիների մասում:

Մաշկում կամ լորձաթաղանթներում բորբոքային պրոցեսներով վերջանում են օրգանիզմի արտաքին և սկսվում նրա ներքին պաշտպանական բնագծերը:

Փայծաղի ո՛չ միայն պաշտպանական, այլև մյուս ֆունկցիաներն անցյալում անհիմն ժխտվել են, ելնելով այն փաստից, որ օրգանիզմը կարողանում է ապրել առանց դրա: Փայծաղը համարվել է բնության թյուրիմացություն, կույր սխալ: Սակայն այժմ հայտնի է, որ փայծաղի հեռացումը թուլացնում է օրգանիզմի դիմադրողականությունը մի շարք, հատկապես արյան կազմությունը փոփոխող խրոնիկական վարակիչ հիվանդությունների նկատմամբ: Դա բացատրվում է նրանով, որ փայծաղը, բացի պաշտպանական ֆունկցիայից,

digitised by A.R.A.R.@

մասնակցում է արյան ձևավոր տարրերի, մասնավորապես էրիտրոցիտների (կարմիր գնդիկների) և՛ ստեղծմանը, և՛ քայքայմանը: Փայծաղի հեռացումը խիստ թուլացնում է օրգանիզմի բնական իմունիտետի ուժը սիբիրախտի, տուբերկուլյոզի, հետադարձ տիֆի, տրիպանոսոմոզի, պոլիոմիելիտի և այլ հիվանդությունների նկատմամբ:

Օրգանիզմի մեջ ընկած միկրոբներ ու նյութամասնիկներ կլանող բոլոր բջիջները մի ընդհանուր անունով կոչվում են **ֆագոցիտներ**, իսկ դրանց կլանման ունակությունը՝ **ֆագոցիտոզ**: **Ֆագոցիտոզ** բառն առաջացել է հունական ֆագո՝ կլանել և ցիտոզ՝ բջիջ բառերից— կլանող բջիջ: Ֆագոցիտոզի (կլանման) երևույթը հայտնագործել ու մանրակրկիտ նկարագրել է Ի. Ի. Մեչնիկովը: Իր հետազոտություններով նա ապացուցեց, որ կլանելու ունակությամբ օժտված են ո՛չ միայն բարձրակարգ օրգանիզմների ֆագոցիտները, այլև պարզ, միաբջիջ կենդանի էակները:

Ֆագոցիտոզը օրգանիզմի պաշտպանության հզորագույն միջոցներից է: Դրանով է բացատրվում, որ այն բոլոր գործոնները, որոնք ընկճում են լեյկոցիտների ստեղծումը կամ նվազեցնում դրանց կլանելու ակտիվությունը, թուլացնում են օրգանիզմի դիմադրողականությունը ինֆեկցիոն (միկրոբային) հիվանդությունների նկատմամբ: Այդպիսի գործոններից է, ամենից առաջ, իոնացնող ճառագայթահարումը: Ինչպես հայտնի է, ճառագայթային հիվանդության դեպքում լեյկոցիտների թիվը խիստ նվազում է, դրանց զգալի մասը լինում է անհաս, ոչ լիարժեք և անընդունակ արդյունավետ ֆագոցիտոզի համար: Այդպիսի օրգանիզմի համար վտանգավոր են ո՛չ միայն ախտածին միկրոբը, այլև օրգանիզմի սեփական միկրոֆլորայի «խաղաղ» ներկայացուցիչները: Նման պայմաններում դրանք ևս դառնում են ախտածին և առաջացնում, այսպես կոչված՝ աուտոինֆեկցիաներ, այսինքն՝ սեփական անվտանգ միկրոբներից առաջացող հիվանդություններ, որոնք ագրեսիվ են դարձել օրգանիզմի պաշտպան ուժերի թուլացման հետևանքով:

Լեյկոցիտների կլանիչ-պաշտպանական ֆունկցիան թուլանում է և որոշ ավիտամինոզների, հատկապես C վիտամինի պակասության դեպքում: Լեյկոցիտներն անկարող են դառնում սպանելու և մարսելու կլանած միկրոբները: Ահա թե ինչու ավիտամինոզների դեպքում հաճախ առաջանում են տարատեսակ հիվանդություններ:

Օրգանիզմի հակամիկրոբային պաշտպանության համար կարևոր հակամարմիններ են սպիտակուցային նյութերը, որոնք սինթեզվում են օրգանիզմում ի պատասխան միկրոբների ազդեցության: Հակամարմիններ առաջացնող միկրոբներն ու դրանց թույները կամ այլ նյութեր կոչվում են հակածիններ (անտիգեններ): Օրգանիզմում կարող են գոյանալ բազմապիսի հակամարմիններ և ստեղծել հակամիկրոբային պայքարի հարուստ զինանոց: Հակամարմինները արտադրվում են փայծաղում և ավշահանգույցներում գտնվող պլազմոցիտ կոչվող բջիջներում: Դրանց գոյացման պրոցեսում պլազմոցիտներին օգնում են լիմֆոցիտները:

Ուշագրավ է օրգանիզմի պաշտպանության մի այլ եղանակ ևս, որն առաջանում է դարձյալ ինֆեկցիայի ընթացքում և գոյատևում երկար ժամանակ, նույնիսկ մինչև կյանքի վերջը, երբ հակամարմինները վաղուց անհետացած են լինում: Բանն այն է, որ օրգանիզմի կողմից հաղթահարված ինֆեկցիան նրա հետագա պաշտպանության համար (այդ նույն ինֆեկցիայից) անհետ չի անցնում: Հիրավի, մեկ անգամ հիվանդացած-առողջացած օրգանիզմը երկրորդ անգամ նույն ինֆեկցիայով չի վարակվում, այսինքն՝ ձեռք է բերում իմունիտետ: Դա յուրահատուկ իմունիտետ է, որովհետև գործում է միայն այդ ինֆեկցիայի դեմ: Յուրահատուկ հակաինֆեկցիոն իմունիտետի առաջացման մեխանիզմը շատ բարդ է և դեռ լիովին չի պարզաբանված:

Սակայն հիվանդության դեմ նույն հիվանդությամբ վարակելու միջոցով իմունիտետ առաջացնելը օրգանիզմի համար վտանգավոր է: Չէ՛ որ անծանոթ հիվանդությամբ տառապող օրգանիզմն ամեն անգամ չի կարողանում հաղթել դրա հարուցիչին: Կյանքի գնով իմունիտետ ձեռք բերելն անիմաստ է: Այժմ իմունիտետ առաջացնելու համար մարդկանց ու կենդանիներին սրսկում են համապատասխան վակցինա, որը տվյալ հիվանդության թուլացրած կամ մահացրած հարուցիչն է: Վակցինաներ ստանալիս հարուցիչներն այնքան են թուլացվում, որ կորցնում են իրենց վիրուլենտ՝ վարակիչ հատկությունը, իսկ հակածին կամ իմունոգեն, այսինքն՝ իմունիտետ առաջացնող հատկությունը պահպանվում է: Վակցինացված օրգանիզմը թուլացած թշնամու կամ նրա թույների հետ ծանոթանալու միջոցով կարողանում է փորձարկել ու կատարելագործել իր բնական պատրաստի զենքերը, մյուս կողմից՝ ստեղծել նոր զենքեր ու ինֆեկցիայի համար դառնալ անառիկ ամրոց:

Այսպիսով, օրգանիզմը վարակիչ հիվանդությունների հարուցիչների դեմ նախ պայքարի է հանում ժառանգաբար անցնող կամ բնական իմունիտետի պատրաստի պաշտպանական ուժերն ու միջոցները, որոնք սպեցիֆիկ բնույթ չեն կրում և ունակ են պայքարի մեջ մտնելու տարատեսակ հիվանդությունների դեմ, ապա վարակվելուց կամ պատվաստվելուց (վակցինացվելուց) հետո, օրգանիզմում ստեղծվում է տվյալ կոնկրետ հիվանդության դեմ նոր, սպեցիֆիկ պաշտպանական միջոցների մի բարդ կոմպլեքս, որը կոչվում է ձեռքբերովի կամ ստացական իմունիտետ:

Այդ իմունիտետն օրգանիզմի և անտիգենի, այսինքն՝ միկրոբների կամ դրանցից ստացված վակցինաների փոխազդեցության արգասիք է: Այստեղից հետևում է, որ իմունիտետի լարվածությունը պայմանավորված է ո՛չ միայն վակցինայի ակտիվությամբ, ինչպես կարծում էին առաջ, այլև օրգանիզմի իմունոբիոլոգիական ռեակտիվությամբ և իմունագոյացման ունակությամբ: Դրանով է, օրինակ, բացատրվում այն փաստը, որ միևնույն վակցինան տարբեր անձանց մոտ կամ միևնույն անձի կյանքի տարբեր ժամանակաշրջաններում (երբ տարբեր է լինում օրգանիզմի իմունագոյացման սիստեմի ֆիզիոլոգիական վիճակը) ստեղծում է տարբեր ուժի իմունիտետ:

Երբ կյանքի անբարենպաստ պայմանների ազդեցությամբ թուլանում են օրգանիզմի իմունագոյացման սիստեմի պոտենցիալ հնարավորությունները, իմունախթանիչ միջոցների գործադրումն ապարդյուն է լինում: Այս փաստը կրկին մատնանշում է, թե որքան մեծ է օրգանիզմի կենսագործունեության եռավիճակի դերը հետվակցինային իմունագոյացման պրոցեսներում:

Հիվանդությունների հարուցիչներից կամ դրանց տոքսիններից վակցինաներ ստանալը և մարդկանց ու կենդանիներին այդ հիվանդությունների դեմ վակցինացնելը իմունոլոգիայի աննախընթաց ու մեծագույն հաղթանակներից է, որ վաղուց ի վեր մտահոգել է գիտնականներին, բժիշկներին: Առաջինը անգլիացի բժիշկ Էդուարդ Ջենները նկատեց, որ կովի ծաղիկով վարակված մարդկանց մոտ այդ հիվանդությունն ընթանում է բարորակ, թեթև և առողջացածներն այլևս չեն վարակվում խիստ վտանգավոր բնական ծաղկով. մի հիվանդություն, որը հատկապես միջին դարերում մոլեգնում էր ու հնձում միլիոնավոր կյանքեր: Ջեններն իր դիտարկումը հաստատեց փորձով: 1796 թ. փոքրիկ Ջեմսին նա պատվաստեց կովի ծաղիկ և մեկուկես ամսից հետո վարակեց բնական ծաղիկով: Տղան չհիվանդացավ: Լատինական «Vacca» —«կով» բառարմատից ծնվեց վակցինա բառը:

Ջենների հայտնագործությունը հզոր զենք դարձավ ծաղկի դեմ պայքարելու գործում, բայց այն չտվեց գիտական մեթոդ իմունոլոգիայի՝ որպես գիտության, ձևավորման ու զարգացման համար: «Ջենների փորձը,— գրում է արդի մեծագույն իմունոլոգներից Ֆ. Բեռնետը, — անմահ է, բայց չէ՛ որ դա անջատ մի ուսումնասիրություն էր»: Պահանջվեց մոտ 85 տարի, որպեսզի մշակվեն վարակիչ հիվանդությունների կանխարգելման բիոպրեպարատներ, հատկապես վակցինաներ ստեղծելու գիտական մեթոդներ:

Առաջինը կենդանի վակցինա ստացավ աշխարհահռչակ իմունոլոգ Լ. Պաստյորը: Իր փորձերում նա նկատեց, որ հավերի խոլերայի հարուցիչը երկար պահելիս թուլանում է, հավերին վարակելիս չի սպանում, և այդ հավերը հետագայում խոլերայով այլևս չեն վարակվում, այսինքն՝ ձեռք են բերում իմունիտետ: Հարուցիչների թուլացման սկզբունքով նա վակցինա ստացավ նաև սիբիրախտի դեմ:

Լ. Պաստյորը, կատաղության վիրուսը բազմանվագ անցկացնելով ճագարի օրգանիզմով, 1885 թ. ստացավ այդ հարուցչի վակցինայի տարբերակը, որը զուրկ էր վարակելու ունակությունից, բայց ուներ կատաղության դեմ իմունիտետ առաջացնելու հատկություն: Հետագայում հարուցիչներից, թուլացման տարբեր եղանակներով, նորանոր կենդանի վակցինաներ ստացան նաև այլ հիվանդությունների դեմ:

Ծանոթանալով գիտությամբ հաղթահարված բազմաթիվ հիվանդությունների դեմ գործադրվող վակցինաների ստեղծման պատմությանը, դժվար չէ զգալ՝ որքան աշխատանք, հույս, հիասթափություն, անխուսափելի սխալներ, արիություն, անհաջողություններ, պարտություն, ուրախություն, վիշտ ու հաղթության բերկրանք է պարունակում այն: Յուրաքանչյուր վակցինայի ստեղծումը սպասումներով և հուզումներով լի մի գործ է, ստեղծագործ ու անշահախնդիր մարդու սխրանք:

Ինչպես մարտիկը կրակի առաջին գծում իր կյանքի գնով հաղթության ճանապարհ է բացում թշնամու դեմ, այնպես էլ գիտության անխոնջ մշակները, հատկապես ինֆեկցիոնիստներն ու իմունոլոգները մարդկության անողորմ ու անտեսանելի թշնամիների՝ միկրոբների դեմ մաքառելով, վտանգելով, նույնիսկ զոհաբերելով իրենց կյանքը ստեղծում են պայքարի հատուկ միջոցներ— վակցինաներ և իմունշիճուկներ, որոնք մարդու առողջության պահպանման կարևոր գործոններ են:

Ս. Շ. ՍԱՔՍՈՆՅԱՆ
Գիտության վաստակավոր գործիչ,
պրոֆեսոր

digitised by A.R.A.R.@

ՎԵՆԵՐԱՆ ԸՍՏ ՆՈՐԱԳՈՒՅՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ

ՎԵՆԵՐԱ ՄՈԼՈՐԱԿԻ ՄԵՋ ՀԱՍԱԾ ամենահին դիտումը կատարվել է Բաբելոնում, մ. թ. ա. 685 թվականին: Այդ մասին արձանագրված է բրիտանական թանգարանում պահվող աղյուսե սալիկի վրա: Անհիշելի ժամանակներից այդ մոլորակը մարդկանց ուշադրությունը գրավել է, ամենից առաջ, իր արտակարգ պայծառությամբ: Արեգակից ու Լուսնից հետո երկնային ամենափայլուն լուսատուն է Վեներան: Բավական է ասել, որ այն ավելի քան 12 անգամ պայծառ է երկնքի ամենապայծառ աստղից՝ Սիրիուսից: Վեներայի պայծառությունը պայմանավորված է ոչ միայն Արեգակին համեմատաբար մոտ (108,2 մլն կմ միջին հեռավորությամբ) գտնվելով, այլև նրա խիտ ամպածածկույթով, որն անդրադարձնում է լույսի 76 տոկոսը:

Իրենց մոտիկության և գրեթե հավասար մեծության պատճառով Վեներան ու Երկիրը հաճախ անվանում են երկվորյակ, կամ՝ քույր մոլորակներ: Վեներայի զանգվածը կազմում է Երկրի զանգվածի 0,815, տրամագիծը՝ Երկրի տրամագծի 0,97, ծավալը՝ Երկրի ծավալի 0,91, միջին խտությունը՝ Երկրի միջին խտության 0,90 մասը: 584 օրը մեկ կրկնվող դիմակայությունների ժամանակ մոլորակները մոտենում են միմյանց մինչև 40 մլն կմ: Դեռ վերջերս էլ նմանեցվում էին նաև Վեներա և Երկիր մոլորակների բնակլիմայական պայմանները: Նշանավոր աստղագետ Քամիլ Ֆլամարիոնն ավելի հեռուն է գնացել, եզրակացնելով, որ Վեներայի բուսականությունը, կենդանական աշխարհը և մարդկությունը պետք է որ շատ տարբերվեն Երկրի օրգանական կյանքի համապատասխան ներկայացուցիչներից: Սակայն սովետական և, մասամբ, ամերիկյան ավտոմատ միջմոլորակային կայանների (ԱՄԿ) միջոցով Վեներայի՝ վերջին տարիների հետազոտությունները բոլորովին այլ արդյունք տվեցին: Պարզվեց, որ այդ մոլորակին վերաբերող գիտական ենթադրությունների հիմնական մասը, մեղմ ասած, չի համապատասխանում իրականությանը:

Վեներա մոլորակի նորագույն հետազոտությունների մասին պատմելուց առաջ համառոտակի անդրադառնանք դեպի այդ մոլորակն ուղարկված ԱՄԿ-ներին: Դեպի այդ մոլորակը Երկրից ուղարկված առաջին ապարատը սովետական «Վեներա—1» ԱՄԿ-ն է: Այն արձակվել է 1961 թ. փետրվարի 12-ին, Բայկոնուրից: Կայանը դուրս բերվեց արհեստական արբանյակի ուղեծիր և այնտեղից ուղարկվեց դեպի Վեներայի շրջակայքը: Երեք ամիս անց 643 կգ-անոց «Վեներա—1-ը» 100.000 կմ հեռավորության վրա անցավ Երկրի հարևան մոլորակի մոտով և դարձավ Արեգակի արբանյակը: Այդ արձակման հիմնական խնդիրներն էին. տիեզերական ապարատների միջմոլորակային ուղեծիր դուրսբերման և դրանց հետ մեծ հեռավորությունների վրա ռադիոկապի ապահովման պրոբլեմների լուծումը, նրանց կառավարման նոր եղանակների մշակումը, արեգակնային համակարգության մաշտաբի ճշգրտումը և միջմոլորակային տիեզերական տարածության որոշ բնութագրերի (տիեզերական ճառագայթների, միջմոլորակային գազի և Արեգակի կորպուսկուլյար ճառագայթումների, միկրոասուպների) հետազոտությունը: Այդ խնդիրները հաջողությամբ լուծվեցին:

Վեներայի վերաբերյալ հետաքրքրական (ինչպես նաև անակնկալ) տվյալներ ստացվեցին ամերիկյան «Մարիներ—2» ԱՄԿ-ի միջոցով: 1962 թ. օգոստոսի 27-ին արձակված այդ կայանը (260 կգ քաշով) նույն տարվա դեկտեմբերի 14-ին մոտավորապես 35.000 կմ հեռավորության վրա անցավ Վեներայի մոտով և տվյալներ հաղորդեց այդ մոլորակի մագնիսական դաշտի, ճառագայթային գոտիների, զանգվածի, մթնոլորտի քիմիական կազմի և ջերմաստիճանի վերաբերյալ: Պարզվեց, որ, ի տարբերություն Երկրի, Վեներան ճառագայթային գոտիներ չունի. չհայտնաբերվեց նաև մագնիսական դաշտ:

1965 թ. նոյեմբերի 12-ին և 16-ին դեպի Վեներա արձակվեցին սովետական «Վեներա—2» և «Վեներա—3» ԱՄԿ-ները: Դրանցից առաջինը (քաշը 963 կգ) 108 օր հետո 24.000 կմ հեռավորությամբ անցավ Վեներայի մոտով: Երկրորդը 1966 թ. մարտի 1-ին հասավ Երկրի հարևան մոլորակին և վայրէջք կատարեց նրա մակերևույթին, իրագործելով միջմոլորակային առաջին թռիչքը: Այդ կայանների միջոցով բավական հարուստ տվյալներ ստացվեցին միջմոլորակային տարածության ֆիզիկական բնութագրերի վերաբերյալ: Գիտնականները հնարավորություն ստացան իրական թռիչքի ժամանակ ստուգելու հեռավոր ռադիոկապի ապահովման, կայանների կառավարման և գիտական սարքավորումների բարդ համալիրների ստեղծման նոր եղանակները: Ցավոք, Վեներա մոլորակից ոչ հեռու, անհայտ պատճառներով խզվեց ռադիոկապը կայանների հետ, և մոլորակին վերաբերող տվյալներ չստացվեցին:

1967 թ. հունիսի 12-ին և 14-ին արձակվեցին սովետական «Վեներա—4» (քաշը 1.106 կգ) և ամերիկյան «Մարիներ—5» ԱՄԿ-ները: Նույն տարվա հոկտեմբերի 18-ին սովետական կայանի իջեցվող ապարատը (տրամագիծը մոտ 1 մետր, քաշը՝ 383 կգ) փափուկ վայրէջք կատարեց Վեներայի գիշերային կողմում, փորձնական տվյալներ հաղորդելով մթնոլորտի ջերմաստիճանի, ճնշման, խտության և քիմիական բաղադրության մասին: Մեկ օր անց Վեներայի մոտով (նրա մակերևույթից մոտ 4.000 կմ հեռավորությամբ) անցավ «Մարիներ—5-ը», որը ևս կարևոր տվյալներ հաղորդեց այդ մոլորակի մթնոլորտի, մագնիսական դաշտի վերաբերյալ: Այդ կայաններից ստացված տվյալների համեմատությունը ցույց տվեց, որ բավական մեծ ճշտությամբ դրանք համապատասխանում են միմյանց, թեպետ ստացվել են իրարից սկզբունքորեն տարբեր եղանակներով:

Առավել կատարելագործված սարքավորումներ էին տեղադրված սովետական «Վեներա—5» և «Վեներա—6» ԱՄԿ-ների վրա: Այս կայանների 450 կիլոգրամանոց իջեցվող ապարատներում դրված գիտական սարքերը ոչ միայն առավել զգայուն էին, քան «Վեներա—4-ինը», այլև նախատեսված էին՝ գործելու մթնոլորտային ավելի մեծ ճնշման և ջերմաստիճանի պայմաններում (0,5—27 մթնոլորտ, «Վեներա—4-ի» համար նախատեսված 0,5—18-ի փոխարեն): Ընդգրկված էին նաև նոր սարքավորումներ: «Վեներա—5» և «Վեներա—6» ԱՄԿ-ներն արձակվել են 1969 թ. հունվարի 5-ին և 10-ին: Վեներայի գիշերային կողմում նրանք վայրէջք կատարեցին նույն տարվա մայիսի 16-ին և 17-ին (համապատասխանաբար): Հիմնական պարաշյուտի ավելի փոքր չափսերի շնորհիվ վայրէջքը տևեց 51—53 րոպե («Վեներա—4-ինը» 94 րոպե էր):

Վեներայի մթնոլորտի ավելի ցածր շերտերում չափումներ կատարելու նպատակով սովետական հաջորդ, 1.180 կիլոգրամանոց «Վեներա—7» ԱՄԿ-ի վրա դրված սարքավորումները նախատեսված էին գործելու 0,5—180 մթնոլորտ ճնշման և 25—530 աստիճան ջերմության պայմաններում: Այդ կայանն արձակվել է 1970 թ. օգոստոսի 17-ին: Անցնելով 320 մլն կմ տարածություն՝ «Վեներա—7-ը» 120 օր հետո, նույն տարվա դեկտեմբերի 15-ին հասավ Երկրի հարևան մոլորակին: Նրանից անջատված իջեցվող ապարատը 36 րոպե չափումներ կատարեց Վեներայի մթնոլորտում, իսկ 23 րոպե՝ նրա մակերևույթի վրա: Ի դեպ, մակերևույթից ստացվող ռադիոազդանշանները, հավանաբար, հաղորդող անտենաների ուղղության շեղման պատճառով, մոտ 100 անգամ թույլ էին, քան մթնոլորտից ստացվողները:

ՍՍՀՄ կազմավորման 50-ամյակը նշանավորվեց սովետական տիեզերագնացության նոր, հիանալի նվաճումով: 1972 թ. հուլիսի 22-ին «Վեներա—8» ԱՄԿ-ը (կշիռը՝ 1.184 կգ, իջեցվող ապարատինը՝ 495 կգ) ավարտեց իր չորսամսյա թռիչքը, առաջին անգամ վայրէջք կատարելով Վեներա մոլորակի՝ Արեգակով լուսավորված կողմում: «Վեներա—8-ի» իջեցվող ապարատի սարքերը 104 րոպե (որից 50 րոպեն մակերևույթից) խիստ արժեքավոր գիտական տվյալներ հաղորդեցին այդ մոլորակի վերաբերյալ:

«ՎԵՆԵՐԱ» ՍԵՐԻԱՅԻ ԱՄԿ-ՆԵՐԸ նախատեսված էին գիտական հետազոտություններ կատարելու թե երկու մոլորակների միջև ընկած հետագծում և թե Վեներայի մթնոլորտում (բացի «Վեներա—1, 2-ից»), իսկ «Վեներա—7 և 8» կայանները՝ նաև մոլորակի մակերևույթի վրա:

Թռիչքի չվագծում սովորաբար կատարվում են տիեզերական ճառագայթների ինտենսիվության, Վեներայի և միջմոլորակային մագնիսական դաշտերի, Արեգակի կորպուսկուլյար ճառագայթումների, Արեգակի և միջմոլորակային տարածության մեջ սփռված ատոմար ջրածնի ուլտրամանուշակագույն ճառագայթման, Վեներայի իոնոսֆերայում լիցքավորված մասնիկների բաղադրության չափումներ: Այդ չափումների շնորհիվ մի քանի անգամ գրանցվել է արեգակնային ակտիվության անկանոն մեծացում, որը խիստ ազդում է տիեզերական ճառագայթների ինտենսիվության մակարդակի վրա: Նկատվել են նաև առավել հեռու շրջաններից եկող, այսպես կոչված՝ տիեզերական գալակտիկական ճառագայթումների ինտենսիվության զգալի նվազումներ: Միջմոլորակային տարածության առանձին հատվածներում գրանցվեց, միջմոլորակային ֆոնի համեմատությամբ, ատոմար ջրածնի ուլտրամանուշակագույն ճառագայթման ինտենսիվության ավելացում 2—3 անգամ: Ատոմար ջրածնի ուլտրամանուշակագույն ճառագայթման նման մեծացում նկատվեց նաև մոլորակից մոտ 100 կմ բարձրության շերտում: Ինչպես արդեն նշել ենք, Վեներա մոլորակի շուրջը նկատելի մագնիսական դաշտ, հետևաբար և ճառագայթային գոտիներ չհայտնաբերվեցին: Այդ մոլորակի իոնոսֆերայի 1 խոր սմ-ում գտնվող էլեկտրոն-

digitised by A.R.A.R.@

ների թիվը (մոտավորապես 1.000 էլեկտրոն) 100-ից մինչև 1.000 անգամ քիչ է, քան Երկրի իոնոսֆերայի համապատասխան բարձրություններում։ Պարզվեց նաև, որ Վեներայի վերին մթնոլորտը, Երկրի մթնոլորտի համեմատությամբ, ունի ավելի ցածր ջերմաստիճան։ Այդ ածխաթթվային մթնոլորտը 300—400 կմ-ի վրա դառնում է մաքուր ջրածնային։ Վեներայի վերին մթնոլորտում ատոմար թթվածին չկա։ Վեներայի շուրջը մի քանի տասնյակ հազար կմ հեռավորության վրա հայտնաբերվեց նաև նրա ջրածնային թույլ պսակը։

Առավել կարևոր տվյալներ ստացվեցին Վեներա մոլորակի մթնոլորտի վերաբերյալ։

«Վեներա» սերիայի կայանները հնարավորություն ընձեռեցին բավականին մանրամասն հետազոտելու Երկրի հարևան մոլորակի մթնոլորտի քիմիական կազմը, ջերմության և ճնշման փոփոխությունն ըստ բարձրության («Վեներա—7 և 8-ի» դեպքում ընդհուպ մինչև մակերևույթը), քամիների առկայությունը մթնոլորտի տարբեր շերտերում, լուսավորվածության ինտենսիվությունը տարբեր բարձրությունների ու մոլորակի մակերևույթի վրա և այլն։ Հաշվի առնելով նախորդ կայաններից ստացված տվյալները՝ մշտապես փոփոխվել են հաջորդ «Վեներա» ԱՄԿ-ներով անցկացվող փորձերը։ Փոփոխվել են նաև իջեցվող ապարատների վայրէջքի վայրերը։ Եթե «Վեներա—4, 5, 6 և 7» կայանների վայրէջքի տեղն ընտրված է եղել Վեներայի գիշերային կողմը, ապա «Վեներա—8» ԱՄԿ-ն իջեցվել է նրա ցերեկային կողմում։ Ջերմության և ճնշման վերաբերյալ ստացված տվյալների համեմատությունը ցույց է տալիս, որ Վեներայի ցերեկային ու գիշերային կողմերում ցուցանիշների էական տարբերություններ չկան։ Նշենք, որ Վեներայի վրա արեգակնային օրը կազմում է 117 երկրային օր, թեպետ այդ մոլորակն իր առանցքի շուրջը պտտվում է 243 երկրային օրում։ Ի դեպ, Վեներան իր առանցքի շուրջը պտտվում է Երկրին հակառակ ուղղությամբ։

ԵՎ ԱՅՍՊԵՍ, ԻՆՉՊԻՍԻ՞Ն Է ՎԵՆԵՐԱ մոլորակն ըստ ստացված տվյալների։ Մոլորակի մթնոլորտի քիմիական բաղադրությունն առաջին անգամ որոշվել է «Վեներա—4» ավտոմատ կայանի թռիչքի ժամանակ։ Այն հետագայում ճշգրտվել է «Վեներա—5 և 6» ԱՄԿ-ների թռիչքի ժամանակ նրանց վրա դրված գազանալիզատորների միջոցով։ Պարզվել է, որ մոլորակի մթնոլորտի 97 տոկոսը կազմում է ածխաթթու գազը։ Ազոտի պարունակությունը չի անցնում 2, թթվածնինը՝ 0,1 տոկոսից։ Ջրային գոլորշիների աննշան քանակություն (1 տոկոսից էլ պակաս) հայտնաբերվել է միայն մթնոլորտի վերին շերտերում գտնվող ամպաշերտի շրջակայքում։ Ի դեպ, Վեներայի ամպաշերտերի (ավելի ճիշտ՝ դրանք կազմող մասնիկների) պրոբլեմն առ այսօր մնում է չլուծված։ Փաստական նյութի պակասը հիմք է տալիս զանազան հիպոթեզների համար։ Մասնավորապես ենթադրվում է, թե 60—65 կմ բարձրության վրա վերին սահմանի և ավելի քան 10 կմ դեպի ներքև հզորություն ունեցող այդ ամպաշերտը (կամ ամպաշերտերը) բաղկացած կարող է լինել սառցե բյուրեղիկներից, մոլորակի մակերևույթից բարձրացած փոշեհատիկներից, սնդիկ կամ ամոնիակ (ամոնիակային աղեր) պարունակող միացություններից և այլն։ Ամոնիակի առկայությունը չափվեց «Վեներա—8-ի» վրա դրված սարքով, որը ցույց տվեց, որ մթնոլորտի 46—33 կմ հատվածքում ամոնիակի ծավալային պարունակությունը չի գերազանցում 0,01—0,1 տոկոսից։

Վեներայի մթնոլորտի ջերմաստիճանի և ճնշման չափումներից պարզվեց, որ այդ մոլորակն ունի չափազանց հզոր ածխաթթվային մթնոլորտ և շատ ավելի տաք է, քան Երկիրը։ Նրա մակերևույթի վրա (ցերեկային կողմում) մթնոլորտի ջերմաստիճանը հասնում է Ցելսիուսի 470±8 աստիճանի (գիշերային կողմում՝ 474±20 աստիճան), որը բարձր է ցինկի ու կապարի հալման ջերմաստիճանից։ Գազի խտությունը Վեներայի մակերևույթին 60 անգամ ավելի է, քան Երկրի վրա և միայն 17 անգամ է պակաս ջրի խտությունից։

Մթնոլորտային ճնշումը Վեներայի մակերևույթի վրա, ըստ «Վեներա—8» կայանի չափումների (ցերեկային կողմում), կազմում է 90±1,5 մթնոլորտ (կամ 90±1,5 կգ մեկ քառակուսի սանտիմետրի վրա), որը շատ մոտ է «Վեներա—7-ի» միջոցով (գիշերային կողմում) ստացված տվյալներին։ Հիշենք, որ Երկրի վրա մթնոլորտային ճնշումը հավասար է մեկ մթնոլորտի։ Վեներայի մակերևույթի ճնշումը համեմատելի է 900 մետր խորություն ունեցող ջրային հատվածքի ճնշման հետ։ Մոլորակի մակերևույթից դեպի վեր մթնոլորտի ջերմաստիճանը նվազում է և 60 կմ բարձրության վրա հասնում Ցելսիուսի 0 աստիճանի։ 52—53 կմ-ի վրա ճնշումը հավասարվում է 1 մթնոլորտի։

«Վեներա—8» կայանի հիմնական փորձերից մեկը պետք է պատասխան տար այն հարցին՝ հասնո՞ւմ է արդյոք Արեգակի լույսը մինչև Վեներայի մակերևույթը, թե՞ ամբողջովին կլանվում անհուն մթնոլորտում և ամպաշերտերում։ Այդ հարցի պատասխանն ստանալու համար իջեցվող ապարատի մեջ տեղադրված էր լուսաչափ սարքը, որով անընդհատ չափվում էր լուսավորվածությունը մթնոլորտի ողջ հատվածքում և մակերևույթի վրա։ Վեներայի տաք և խիտ մթնոլորտի արտակարգ ծանր պայմաններ-

րում լուսաչափը հիանալի գործեց, և լուսավորվածության մասին չափազանց հետաքրքրական տվյալներ ստացվեցին։ Պարզվեց, որ սպեկտրի տեսանելի տիրույթում Արևի ճառագայթների ոչ մեծ մասն այնուամենայնիվ հասնում է մոլորակի մակերևույթին, և այնտեղ լուսավորվածության զգալի տարբերություններ կան ցերեկվա ու գիշերվա միջև։ Ըստ բարձրության լուսավորվածության փոփոխությունը ցույց է տալիս, որ Վեներայի մթնոլորտը մեծ չափով կլանում է Արեգակի լույսը։ Այդ մոլորակի մակերևույթին լուսավորվածությունը նման է Երկրի մակերևույթի լուսավորվածությանը՝ ամպամած օրվա խոր աղջամուղջի ժամանակ։ Վեներայի վրա ինչ-որ հրաշքով ընկած մարդն անկարող է հորիզոնը տեսնել այնպես, ինչպես Երկրի վրա։ Նրան կթվա, թե ինքը գտնվում է հսկայական թասի մեջ, որովհետև բոլոր կողմերից հորիզոնը բարձրացված կերևա։ Այդ հանգամանքը պայմանավորված է մեծ ճնշման տակ գտնվող ածխաթթու գազի լուսաբեկման օրինաչափություններով։

«Վեներա—8-ի» վայրէջքի ժամանակ, ըստ իջեցվող ապարատի հորիզոնական տեղաշարժի, չափվեց քամու հորիզոնական արագությունը։ Ստացված տվյալների համաձայն, 20-ից մինչև 50 կմ բարձրության շերտերում փչում են վայրկյանում 20—30-ից մինչև 100 մետր արագություն ունեցող քամիներ, որոնք 10—12 կմ-ից ցածր բարձրություններում նվազում և մակերևույթին մոտ հասնում են վայրկյանում մինչև մեկ մետր արագության։ Այդ չափումները վկայում են, որ առկա է տերմինատորից (մոլորակի գիշերային և ցերեկային կողմերը տվյալ պահին սահմանազատող գծից) դեպի ցերեկային կողմն ուղղված, այսինքն՝ մոլորակի սեփական պտույտի ուղղությամբ (Վեներայի դեպքում երկրային արևելքից դեպի արևմուտք) փչող զոնալ քամի։ Այս հանգամանքը կարևոր նշանակություն ունի Վեներայի մթնոլորտի դինամիկան ըմբռնելու համար։

«Վեներա—8» ԱՄԿ-ի միջոցով Վեներայի հետազոտման ծրագրում կարևոր տեղ էր հատկացված մոլորակի մակերևույթի ֆիզիկա-քիմիական հատկությունների ուսումնասիրմանը։ Ըստ վայրէջքի ընթացքում իջեցվող ապարատի առաքվող ռադիոճառագայթների անդրադարձման, ստացվեցին մակերևութային գրունտի դիէլեկտրիկ թափանցելիության և խտության գնահատականները։ Ըստ այդ չափումների, վայրէջքի տեղամասում մոլորակի մակերեսային շերտը բավականաչափ փխրուն է, և բնահողի խտությունը մեկ խորանարդ սանտիմետրում չի անցնում 1,5 գրամից։ Այդ ապարների բնույթը որոշելու նպատակով «Վեներա—8» կայանի վրա տեղադրված էր գամմա-սպեկտրաչափ, որի միջոցով որոշվեց մակերեսային շերտում ռադիոակտիվ տարրերի պարունակությունը՝ ըստ դրանց գամմա-ճառագայթման։ Նշենք, որ գամմա-ճառագայթումները չափվել են թե՛ իջեցվող ապարատի վայրէջքի ժամանակ և թե՛ մոլորակի մակերևույթի վրա։ Վայրէջքից հետո գրանցվեց գամմա-ճառագայթման ընդհանուր ինտենսիվության աճ, որը պայմանավորված է մակերևութային շերտում պարունակվող բնական ռադիոակտիվ տարրերի քայքայմամբ։ Գամմա-ճառագայթման չափումները հնարավորություն ընձեռեցին քանակապես գնահատելու ուրանի, թորիումի և կալիումի պարունակությունը Վեներայի մակերեսային շերտում։

Ստացված տվյալների համաձայն, վայրէջքի շրջանում Վեներայի մակերեսային բնանյութը պարունակում է 4 տոկոս կալիում, 0,0002 տոկոս ուրան և 0,00065 տոկոս թորիում։ Ռադիոակտիվ տարրերի այդպիսի պարունակությունը և դրանց հարաբերակցությունը մեծ չափով նման են Երկրի գրանիտային ապարների բաղադրությանը։

Վեներայի վերաբերյալ վերջին տարիներս ստացված կարևորագույն և հետաքրքրական նյութերից է ամերիկյան գիտնականների կազմած նրա նոր ռադիոլոկացիոն քարտեզը։ Այստեղ աչքի է զարնում խառնարանների առատությունը։ Դրանք առանձնապես մեծաքանակ են մոլորակի հասարակածային շրջանում, որտեղ 1.500 կմ տրամագիծ ունեցող մի տարածքում դրանց թիվն անցնում է մեկ ու կես տասնյակից։ Դրանցից ամենամեծի տրամագիծը հասնում է 160 կմ-ի, մյուսներինը չի անցնում 35 կմ-ից։ Հավանաբար այդ շրջանում ավելի փոքր չափերի խառնարաններն ավելի շատ են։ Հետաքրքրական է, որ Վեներայի խառնարանները շատ խոր չեն (ամենախորը 400 մ է)։ Այս երևույթի պատճառը դեռևս պարզաբանված չէ։ Գիտնականների ենթադրությամբ այդ խառնարաններն առաջացել են մետեորիտների ռմբակոծման հետևանքով դեռևս այն ժամանակ, երբ մոլորակը մթնոլորտ չի ունեցել։ Հետագայում այդ խառնարանները լցվել են հրաբուխների լավայով և մասամբ՝ հողմահարման նյութերով։ Պետք է ենթադրել, որ Վեներան ավելի հարթ մակերևույթ ունի, քան Երկիրն առանց ջրային թաղանթի։

ԱՅԺՄ, ԵՐԲ ՎԵՆԵՐԱ ՄՈԼՈՐԱԿԻ վերաբերյալ ստացված են բավականաչափ ստույգ տվյալներ, կարելի է մասնակիորեն պատասխանել ամենահետաքրքրական հարցին՝ կյանք կա՞ արդյոք Վեներայի վրա։ Հիմա արդեն գիտնականների ճնշող մեծամասնությունն այն միասնական կարծիքին է, որ Վեներայի մակերևույթի վրա կյանքի համար պայմաններն այնքան անբարենպաստ են, որ նրա առկայությունն այստեղ կարելի է ըն-

digitised by A.R.A.R.@

գտնել միայն սկզբունքորեն: Կյանքի համար շատ ավելի նպատակահարմար պայմաններ կան Վեներայի մթնոլորտի 50—60 կմ բարձրության շերտերում՝ ամպաշերտերի շրջանում: Այստեղ ջերմաստիճանը մոտ է Ցելսիուսի զրո աստիճանին, ճնշումը նման է երկրայինին... Հնարավոր է, որ այստեղ գոյություն ունենան որոշակի միկրոօրգանիզմներ կամ մանրէներ: Դրա հավանականությունը ես չափազանց աննշան է:

Վեներա մոլորակի վերջին տարիների հետազոտությունները պատասխանեցին շատ չպարզաբանված հարցերի, բայց Վեներան չդադարեց «հանելուկների մոլորակ» լինելուց: Արծարծվեցին բազմաթիվ նոր հարցեր և ենթադրություններ այդ մոլորակի այսօրվա պայմանների ու զարգացման վերաբերյալ: Դրանցից մի քանիսին կծանոթացնենք ստորև:

Վեներայի մակերևը [illegible] մինչև Ցելսիուսի 500 աստիճան տաքացմ[illegible] նախընդունելի մեխանիզմն այսօր, այսպես կոչված՝ «ջերմոցային էֆեկտն» է, որի իմաստը հետևյալն է: Արեգակնային ճառագայթներն անցնում են, թեպետև շատ փոքր քանակությամբ, ամպային ու մթնոլորտային հզոր շերտերի միջով և տաքացնում մոլորակի մակերևույթը: Մոլորակի սեփական ճառագայթարձակումը կատարվում է ավելի երկար, ինֆրակարմիր ալիքների տիրույթում, որը կլանվում է հզոր ածխաթթվային մթնոլորտի կողմից: Փաստորեն մոլորակն ստանում է ջերմություն, որը նրա մթնոլորտը (ջերմոցի ապակու նման) հնարավորություն չի տալիս ճառագայթելու տիեզերական տարածություն:

Վեներայի մթնոլորտում (պարզ է, որ նրա մակերևույթին հեղուկ ջրի առկայությունը բացառված է) ջրի քանակն առնվազն հազար անգամ ավելի քիչ է, քան Երկրի վրա: Դրա պատճառը, ըստ ֆիզիկա-մաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր Մ. Յա. Մարովի, Վեներայի վերին մթնոլորտում ջրային գոլորշիների ավելի ինտենսիվ քայքայումն է ջրածնի և թթվածնի: Ջրածինը հեռանում է դեպի տիեզերական տարածություն, իսկ թթվածինը կապվում է մակերևութային ատարրների հետ:

Վերջնական պարզաբանման են սպասում Վեներայի ամպաշերտի (կամ ամպաշերտերի), նրա մթնոլորտի ընդհանուր շրջանառության, մակերևույթի կազմության ու ռելիեֆի, մագնիսական դաշտի բացակայության, մոլորակի հակառակ պտույտի, այդ մոլորակի վրա կյանքի առկայության հետ կապված և բազմաթիվ այլ հարցեր: Դրանց պատասխանը կտան երկնակամարի գեղեցկագույն լուսատուի՝ Վեներայի հետագա հետազոտությունները:

Գ. Ս. ԻՎԱՆՅԱՆ
Լենինգրադի պետական համալսարանի դասախոս

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԿՈԼԵԳԻԱ

ԱԴՈՅԱՆ Ա. Գ. (գլխավոր խմբագիր), ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ Վ. Ա., ՂԱՐԻԲՋԱՆՅԱՆ Գ. Բ., ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ Մ. Ս., ՍԻՄՈՆՅԱՆ Հ. Ռ., ՍԱՔԱՆՅԱՆ Ա. Մ., ՍԱՐՈՅԱՆ Է. Մ., ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ Կ. Ս. (գլխավոր խմբագրի տեղակալ):

Адрес редакции: 375033. Ереван-33, Барекамутян 59 г.

Խմբագրության հասցեն՝ 375033, Երևան—33, Բարեկամության 59 գ.: Հեռախոսներ՝ գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ 27—25—29, պատ. քարտուղար, պրոպագանդայի և էկոնոմիկայի բաժիններ՝ 27—37—80, կուսակցական կյանք և կուլտուրայի բաժիններ՝ 27—19—80, գրական աշխատողներ՝ 27—60—64:

ՎՖ 08419 Պատվեր 1442 Թղթի չափսը 70×108 $^{1}/_{16}$: Տիրաժ՝ 13.800 Գինը՝ 20 կ.:

Տպ. 6 մամուլ, մամուլում 68840 նիշ: Ստորագրված է տպագրության 11/VII 1975

ՀԿԿ Կենտկոմի հրատարակչության տպարան, Ալ. Խաանկյան փող. № 28:

Ձեզ համար, ընթերցողնե՛ր

ՆՈՐ ԳՐՔԵՐ

ԿԼԱՐԱ ՑԵՏԿԻՆ— Լենինի պատգամները ողջ աշխարհի կանանց: *Մ.*, «Политиздат», *1975:*

Սովետական հայրենիքի պաշտպանության գլխավորողը: *Ակնարկներ Հայրենական մեծ պատերազմի տարիներին ՍՄԿԿ-ի գործունեության մասին: Մ.*, «Политиздат», *1975:*

Պ. ՄԱՇԵՐՈՎ— Մեծ գործունություն գաղափարա—քաղաքական աշխատանքին: *Մ.*, «Политиздат», *1975:*

Վ. Գ. ԱՖԱՆԱՍԵՎ— Սոցիալական ինֆորմացիան և հասարակության կառավարումը: *Մ.*, «Политиздат», *1975:*

Մ. ԽՈԻՆԴ— Ինչպես է երևան եկել «Մանիֆեստը»: *Մ.*, «Политиздат», *1975:*

Ա. ՅԱ. ԲՈՐԻՆ— Ես պատասխանում եմ: *Մ.*, «Политиздат», *1975:*

Հրապարակախոսական ակնարկներ կոմունիստական բարոյականության մասին:

Ա. Վ. ԱՆԻԿԻՆ— Գիտության պատանեկությունը: *Մինչմարքսյան էկոնոմիստ-մտածողների կյանքը և գաղափարները: Մ.*, «Политиздат», *1975.*

Ե. ԲՈԳԱՏ— Զգայությունները և իրերը: *Մ.*, «Политиздат», *1975:*

Վտանգավոր կուրս: *Հակասովետիզմը և շովինիզմը Պեկինի քաղաքականության հիմքն է: Մ.*, «Политиздат», *1975:*

Վ. Ա. ԱՆՖԻԼՈՎ— «Կայծակնային պատերազմի» փլուզումը: *Մ.*, «Знание» *հրատ., 1975:*

Հայրենական մեծ պատերազմում (1941—1945 թթ.) սովետական ժողովրդի հաղթանակի 30-ամյակի առթիվ:

Ի. Կ. ԿՈԲԼՅԱԿՈՎ— ՍՍՀՄ-ի պայքարը հանուն խաղաղության և կոլեկտիվ անվտանգության (1938—1941 թթ.): *Մ.*, «Знание» *հրատ., 1975:*

Ս. Մ. ԿՈՎԱՐՅՈՎ— Կոմունիստական աշխարհայացքի ձևավորումը կուսակցության գաղափարա-դաստիարակչական աշխատանքի կենտրոնական խնդիրն է: *Մ.*, «Знание» *հրատ., 1975:*

Վ. Ա. ԿՈՒԼԻՉԵՆԿՈ— Քննադատությունը և ինքնաքննադատությունը ՍՄԿԿ գործունեության մեջ: *Մ.*, «Знание» *հրատ., 1975:*

Ա. Ս. ՆԵԳՐՈՒ-ՎՈԴԷ— Ագրարային-արդյունաբերական կոոպերացումը ՍՍՀՄ-ում: *Մ.*, «Экономика» *հրատ., 1975:*

Տնտեսավարման մեխանիզմի կատարելագործումը զարգացած սոցիալիզմի պայմաններում: *Մ.*, «Экономика» *հրատ., 1975:*

Գ. Ի. ՄՈՒՍԵՆԿՈ, Վ. Ի. ՊԵՏՐՈՎԱ— Տնտեսական ինֆորմացիայի կոմպլեքսային մշակման համակարգը ԳԴՀ-ում: *Մ.*, «Экономика» *հրատ., 1975:*

Հ. ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ— Հայաստանի կոմկուսի գործունեությունը բանվոր դասակարգի կուլտուր-տեխնիկական մակարդակի բարձրացման ուղղությամբ»: *Ե.*, *«Համալսարան» հրատ., 1975:*

Սովետական Հայաստանը Հայրենական մեծ պատերազմի տարիներին (1941—1945): *Փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու (ռուսերեն): Ե., ԳԱ հրատ., 1975:*

Ն. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ, Հ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ— Սիրիան անկախության համար մղված պայքարում: *(1917—1946 թթ.): Ե., ԳԱ հրատ., 1975:*

ՍՏ. ՇԱՀՈՒՄՅԱՆ— Երկերի լիակատար ժողովածու. *հինգ հատորով: Հ. 1, «Հայաստան» հրատ., 1975:*

Վ. ՍԵՎՅԱՆ— Հայ երիտասարդական մամուլի պատմությունից: *«Հայաստան» հրատ., 1975:*

ՍՏ. ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ— Հայաստանը իմպերիալիստական Գերմանիայի քաղաքականության մեջ *(ռուսերեն): «Հայաստան» հրատ., 1975:*

Ս. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ— Տնտեսագիտական կրթությունը և արտադրության զարգացումը: *«Հայաստան» հրատ., 1975:*

Ա. ՀԱԿՈԲՅԱՆ— Հերոսական մարտերում: *«Հայաստան» հրատ., 1975:*

digitised by A.R.A.R.@

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՎԵՑԵ՛Ք

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏԿՈՄԻ

«ԼԵՆԻՆՅԱՆ ՈՒՂԻՈՎ»

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ–ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳՐԻՆ

ԱՄՍԱԳԻՐԸ

հրապարակում է հոդվածներ ՍՄԿԿ և ՀԿԿ պատմության, հեղափոխական շարժման, քաղաքատնտեսության, փիլիսոփայության, արդյունաբերության և գյուղատնտեսության էկոնոմիկայի, միջազգային կյանքի վերաբերյալ.

— լուսաբանում է հանրապետությունում կոմունիստական շինարարության պրակտիկան, զետեղում նյութեր կուսակցական, կոմերիտական, արհմիութենական և սովետական շինարարության, պրոպագանդիստական և մասսայական-քաղաքական աշխատանքի հարցերի մասին: Տպագրում կուսլուսցանցի ունկնդիրներին օգնող նյութեր.

— լուսաբանում է գիտության, գրականության ու արվեստի զարգացման հարցերը, տպագրում կոնսուլտացիաներ, մամուլի տեսություններ, գրախոսություններ, պատասխանում ընթերցողների հարցերին.

— տպագրում է նյութեր եղբայրական սովետական հանրապետությունների, սոցիալիստական երկրների, միջազգային կոմունիստական շարժման մասին:

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԺԵՔԸ

Մեկ տարին— 2 ռ. 40 կ.

Վեց ամիսը— 1 ռ. 20 կ.

Երեք ամիսը— 60 կ.

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ Է՝

կապի գրասենյակներում, բաժանմունքներում, «Սոյուզպեչատ»-ի քաղաքային բաժիններում, գործարաններում, ֆաբրիկաներում, հիմնարկ-ձեռնարկություններում, ուսումնական հաստատություններում, սովխոզներում, կոլտնտեսություններում՝ մամուլի հասարակական լիազորների միջոցով:

«ՍՈՅՈՒԶՊԵՉԱՏ»

digitised by